

84(ЧИЛДА)-45

Р-600.

ЧИПОЛЛИНОЛО

БОЛГОН УЧУРАЛДАР

ГОРНО-АЛТАЙСК
1960

И(нгэл)
Р-600.

Джанни Додари

ЧИПОЛАНИОЛО БОЛГОН УЧУРАЛДАР

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

195645

✓

Туул Алтайдын
бичиктер чыгарар издаельст возы
1960

84(4ИТа)-45
Р 600

Б-РД-464

БАШТАПКЫ БАЖАЛЫК

*Чиполлоне принц Лимонның будына базып
иігени керегінде*

иполлино Чиполлоненинг уулы болгон. Ол жети карындашту болды: Чиполлетто, Чиполлотто, Чиполлочча, Чиполлучча ла онон до ары—ак-чек согоно билеге сырангай ла келишкедий аттар. Олор јакшы улус болгон деп чикезинче айдар керек, је олорго јаңыс ла јадын-јүрүмінде ырыс болбайтон.

Је канайдар: кайда согоно, анда көстинг јажы ине.

Чиполлоне, оның әмегени ле уулдары маала ажының рассада-зын боскүретен кайырчактан әмеш ле јаан дегедий агаш турачакта јаткандар. Байлар бу јерлерде болгондо, олор тумчугын јес-кингендү чырчыйтып: „И татай, согононың јыдын!“—деп кимиренеле, унаачыга түрген јортсын деп јакаратандар.

Бир катап јокту улус јаткан јака јерди ороонның башкараачызы бойы, принц Лимон, барып көрөргө шыйдынды. Согононың јыды оның высочествозының тумчугына јитана бербезин деп, принцке јуук улус сүрекей шакпышражып турды.

—Јокту јадынның бу јыдын сезип ийзе, принц нени айткай не?

—Жоктулардың ўстүне јыды јараш немелер быркырадарга јараар!—деп, Жаан Камергер јөп-шүүлтезин айтты.

Согононың јыды јытанган улустың ўстүне јараш јытту немелер быркырадарга, јака јерге тутканча ла он эки кире Лимонычак-солдаттарды аткарып ийгендер. Бу ёйдö солдаттар бойлорының ўлдүлөрин ле пушкаларын казармаларда артызала, быркырадатан немелў сүреен јаан бидондорды јўктенип алган келдилер. Бидондордо чечектинг одеколоны, фиалка чечектинг эссенциязыла керек дезе эң артык кыскылтым суу да болгон.

Командир Чиполлонеге, оның уулдарына ла ончо тёрёёндöрине турачактарынаң чыксын деп јакарды. Солдаттар олорды коштой-коштой тургузала, бажынаң ала буттарына жетире одеколон быркырадып чачтылар. Бу јараш јытту јаңмырга темикпеген Чиполлиноның тумчугы сүрекей тың суулантый берди. Чиполлино јаан табышту чүчкүре береле, ыраактаиг амыргының чойб јаныланып келген табыжын укпай калды.

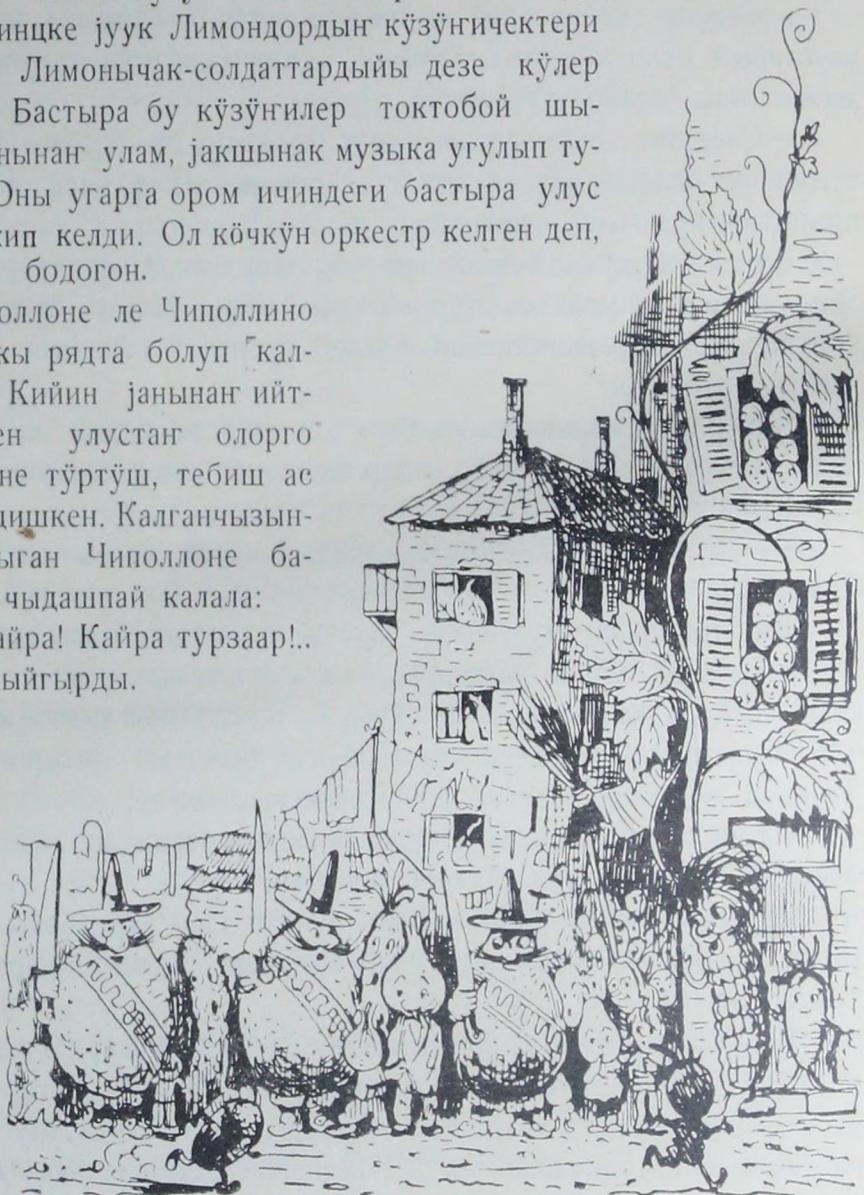
Јака јерге башкараачы бойы Лимондорго, Лимонишкаларга ла Лимонычактарга ўйдештиргенче једип келген эмтир. Принц Ли-

монның кийген бастыра кийими буттарынан ала бажына жетире сары өңдү болгон, сары бөрүгинде дезе алтын күзүңичек шыңырт эдип турган. Принцке јуук Лимондордың күзүңичектери мөңүн, Лимонычак-солдаттардың дезе күлер болгон. Бастыра бу күзүңилер токтобой шыньяраганынан улам, јакшынак музыка угулып туратан. Оны угарга ором ичиндеги бастыра улус јүгүрүжип келди. Ол көчкүн оркестр келген деп, албаты бодогон.

Чиполлоне ле Чиполлино баштапкы рядта болуп 『калгандар. Кийин жанаң ийт-киштеген улустаң олорго экүлезине түртүш, тебиш ас эмес једищкен. Калганчызында карыган Чиполлоне бараксан чыдашпай калала:

— Кайра! Кайра турзаар!..
— деп кыйгырды.

Принц Лимон серт эдип, тыңдай берди. Бу не атазы? Ол бойының қыска, талтак будычактарыла улуркап алтап, Чиполлонеге жууктап келеле, карыган ёбёгён jaар кату көрди:

—Сен не „кайра“ деп кыйгырып турунг? Менинг антыгарлу улустарым мени көрөргө күүнзеп, ичкери жүткүп турулар, сеге дезе онызы жарабай турган ба, а?

—Слердинг высочество, мен бодозом, бу кижи—јеткерлү түймеечи. Оны аңылу шингжүге алар керек—деп, Jaан Камергер принцтинг кулагына шымыранып ийди.

Ол ок тарыйын Лимонычак-солдаттардың бирүзи турнабайын Чиполлоне jaар уулады, турнабайды амыр јадын бускандарды шингжүлеерге тузаланатандар. Ондый турнабай кажы ла Лимонычакта бар болгон.

Чиполлоне коркыганына торт јажыл боло берди.

—Слердинг высочество, олор мени ийткileп салар ине!—деп, ол ыңыранып айтты.

—Сүрекей јакшы эткилеер. Ондый керек сеге!—деп, принц Лимон кизирди.

Jaан Камергер жуулышкан улуска куучынду баштанды.

—Бистинг сүүген улустарыс,—деп, ол айтты,—оның высочествозы чындык болгоноор учун ла бойы-бойыгарды күндүлөп турган эрчимдү тебижеер учун слерге быйанын јетирип туру. Тыңыда иидижеер, бар-жок күчигерле кыстажаар!

— Же олор слерди бойоорды да јыга табаарданг айабас ине—деп, Чиполлино удура айдарга ченешти.

Же качан ок ѡскö Лимонычак уулчак jaар турнабайын уулап ииди, Чиполлино жуулышкан улус ортозына јажына берерин артыксынды.

Баштап тарыйын кийин јаңындагы рядтар ичкери алдындагы рядтарды ёйинен ёткүре ийткileбеген. Же Jaан Камергер кичеңбегендөр jaар казыр кылчайып көрөрдө, учы-учында улус, күпте-ги суу чылап, толкулана берди. Иидишке чыдажып болбой, карыган Чиполлоне тескине береле, болгобос јаңынанг принц Лимон-

ның будына базып ийген. Буттарында јаан торсокторлу болгон оның величествозы бойының астрономының болужы ѡокко ло тенгерининг бастыра јылдыстарын ынгай көрүп ийди. Он Лимонычак-солдат ырызы ѡок Чиполлонениң ўсти орто ончо јанынан чурап келеле, колдорын кижендеп койды.

Карыган ёбёгёнди солдаттар апарып јадарда, ол бараксан манзаарган чырайлу ары-бери аյктастып:

— Чиполлино, Чиполлино, уулым!—деп кычырып турган.

Бу юйдө Чиполлино байагы учуралдың јеринен сүрекей ыраак бололо, нени де сесспеген, је эбиреде баскындап јүрген сонуркактар ончозын ту качаннан бери угуп алала, ондый учуралдарда болотоны аайынча, чынында болгонынан керек дезе көп билип тургандар.

— Оны бойының ёйинде туткулап алганы јакшы. Слер јаныс ла бодозоор, ол оның высочествозын бычактаарга турган!—деп, иш этпес калырууш немелер айдып тургандар.

— Бир де ондый эмес: шилемирдин карманында пулемёт!

— Пулемёт по? Карманында ба? Је ондый неме болбос эмей!

— А слер адыштын табыжын укпай туругар ба?

Чынында дезе ол кандый да адыш эмес, принц Лимонго күндү эдип ёткүрген байрамда фейерверктин тарсылдажы болгон. Је јуулышкан улус торт кут ѡок боло береле, Лимонычак-солдаттардан туш-башка јерлерге качкан.

Оның адазының карманында пулемёт эмес, јўк ле сигараның јаан эмес артканы деп, Чиполлино бастыра бу улуска кыйгырып ийерге турды, је, бир эмеш сананып, калырууш немелерди блааш эрмекте түнгей ле јенип болбозың деп шүүнеле, керсү бойы унчукпады.

Кöörkii Чиполлино! Ого кенетийин кози очомиктеле берген деп билдириди,—онызы оның козине јаан тамчы јуулып келгенинен улам болды.

— Кайра, тенек неме!—деп, Чиполлино ого кизиреп кыйгырала, ыйлай бербеске, тижин бек тиштенип алды.

Көстинг јажы чочыган бойынча, тескөрлейле, база катап чыкпады.

* * *

Кыскарта айтса, карыган Чиполлонени түрмеде јаныс ла јажына отурага эмес, је ёлгөн дө кийининде көптөң көп јылдарга отурага эдип јаргылап салгандар, ненинг учун дезе принц Лимонның түрмелеринде улустың сөбигин јуйтан јерлер де бар болгон.

Чиполлино карыган адазыла туштажарга јөп сурап алала, оны бек кучактап ийди:

— Кайран менинг адам! Сени буру эткен кижиғе бодоп, уурчыларла, тонокчыларла кожно отургузып койгондор!

— Канайып турунг, канайып турунг, уулым, түрмеде ак-чек улус јык толтыра ине!

— деп, адазы оны јалакай токтодып ийди.

— А олор не учун отургылайт? Олор кандый јаман керек эткендер?

— Нени де этпеген, уулым. Шак оның учун олорды отургузып салғандар. Онду улус принц Лимонның ичине келишпей жат.

Чиполлино санана берди.

— Айдарда, түрмеге учураганы—ол јаан күндү бе?—деп, ол сурады.

— Ондый ошкош. Түрмелер уурданып ла улус өлтүрип турғандарга тудулган, је принц Лимондо ончозы тескери: уурчылар ла кижи өлтүрөечилер оның өргөзинде, түрмеде дезе ак-чек улус отурат.

— Мен база ак-чек кижи болор күүндү—деп, Чиполлино јарлады,—је јаңыс ла түрмеге учураар күүним јок. Эмеш сакып ал, мен бери ойто келип, слерди ончогорды јайымdap аларым.

— Сен бойына тонг өткүре иженип турган боловын ба?—деп, карыган адазы күлүмзиренип сурады.—Онызы јенгил керек эмес эмей!

— Је соңында көргөйин. Мен бойымның санаама једип аларым.

Бу өйдө каруулдағ, кандый да Лимонишкан келеле, тушташ божогон деп јарлады.

— Чиполлино, эмди сен јаанаң калган, бойын керегинде бойын сананар аргалу. Сенинг эненг ле карындаштарын керегинде Чиполла таайын кичеенер, сен дезе ак-јарыктын ўстүле јоруктаарга атан, көгүс-санаага барып ўрен--деп, адазы јакшылажып айрылар алдында айтты.

— Мен канайып ўренетем? Бичиктер менде јок, олорды садып та алгадый бир де арга јок.

— Онызы түбек эмес, јүрүм сени ўредер. Јаңыс ла аյытканып јүр—кандый ла мекечилерди ле куурмакчыларды, анчадала јаңда турғандарын өткүре көрүп турарга кичеен.

— Оның кийининде не? Оның кийининде мен нени эдерим?

— Ёй једип келзе, бойын ондоорын.

— Је бар, бар мынан, калыраарга болды!—деп, Лимонишкан

кизиреди.—А сен, самтар, бойың түрмеге кирер күүнинг јок болзо, мынаң ыраагынча базып јўр.

Чиполлино Лимонишкага каруузын электүү кожоигло јандырар әди, је керекти аайлу-тейилүү баштап албаганча, түрмеге киретени эш немеге турбас деп сананды.

Адазын тың окшойло, ол јўгүре берди.

Эртезинде ол бойының энезин ле јети карындажын ак санаалу Чиполла таайының кичеемелине табыштырып салды, оның таайына, ёскö тöröönđörине көрө, јадын-јүрүминде бир ле эмеш кöп ырыс келишкен—ол кайды да эжикчи болуп иштеп турган.

Таайыла, энезиле база карындаштарыла јакшылажып алып, Чиполлино бойының бор-боткозын түүнчекке тантып, оны шыйдамга илдиреле, јўрўп ийди.

Ол, кайдар да барганы түнгей дегени аайынча, барып, чын ѡлды талдап алган болгодай.

Бир канча частың бажында ол кичинек деремнечекке једип алды. Бу деремнечек сүрекей кичинек болгонынан улам, оның адын столмого эмезе баштапкы турага бичииргө кем де күчин салбаган эмтири. Је тура бойы да, чынын айтса, тура эмес, кырса ийтке ле јарагадый кандый да кип-кичинек уйя болгон. Кöзно-гöштин јанында јеерен сагалду обёгён отурды; ол тышкary кунукчыл карап көрўп, неге де сүреен санааркап калгандый билдирген.

ЭКИНЧИ БАЖАЛЫК

*Чиполлино кавалер Помидорды баштапкы катап
канайда ыйлаттырган*

й былар, бу кайырчакка кирерге слер канайып сананып алдыгар?—деп, Чиполлино сурады.—Слер оноң канайып чыгатанаар, онызын билерге турум!

— О, онызы јенгил эмей!—деп, апшыйак каруузын јандырыды.—Јаңыс киретени чик јок күч неме. Мен слерди, уулчак, бойыма күүнзеп кычырып алар эдим, керек дезе бир стакан соок сырала да күндүлеер эдим, је эки кижи бого батпас. Чындал айтса, менде сыра да јок.

— Кем јок, мен суузабай јадым...—деп, Чиполлино айтты.—Айдарда, бу слердин турагар ба?

— Эйе—деп, кум Тыква деген апшыйак каруузын јандырыды.—Турачагымның ичи тапчызы тапчы, је салкын сокпогондо, мында коомой эмес.

Кум Тыква бойының туразын јўк ле ол күннин алдында тудуп божоткон деп јартын айдар керек. Качан бир тушта бойы туралу бolorы керегинде ол јаш тужунан ала сананган дегедий, тудатан туразына ол јылдын сайын бир кирпичтен садып алыш турган.

— Је, кум Тыква арифметиканы билбегени коронду болуп, ёйдөнг ёйгө эрик јокто ёдүкчи ус Виноградинканы бойының ордына кирпичтерди тоолоп берзин деп сурайтан.

— Көргөйис—деп, ус Виноградинка јиткезин шибейле тырмап, айдатан.—Алты катап јети—төрттөн әки... тогус јогынан... Текши алза, сенде турганы ла он јети кирпич.

— Турага мынызы јеткей не, сен канайда бодоп турун?

— Мен јетпес деп айдар әдим.

— Айдарда канайдатан?

— Онызы сенинг бойыншың керегинг. Турага јетпей турган болзо—кирпичтерден тактачак салып кой.

— Тактачак меге не керектүү әди! Тактачактар паркта тегин де көп, олор бош эмес болгондо дезе, мен бут бажына да турбай.

Ус Виноградинка шибейиле озо баштап онг кулагының кийин јанын, оног сол кулагының кийин јанын унчукпай тырмайла, бойының мастерскойна јўре беретен.

Кум Тыква дезе сананып, сананып јўреле, учы-учында көптөн иштеп, астан курсак ичиp турарга шўённип алды. Ол шак онойып этти. Эмди ого јыл туркунына ўч, төрт кирпичтен садып аларга келижип турган.

Ол серенгкедий чичке болуп калган, је кирпичтердинг чокчомы јаанап турды.

Улус мынайда айдатан:

„Кум Тыкваны көрзёгёр дö! Кирпичтерди ол бойының ичиненг чыгарат деп бodoорынг. Ондо бир кирпичтен кожулган сайын, ол бойы бир килограммга арыктап јат“.

Онойып јылды ээчий, јыл ёдўп турган. Учы-учында кум Тыква бойының там ла карып браатканын, база иштеер күчи чыкканын сескен күн јетти. Ус Виноградинкага база ла барып, ол ого мынайда айтты:

— Быйан әдип, менинг кирпичтеримди тоолоп берзен.

Ус Виноградинка шибейин кожо алып, мастерскойнан чыгып, чоккон кирпичтер јаар көрлө, ойто ло тоолой берди:

— Алты катап јети—тöртöн эки... тогус јогынаң... Текши алза, сенде эмди бастыразы јüs он сегис кирпич.

— Турага једер бе?

— Мен бодозом, ѡок.

— Айдарда канайдатан?

— Сеге нени айдарын, чындап та, билбей турум... Ботпуш этсен.

— Је менде бир де такаа ѡок то!

— Је онойдордо ботпушка киске кийдирип сал. Билеринг бе, киске—тузалу анг. Ол чычкандарды тудуп јат.

— Онызы чын ла, је киске менде база ѡок ине, чынын айт-кажын, чычкандар да эм тургуза табылгалак. Неден табылатан эди, табылатан јер де ѡок...

— Сен менең база нени күүнзеп турун?—деп, ус Виноградинка јиткезин шибейле калапту тырмап, мыжылдап айтты.—Јüs он сегис—ол турганы ла јüs он сегис, оноң кöп тө, ас та эмес. Ондай беди?

— Онызын сен билбей—сен арифметикага ўренген.

Кум Тыква бир-эки катап ўшкүрип ииди, је оның ўшкүрүжинен кирпичтер кожулбай јатканын кörölö, артык сös јогынаң ишти баштаарга шүүнип алды.

— Мен кирпичтерден торт сүрекей кичинек турачак эдип аларым. Меге ѡргө керек ѡок ине, мен бойым да јаан эмес. Кирпичтер јетпезе, чаазынды иште тузаланарым— деп, ол иштеп турға, сананган.

Бойының баалу кирпичтерин öйинен öткүре түрген кородып саларынаң коркып, кум Тыква табыланып ла чебер иштенген. Ол олорды катай-катай канайды чебер салганын кörzöң, кирпичтерди шил деп бодоор эдин. Је кажы ла кирпич кандый баага турганын кум Тыква јакшы билген!

— Бу мынызы—деп, ол кирпичтердин бирүзин колына ала-ла, оны кискени чилеп, сыймап, эрмектенип турды,—ол мен рождество байрамга он јыл мынаң кайра тапкан кирпичим. Мен оны байрамга такаа аларга јууган акчама садып алгам. Је такаа эдиле

Же, кум Тыква арифметиканы билбегени коронду болуп, ёйдёнг ёйгө эрик јокто ёдүкчи ус Виноградинканы бойының ордына кирпичтерди тоолоп берзин деп сурайтан.

— Көргөйис—деп, ус Виноградинка јиткезин шибейле тырмап, айдатан.—Алты катап јети—төртөн әки... тогус јогынан... Текши алза, сенде турганы ла он јети кирпич.

— Турага мынызы јеткей не, сен канайда бодоп турун?

— Мен јетпес деп айдар әдим.

— Айдарда канайдатан?

— Онызы сенинг бойыгының керегинг. Турага јетпей турган болзо—кирпичтерден тактачак салып кой.

— Тактачак меге не керектү әди! Тактачактар паркта тегин де көп, олор бош эмес болгондо дезе, мен бут бажына да турбай.

Ус Виноградинка шибейиле озо баштап онг кулагының кийин јанын, оноң сол кулагының кийин јанын унчукпай тырмайла, бойының мастерскойна јўре беретен.

Кум Тыква дезе сананып, сананып јўреле, учы-учында көптөн иштеп, астанг курсак ичиp турарга шўённиp алды. Ол шак онойип этти. Эмди ого јыл туркунына ўч, төрт кирпичтен садып аларга келижип турган.

Ол серенкедий чичке болуп калган, је кирпичтердинг чокчомы јаанап турды.

Улус мынайда айдатан:

„Кум Тыкваны көрзёгёр дö! Кирпичтерди ол бойының ичинен чыгарат деп бодоорынг. Ондо бир кирпичтен кожулган сайын, ол бойы бир килограммга арыктап јат“.

Онойип јылды ээчий јыл ёдўп турган. Учы-учында кум Тыква бойының там ла карып браатканын, база иштеер күчи чыкканын сескен күн јетти. Ус Виноградинкага база ла барыш, ол ого мынайда айтты:

— Быйан әдип, менинг кирпичтеримди тоолоп берзен.

Ус Виноградинка шибейин кожо алып, мастерскойнаң чыгып, чоккон кирпичтер јаар көрёлө, ойто ло тоолой берди:

— Алты катап јети—тöртöн эки... тогус јогынан... Текши алза, сенде эмди бастыразы јüs он сегис кирпич.

— Турага једер бе?

— Мен бодозом, јок.

— Айдарда канайдатан?

— Сеге нени айдарын, чындап та, билбей турум... Ботpush этсен.

— Је менде бир де такаа јок то!

— Је онойдордо ботpushка киске кийдирип сал. Билеринг бе, киске—тузалу анг. Ол чычкандарды тудуп јат.

— Онызы чын ла, је киске менде база јок ине, чынын айткожын, чычкандар да эм тургуза табылгалак. Неден табылатан эди, табылатан јер де јок...

— Сен менен база нени күүнзеп турунг?—деп, ус Виноградинка јиткезин шибейле калапту тырмап, мыжылдап айтты.—Јüs он сегис—ол турганы ла јüs он сегис, оноң кöп тö, ас та эмес. Ондый беди?

— Онызын сен билбей—сен арифметикага ўренгең.

Кум Тыква бир-эки катап ўшкүрип ийди, је оның ўшкүрүжинен кирпичтер кожулбай јатканын кörölö, артык сöс јогынан ишти баштаарга шүүнип алды.

— Мен кирпичтерден торт сүрекей кичинек турасак эдип аларым. Меге öргө керек јок ине, мен бойым да јаан эмес. Кирпичтер јетпезе, чаазынды иште тузаланарам— деп, ол иштеп турға, сананган.

Бойының баалу кирпичтерин öйинен öткүре түрген кородып саларынан коркып, кум Тыква табыланып ла чебер иштенген. Ол олорды катай-катай канайда чебер салганын кörzöң, кирпичтерди шил деп бодоор эдинг. Је кажы ла кирпич кандый баага турганын кум Тыква јакшы билген!

— Бу мынызы—деп, ол кирпичтердин бирүзин колына ала-ла, оны кискени чилеп, сыймап, эрмектенип турды,—ол мен рождество байрамга он јыл мынаң кайра тапкан кирпичим. Мен оны байрамга такаа аларга јууган акчама садып алгам. Је такаа эдиле

мен соңында, бойымның турамды божодып салзам, тамзыктан-гайым, эм тургуза онызы јокко до јўрерим.

Кажы ла кирпичке ол сүрекей теренг ўшкўрип турган. Анда да ѡок, кирпичтери түгене берерде, ондо база да сүрекей кўп ўшкўрўктер артты, турачагы дезе сырангай кичинек, торт ло кўёленинг уйазындий болуп калган.

„Мен кўёле болгон болзом, меге мында сўреен, сўреен эптў болор эди!“—деп, Тыква бараксан сананып турды.

Онойып турачагы торт белен болуп калды. Кум Тыква онын ичине кирерге ченежеле, је тизезиле потолокко табарып, бастыра эткен ижин арайдан ла буспады.

„Карыган сайын мен там ла бооду болуп браадырым. Чеберленип турар керек!“

Ол эжик алдына тизеленип алала, ўшкўрип, туразынынг ичине торт тамандап кирди. Је мында база јаны уур айалгалар табылды: бажынла туралын јабузын ойо сокпогончо, туруп болбозын; полго чирей тебинип ѡадар арга ѡок, ненинг учун дезе пол ёйиненг ёткўре кыска, туралынг ичи тапчы болгонынан ѡалмажынга да бурылып болбозынг. Је анчадала эп јогы—буттарды канайдатан? Сен турага кирип алган болzon, буттарынды база кийдире тартып алар керек ине, ононг башка олор јангмырга ёдёрдёнг маат ѡок.

„Кўрўп турум, меге бу турада јўк ле отурып јуртаарга келижер“—деп, кум Тыква сананды.

Ол шак онойып этти. Тыныжын араай чыгарып, ол полго отурып алды, кўзнёктё кўрўнип келген јўзинде онын торт чўкёнгёни билдириди.

— Ёе, кандай отурынг, айылдаш?—деп, Виноградинка бойынын мастерскойнын кўзнёгинен мойынын чўйип, сонуркап суряды.

— Быйан болзын, коомой эмес ле!.. — деп, кум Тыква каруудына ўшкўрип айтты.

— А сеге јардында тапчы эмес пе?

— Јок, јок. Мен туралы бойыма ѿп ло ѿй әдип туткам ине.

Ус Виноградинка, јаантайын әдетени аайынча, шибейле јиткезин тырмап, кандый да јарты јок неме ыңыранып айтты. Ол ортозында дезе ончо јанынан улус јуулыхып, кум Тыкваниң туразын көрөргө келди. Чуркуражып, уулчактар јүгүрип келгендер. Эң кичинеги турачактын јабузына чыгара калыйла, бијелеп, којонгдой берди:

Карый берген Тыкваниң
Кабар колы кухняда,
Күчи уйан сол колы
Уйуктайтан кыбында.
Бозогодо
Буды болзо,
Бажы јабу алдында!

— Араай-араай, уулчактар!—деп, кум Тыква јайнай берди.— Онойып слер мениң туралы јемиреригер—ол эм тургуза сыраңай јаш, јап-јаны ине, ого эки де күн толголок!

Балдарды бойына јакшы күүндү әдерге, кум Тыква карманынан бир ууш кызыл ла јажыл леденец конфеттер чыгарып, олорды уулчактарга ўлеп берди, ол конфеттер оның карманында та кажы ѿйдөн бери јатканын билбей де турум. Уулчактар, сўумжилў чыңырыжып, леденецтерди кабала, јем ўлекип, бойлоры орто до качан ок согужып ийгендер.

Ол күннен ала кум Тыква, ондо бир канча сольдо акча јуулза ла, конфет садып алышп, кучыйактарга калаштын оодығын салган чылап, оны көзнөктин бозогозына балдарга салып турар болды. Олор онойдо ло најылажып алгандар.

Кезикте кум Тыква уулчактарга туралынг ичине бирден кирерге јоп береле, олор кандый-кандый түбек әдип ийбезин деп, бойы тышкартынан сергелен көрүп туратан.

* * *

Бу мының ончозын кум Тыква јаш Чиполлиного куучындан турарда, шак бу ѿйдө деремнениң күйузинде тоозынның койу

булуды көрүнип келген. Ол ок тарыйын, јакару аайынча чылап, бастыра көзнөктөр, эжиктер ле параталар токулдажып, чыкыражып јабылып тура берди. Ус Виноградинканың ўйи бойының откүжин бектеерге база менгдеди. Албаты, јоткон алдында чылап, айылдары сайын јажынды. Керек дезе такалар, кискелер ле ийттер—олор до бойына ижемилү јер бедреерге тап эттилер.

Мында не болуп турганын Чиполлино сурап угарга јеткелекте, тоозынның булуды деремне ичиле таркырап, күзүреп ёдö коноло, сырангай кум Тыкваның туразының јанында токтой түшти.

Булут ортозында карета болгон эмтири, оны төрт ат тарткан. Чике айтса, ол чын ла аттар эмес, огурчындар болгон деп айдарга јараар, ненинг учун дезе куучынга кирген ороондо ончо улус ла тындулар мааланың кандый бир ажына эмезе фрукталарга бүдүштеш болгон.

Каретадан ыкчап ла уур тынып, бастыра бойы јажыл кийимдү течпек кижи чыгып келди. Оның кызыл, белбек, бултук јаактары, ёйиненг откүре бышкан помидор чылап, эмди ле јарыла бергедий көрүнген.

Бу чын ла кавалер Помидор, бай помещицалардың—Вишня графинялардың алкы-јөөжөзинин башкараачызы ла экономы болгон. Бу кижи көрүнип ле келгенде, ончолоры качылап турганда, оноң бир де јакшыны саксырга болбозын Чиполлино тургуга ла ондойло, бойы да кедери турарын артык деп бододы.

Бащтап тарыйын кавалер Помидор кемге де кандый да јаман этпеген. Ол јўк ле кум Тыква јаар көргөн. Узак ла кезе көрүп, бажын кекедүлү јайкап, бир де сös айтпай турды.

Кум Тыква бараксан дезе ол ёйдö бойының кип-кичинек туразыла кожо јер алдына кире бергедий күүндү болгон. Тер оның маңдайынан кара суудый агып, оозына кирип турган, је кум Тыква јўзин арчыыр деп, колын да кёдүрерге тидинбей, ол тусту, ачу тамчыларды унчукпай ла ажырып отурды.

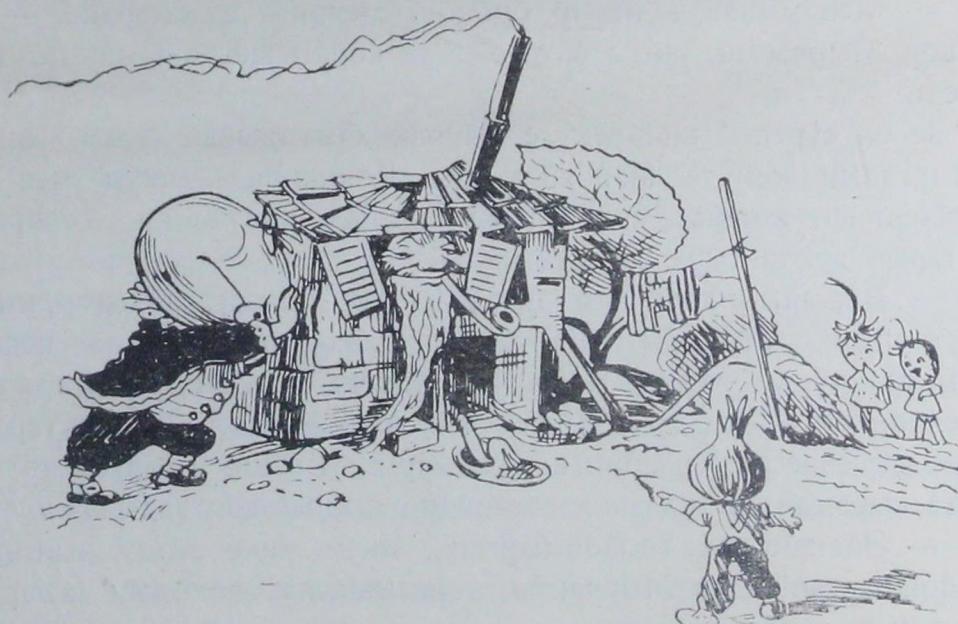
Калганчы учында ол көзин јумуп, мынайда сананар болды: „Мында кандый да синьор Помидор база јок. Мен бойымның

турамда отурып, кемедеги талайчы чылап, Тымык тенгисле јүзүп браадырым. Эбиредеги суу—köп-köк, тымыктанг тымык... Менинг кемечегимди ол кандый јымжак экчейт!..“

Эбиреде кандый да талай болбогон, онызы јарт, је Тыкваниң туразы бирде онг јанына, бирде сол јанына чын ла јайканып турган. Онызы неден улам болгон дезе, кавалер Помидор јабуның кырынаң эки колыла тудунып, туралы бар-јок күчиле силкий берген. Туралың јабузы тың силкингениң улам, эптү салган чепчица туш-башка чачылып турды.

Синьор Помидор коркушту ыркыранып чыгарда, кум Тыква көзин эрик јокто ачты, коштой турган тураларда эжиктер ле көзнөктөр оноң бек јабылды, эжигин јүлкүүрле јўк ле бир толгоп јапкан кижи дезе јүлкүүрди сомоктың ўйдинде база бир эмез эки катап толгоп ийерге мендеген.

— Шилемир! Тонокчы! Уурчы! Түймеечи! Түймееен көдүреечи! — деп, синьор Помидор кыйгырып турды.— Сен бу ѡргёнди

Вишня графинялардың әэлеген јеринде тудала, бойынгынг арткан күндерингди бир де иш этпей откүрерге јадынг, карыыр јажы једе берген кайран эки синъоранынг—тул ла чек ѡскүс арткан абакайлардың агару јанг-табын бузадынг. Акыр мен сенинг ўлүүнг берерим!

— Баш болзын, ёрёкён,—деп, кум Тыква јайнады,—акту сөзим айдып турум: тура тудатан јоп менде бар болгон. Оны меге бир тушта синъор граф Вишня бойы берген!

— Граф Вишня одус јыл мынанг озо божогон,—онынг сөёги мөнгкү јатсын!—эмди дезе јер эзен-амыр јүрген эки графинянын колында. Онын учун каный да эрмек јогынаң мынанг кедери тайыл! Артканын сеге адвокат јартап берер... Эй, Мырчагаш, слер кайда әдигер? Түрген-түкей!

Синъор Јажыл Мырчагаш, деремнедеги адвокат, белен болгон ошкош, ненинг учун дезе, кабыгынаң чыккан мырчак чылап, кайданг да түрген чыга конды. Помидор деремнеге келгэн ле сайын бу капшуун-чыйрак кижишкети кычыратан, онызы дезе онын јакаруларын законнынг келишкедий статьяларыла керелеер учурлу болгон.

— Мен мында, күндүлү ёрёкён, слердин алдыгарда... —деп синъор Мырчагаш, јабыс бажырып ла коркыганына јажарып, шүлүрди.

Же ол сүрекей кичинек ле чыйрак болгонынан улам, онынг бажырганын кем де ајарбай калды. Жеткилинче уккур эмес деп көрүнериненг коркып, синъор Мырчагаш оноң бийик секиреле, буттарын кейде тырлангдадып ийди.

— Эй, ады-жолоор кем әди, бу јалку Тыквага айдыгар, королевствонынг закондоры аайынча, ол мынанг тутканча ла кедери тайылар учурлу. Мындағы бастыра улуска мынайда јарлагар: бир кезек ёйдөнг бери јаандарды чек тообой барган уулчактардан граffтың әэлеген јерлерин каруулдаарга, Вишня графинялар бу уйага сырантай ла тудаан деген ийдин кынжылаарга јадылар.

— Эйе-эйе, чын тообой барган... эмезе...чике айтса, чын эмес тообой барган!—деп Мырчагаш, коркыганына оноң тынг јажарып, ынтыранып турды.

—Анда не— „чын“ эмезе „чын эмес“! Слер адвокат па айса жок по?

— О, күндүлү өрөкön, мен гражданский, уголовный, онайдо оканонический де право јанынан билер кижи. Саламанкада университетти ўренип божотком... Дипломду ла јамылу...

— Же, дипломду ла јамылу болзогор, менинг јолду айтканымды слер керелеп беретен туругар. Оноң дезе айылыгарга да тайылзаар кем жок.

— Эйе-эйе, синьор кавалер, слердинг күүн-табыгарча ла болор!.. —дайле, синьор адвокат экинчизин айттырбай, чычканың күйргүчилүп, түрген ле билдиразинен сурт әдип јылыйа берди.

— Же не, адвокаттың айтканын уккан бедин?—деп, Помидор кум Тыквадан сурады.

— Же ол бир де неме айтпады ине!—деп, кемнинг де юни угулды.

— Э-э! Сен менле сös тө блаажарга јалтанбай турун ба, кёлчүн?

— Калак-коый, быйанду өрөкön, мен оозым да ачпадым...—деп, кум Тыква шүлүрди.

— Сен эмес болzon, кем болотон?—дайле, кавалер Помидор казыр бүдүштү айландыра көрди.

— Куурмакчы! Кулугур!—деп, ол ок ўн ойто угулды.

— Бу кем айдат? Кем? Байла, ол азыйғы түймеечи, ус Виноградинка, болор!—деп, кавалер Помидор бододы. Ол өдүкчинин мастерскойна базып келип, шыйдамла эжикке туда береле, ыркыранып айтты: —Мен сүрекейjakшы билерим, ус Виноградинка, слердинг мастерскойдо меге ле ак-чек Вишня графиняларга удурлажа күркет-јаман, түймөендү куучын-эрмектер улам сайын айдывают! Слер ол карып калган укту-тостү синьораларды—тул ла чек боскүс арткан абакайларды бир де тообой јадыгар. Же ақыраар ла: слердинг де өйигер келер. Кем калганчызында каткырганын көрөрис!

— Сенинг өйинг онон эрте келер, синьор Помидор! Ой, сен удавас ла јарылатан турун, быжу ла јарыларын!

Бу сөстөрди Чиполлинодон башка кем айтты деп. Колдорын эки карманына сугуп алыш, ол калужказыр кавалер Помидорго токунаалу ла жалтанбай жууктап келерде, ого чынды көсөкө айдарга бу кижи бүдүжи жок уулчагаш, бу кичинек тенибер тидинген деп, онын сагыжына да кирбеди.

— А сен кайдан чыгып келдин? Ненинг учун иште эмес?

— Мен эм тургуза иштебейдим. Мен жүк ле ўренип јадым — деп, Чиполлино каруузын жандырды.

— А сен нени ўренип турунг? Сенинг бичиктеринг кайда?

— Мен куурмакчыларды ўренип јадым, быйанду ѡрёкён. Шакла бу ёйдо бирюзи менинг алдымда туруп жат, мен оны лаптап ўренгедий учуралды канайып та божотпозым.

— Э-э, сен куурмакчыларды ўренединг бе? Онызы солун не ме. Же тегин де айтса, бу деремнеде көдүрези куурмакчылар. Сен база бирүзин тапкан болzonг, меге оны көргүзип бер.

— Күүнзеп көргүзерим, быйанду ѡрёкён, — деп, Чиполлино сүмелү имдеп, каруузын жандырды.

Ол колын сол карманына оноң теренг сугуп, кичинек күскүчек чыгарып келди, ол бу күскүчегиле көп аразында күннин чоғын божодотон болгон. Синьор Помидорго сыраңгай жууктада базып келеле, Чиполлино күскүчегин оның торт тумчугының алды орто эбирип тура берди:

— Бот бу, ол куурмакчы, быйанду ѡрёкён. Керек болзо, оны лаптап көрүп алышар. Танып туругар ба?

Кавалер Помидор жилбиркегенинен тудунып болбой, сынгар көзиле күскүчек jaар көрди. Анда ол та нени көрөргө иженген болбогой, же жүк ле бойының ѡрттий кызыл жүзин, кыйгас кичинек

көстөрин ле копилканың тежигине бүдүштеш јаан оозын күрүп ийгенинде аланзу јок.

Чиполлино оны тегин ле электеп турганын синьор Помидор артында онгдоды. Оның калжуурганын көргөн болзогор! Бастыра бойы кызырып чыгала, ол эки колыла Чиполлиноның чачына кадалды.

— Ой-ой-ой!—деп, Чиполлино кыйгырза да, је бүткен омогын таштабай турды. — Ай, слер менинг күскүчегимнен көргөн куурмакчы кандый чакту неме эди! Ол јаныскан да тоночылардың бүткүл ўүрине турар, слерге чынын айдып турум!

— Мен сенинг ўлүүңди берерим, кулугур...—деп, кавалер Помидор алгырып, Чиполлиноны чачынан тың искең ийерде, бир тудам чач оның колында артып калды.

Је бу тужунда, учы-түбинде не болотон эди, онызы болды. Чиполлиноның бир тудам согоно чачын јулуп алыш, казыр бүдүштү кавалер Помидор кенетийин көзине ле тумчугына ёткүн ачу неме киргенин сезип ийди. Ол бир-эки тарый чүчкүрди, оның кийининде дезе көзининг јажы, фонтан суу чылап, агып чачыла берди. Керек дезе эки де фонтан чылап. Оның эки јаагыла көстинг јажы јолдолыш, сучактардый, јаан суулардый, сүрекей көп акканынан улам, бастыра оромды суу алыш ийди, оромло шлангту дворник ѡдүп баргандый болды.

„Бу юйгө жетире ондый неме менле качан да болбогон!“—деп, куды чыккан синьор Помидор сананып турды.

Чындал та айтса (помидорды кижи деп адаарга јарайтан болзо), ол кал јүректү, казыр кижи болгон, качан да ыйлабайтан, ого ўзеери ол бай болгонынан улам, ого согоно арчырыга эр јажына бир де катап келишпеген. Оныла болгон керек оны сүрекей тың коркытты, ол каретазына чыга конуп, аттарды камчылайла, кедери мантада берди. Је анда да јок, качып отура, кайра бурылып, кыйгырып ийди:

— Эй, Тыква, ундыба, мен сеге ажындыра айдып салгам!.. А сен, кулугур уулчагаш, самтар тербезен, көзимнинг јажы учун баалу төлөөрин!

Чиполлино сыр-каткыда болгон, кум Тыква дезе мандаійнан терин арчып божобой турды.

Эжиктер ле көзнөктөр, синьор Мырчагаш јаткан турадан ѡскö, бастыра тураларда бир эмештенг ачылып тура берди. Ус Виноградинка бойының откүжин кайра ачала, јиткезин шибейле калапту тырмап, тышкары чыга конды.

— Јер-телеkeйдеги бастыра көрүсте учукла чертенип турум — деп, ол кыйгырып айтты,—кавалер Помидорды ыйлаткан уулчак учы-түбинде табылган!.. Сен кайдан келдинг, уулчак?

Чиполлино ус Виноградинкага ла оның айылдаштарына бойының јүрүм-салымын куучындап берди, онызын слер мынанг озо билип алғаныгар.

ҮЧИНЧИ БАЖАЛЫҚ,

*мында профессор Груша керегинде, Порей Согоно
керегинде ле мунгбуттулар керегинде айдылат*

Ак бу күнненг ала Чиполлино Виноградин-каның мастерскойнда иштей береле, јаан удавай ёдүк көктөөр иште јаан једимдерге једип алды: көрүсте учукты восколо јыжып, ёдүктер тамандап, чончойлорын салып, јакыган улустың будынаң кемјү алыш, ол ок ёйдо кокурын таштабай турган.

Ус Виноградинка оны јакшызынып көртөн, олордың керектери, олор јаңыс ла кичеемелдү иштегенинен улам эмес, је кавалер Помидорды бойын ыйлаткан јалтанбас уулчакты көрөргө, мастерскойго көп улус та келетенинен улам, сүрекей јакшы ёдүп турган.

Кыска ёйдин туркунына Чиполлино көп јаңы көрүш-танашибарлу боло берген.

Ончозынан озо профессор Груша, музыканың ўредүчизи, колтугында скрипкалу келген. Оны ээчий ума јок көп чымындар ла сары адарулар учкулап келген, ненин учун дезе профессор Грушаның скрипказы јараш јытту, јулукту грушаның јарым бөлүгинен эдилген болгон, чымындар дезе кандай ла тату немеге сүрекей тартынчак, онызын кажы ла кижи билер.

Сүрекей көп учуралдарда, профессор Груша концерт бергенде, угуп отурғандар оғо залдан мыйнайда кыйгыратан:

— Профессор, аярып көрзөгөр дө—слердин скрипкаарда жаан чымын отуры! Слер оноң улам жастыра ойноп жадыгар!

Ол тушта профессор ойынын токтодып, чымынды скрипканың жанчагыла өлтүре сокпогончо, оның кийининең сүрүжип туратан.

Кезикте дезе оның скрипказының өзбөгине күрт киреле, ондо койрык-тейрик узуң жолдор әдип салатан. Онызынан инструмент ўрелетен, жастыrbай, жакшы ойноп турарга, профессорго жанзыны аларга келижетен.

Профессор Грушаны ээчий маала салаачы Порей Согоно келди. Ол мангайына салактай түшкен койу чүрмеш чачту ла узуннаң узун сагалду болгон.

— Бу сагалымнан улам менинг түбектерим де ас эмес—деп, Порей Согоно Чиполлиного комудап айтты.—Менинг ўйим кийим

кургадарга турганда, ол мени балконго отургузып, сагалымды учтарынан әки кадуга буулайла, ого бойының простилярын, чамчаларын ла чулуктарын илип жат. Мен дезе, илген кийим кургабаганча, күнет жерде отурага учурлу. Бу, көрзөң, кандай темдектер сагалымда артып калган!

Чындал та, Порей Согононың сагалында агаш туттургуштардан арткан темдектер билдирип турды.

Бир катап мастерскойго мунгбуттулардың билези келген: адазы ла әки ўулы—Мунгбут ла Мунтамаш. Уулдары жаңыс жерде торт кезек те ёйгө амыр туруп болбос болгон.

— Олор слерде жаантайын ондый амыр отурбайтандар ба?— деп, Чиполлино сурады.

— Канайып турараар!—деп, Мунгбут-адазы ўшкүрип айтты.— Эмди олор, кудайдың элчилериндий, тым отургылайт, менинг ўйим олордың јунганда, не болуп туратанын көргөн болзогор! Ўйим олордың ичкери алдындағы јүс будын јунганча, олор качан ок кийин буттарын балкашка уймап алар; кийин буттарын јунала— көрзө, алын буттары ойто ло тес кара. Ол олорды учы-бажы јок јунуп, кажы ла сайын бир кайырчак самын кородып турат.

Ус Виноградинка житкезин тырмайла, сурады:

— Же не, слердин балдараардың буттарынан кемжү алатаң ба, јок по?

— Канайып турараар, кудай көрзин слерди, мен анча кире ѡдүк жақыдарга канайып чыдайтам! Мунг эжер ѡдүк учун төлөөргө, меге эр жајына иштеерге көлижер эди.

— Онызы чын—деп, ус Виноградинка јөпсинди.—Менде анча кире ѡдүкке мастерскойымда тере де жетпес.

— Же, айдарда слер көрзөгөр, ѡдүктердин кажызы анчадала тың элеген эди. Ого јүк бир канча эжерин де солып ийелдер.

Ус Виноградинка ла Чиполлино уулдардың ѡдүктеринин та- мандарын ла чончойлорын көргүлеп турганча, Мунгбут ла Мунтамаш тым турарга бастыра күчин салгандар, же олордың онайып чырмайганы сүрекей ле жақшы ѡдүп турган деп айдарга болбос.

— Је, бу уулчагашка баштапкы эки эжерин ле ўч јўзинчи эжерин солыр керек эмтири.

— Йок болбой, ўч јўзинчири эм тургуза чыдашкадый — деп, Мунгбут-адазы мендеп айтты. — Ого ѡйларин кадап берзегер.

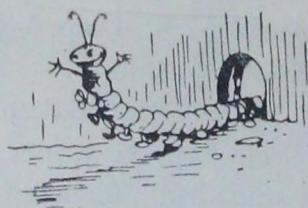
— Экинчи уулчагашка дезе он јанында он ёдўгин улай солыр керек.

— Буттарыгарла јыжа баспагар деп, мен олорго канча ла айткам! Бу уулдар базып билер деп пе? Олор секирип, бијелеп, бир будына туруп калып жат. Учы-тўбинде не болот деп айдарын: он јанындагы бастыра ёдўктери сол јанындагызынан озо элеп калган болор. Биске, мунгбуттуларга, бот кандый кўч болуп жат!

Ус Виноградинка ѡйларин калыла јангып ийди:

— Э чаалда, бастыра балдар ондый! Олор эки бутту ба эмезе мунг бутту ба — чынын алза, орды јангыс. Олор мунг эжер ёдўкти сок јангыс та будына јыртып-эледип салар аргалу.

Калганчы учында мунгбуттулардын билези кедери јорголоп барды. Мунгбут ла Мунтамаш, тегеликтерлү чилеп, учуртып ийдилер. Мунгбут-адазы онойып тўрген барып болбос болгон — ол эмеш аксан турган. Эмеш-эмеш ле, ѡйларин калыла јангып ийди:

ТӨРТИНЧИ БАЖАЛЫҚ,

*тынг суузап турған Мастино ийтти Чиполлино
канайда мекелеп салғаны керегинде*

ум Тыкваниң туразы канайтты не? Жакшы деп айдарга болбос бир күнде кавалер Помидор төрт огурчын жеккен каретазында ойто једип келген, је бу ёйдө оны он эки кире Лимонычактар ўйдешкендөр. Көп эрмек јогынаң күм Тыкваниң айылынан чыгара сүреле, оның ордына дезе Мастино деп чоло атту једеен каруулчык ийтти отургузып салғандар.

— Бу слерге! — деп, Помидор, айландыра кекедүлү кörүп, жарлады. — Мени тооп јўрерге эмди слердин бастыра уулчактараар ўренгилеп алар, элден ле озо дезе — ол јожуп келген самтар, оны ус Виноградинка бойының айылына алган эди.

— Чын! Чын! — деп, Мастино тунгак юниле ўрди.

— Карыган Тыква тенекти алтажын, мынызы оны менинг жақаруларыма уккур болорго ўредер — деп, синъор Помидор онон ары айдып турды. — Конор-јадар айылду болорго сүрекей күүнзеп турған болзо, ого түрмеде эптү-жакшы јер качан да табылар. Анда ончозына јер једер.

— Чын! Чын! — деп, Мастино база ла керелеп ўрди.

Мастерскойдың бозогозында тургулап, ус Виноградинка ла Чиполлино не болуп турганын ончозын көрүп, угуп та турза, је карыган ёбёгёнгө неле де болужар аргазы јок болгон.

Кум Тыква түмба ўстүнде кунукчыл отурып, бойының сагалын јулган. Бу тушта кажы ла сайын оның колында кичинек тудам чач артып турды. Арт-учында, чек сагал јок артып калбаска, ол бу керегин таштап, араай ўшкүрип тура берди—кум Тыквада көп ўшкүрүш бар болгонын слер ундыбаганаар ине!

Калганчы учында синьор Помидор бойының каретазына отурып алды. Мастино кыймык јок тура береле, куйругыла ээзине күндү јетирди.

— Лаптап ла каруулда!—деп, ого кавалер јакшылажар тушта јакарып, огурчындарды камчылап ийди, карета тоозынның булуудын көдүрип, мантада берди.

Жайдың сүрекей јакши, изў күни болгон. Ээзи атана берген кийининде Мастино изўге тилин чыгарып, куйругыла, веерле чилеп, жанынып, тураның жанынча ары-бери бир эмеш телчиp базып јүрди. Же онызы тұза јетирбеди. Суузаганынан чагы торт чыга берерде, Мастино бир стакан соок сыра меге каршу јетирбес эди деп шүўнди. Жуук деген трактирге сырата ийерге, кандай бир уулчакты карап, ол айландыра аյыктанды, же тышкары, качашкан неме чилеп, кем де јок болды. Чынын айтса, одёк көктөөр мастерской ачык эжик алдында Чиполлино көрүсте учукты кичеемелдү сүрткүштеп отурган, же оноң согононың сүрекей ачу жыды жайылып турганынан улам, Мастино оны кычырарга тидинбеди.

Же Чиполлино ийттинг изўге кыйналып турганын бойы көрүп ийген.

„Мен оныла кандай бир кылыш этпезем, Чиполлино болбоым“—деп, ол сананды.

Изў дезе там ла тыңып турган, ненинг учун дезе күн там ла бийиктеп келген. Мастино бараксан сүрекей тың суузаган!

„Бу мен бүгүн эртен тұра нени јигем?—деп, ол эске алынып турды.—Айса болзо, менинг мүнимди ёйиненг ёткүре тузагандар?

Оозымның ичи күйет, тилим дезе, ого јирме фунт кире замазка жапшынгандый, уур“.

Ол ортозында Чиполлино әжиктен چыгып келди.

— Эй! Эй!—деп, Мастино оны уйан ўниле кычырды.

— Слер меге айттыгар ба, синьор?

— Слерге, слерге, јиит уул! Баштаң баш болзын, барып меге соок лимонад экелзегер!

— О жайла, мен јаан сүүнип барып келер эдим, синьор Мастино, је, бойыгар бодозоор, мениң әэм јаны ла меге бу ботинканы јамаарга берген, оның учун мен канайып та барып болбозым. Сүрекей килеп турум.

Чиполлино артык сөстөр јогынаң мастерскойна јүре берди.

— Жалку! Бай јок!—деп, ийт ыркыранып ийеле, ого бойына трактирге барып келерге чаптық эдип турган кынжызын каргай берди.

Бир кезек ёйдин бажында Чиполлино ойто көрүнип келди.

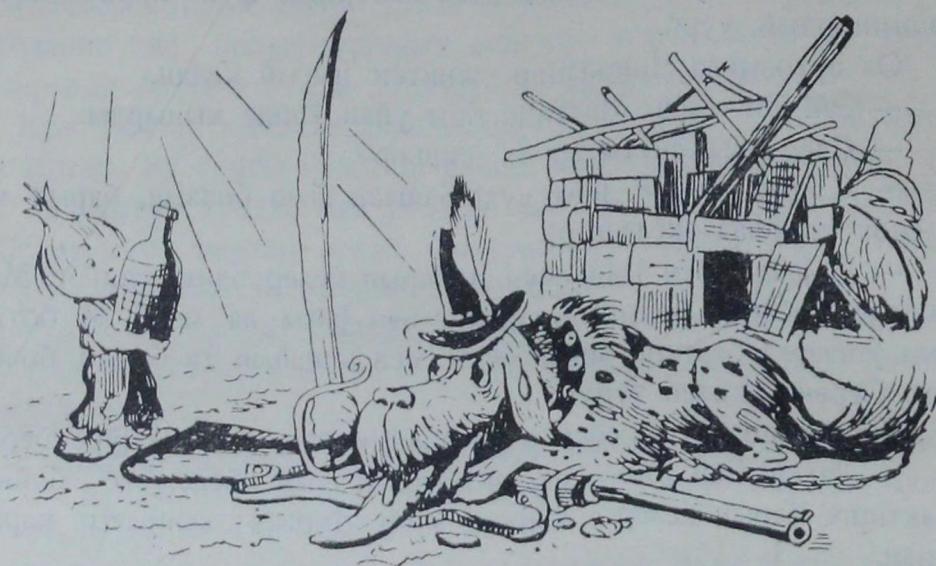
— Синьорино,—деп, ийт кыңзыды,—айса болзо, слер меге ого јүк бир стакан суу экелип береригер?

— Мен тың күүнзеп экелер эдим, је мениң әэм бу јаны ла меге синьорabyстың туфляларының чончайлорын јама деп жа-карған—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

Чынын айтса, суузаганынаң кыйналып турган бараксан ийтти Чиполлино бастыра јүргенинг килеген, је Мастиноның эдип турган кереги оның күүнине сүрекей келишпеген, ого ўзеери дезе, ол синьор Помидорды база бир катап ўредер күүндү болгон.

Үч час түшке јууктай күннинг чогы оноң тың изидип келдерде, керек дезе оромдогы таштар да терлей берген. Изүге ле суузаганына Мастино арай ла јүүлбеди. Учы-учында Чиполлино бойының тактазынаң ѡрё туруп, болуштопко суу урала, оноор ак порошок салып ийди, бу порошокты ус Виноградинканың ўйи уйкузы келбесте түнгө удура ичип туратан.

Болуштоптың оозын сабарыла бўктоп, оны эрдине јууктадала, Чиполлино ичип турган болуп кылынды.

— Ой, кандай јакшы, соок, ару суу!—деп, ол бойының ичин сыймап, айтты.

Мастиноның чилекейи ага берди, оноң улам ого керек дезе бир минутка јөнгөл болуп барган.

— Синьор Чиполлино, а ол суу ару ба?—деп, ол айтты.

— А база! Ол көстүнг јажынаң да ару!

— А ондо микробтор јок по?

— Баш болзын! Бу сууы атту-чуулу эки профессор арутап шүүрип салган. Микробторды олор бойына артызала, сууны дезе, мен олорго туфляларын јамап берген учун, меге бергендер.

Чиполлино болуштопты оозына ойто јууктадып, ичип турған болуп оптонды.

— Синьор Чиполлино, болуштоп јаантайын толтыра болор эдип, слер оны канайып туругар?—деп, алан кайкаган Мастино сурады.

— Керек неде дезе, бу болуштоп—мениң јада калган таадамның сыйы. Ол куулгазынду, качан да куру болбой јат—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— А слер меге бир эмеш—ууртам да болзо—ичип ийерге бередигер бе? Іаңыс ла ууртам!

— Ууртам ба? Канча ла керек ичигер!—деп, Чиполлино каруузын јандырды.—Менинг болуштобым качан да толбозыбай јат деп, мен слерге айттым ине!

Мастиноның сүүнгенин бойыгар бодозогор. Ол килемкей синъор Чиполлиного учы јогынаң быйанын айдып, оның буттарын јалап, оның алдына күйругын булангадып турды. Керек де зе бойының ээлерине—Вишня графиняларга да ол качан да онойып эптешпеген.

Чиполлино болуштопты Мастиного күүнзеп сунды. Ийт онызын ала койып, ачаптанып бир ууртамла түбине јетире ичип ииди. Куру болуштоп јаар көрөлө, ол алан кайкады:

— Көк јарамас, божай берген бе? А слер меге айтпай кайтыгар, болуш...

Бу сөсти айдарга јетпей, ол јыгылып, уйуктай берген.

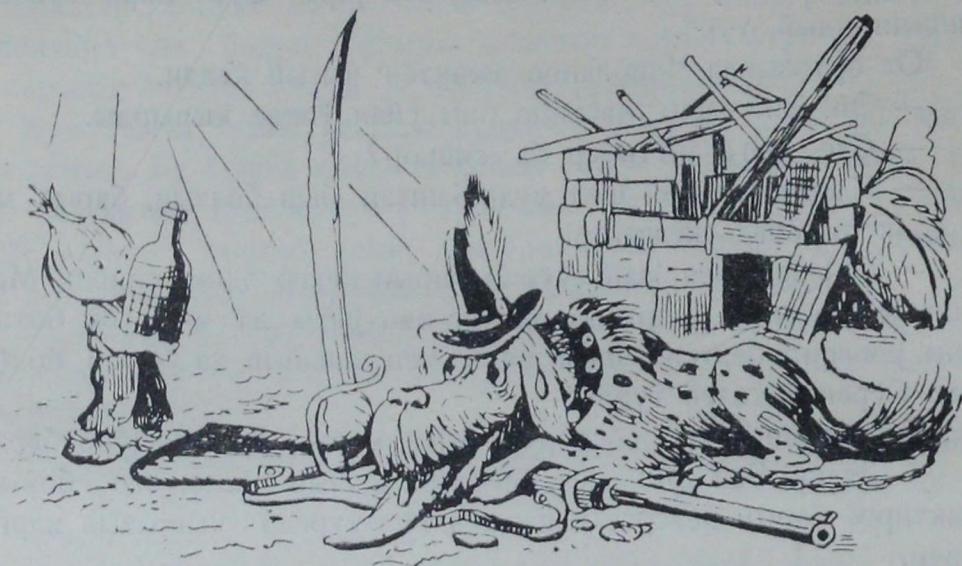
Чиполлино оның кынжызын чечип, ийтти јүктенип алала, Вишня графинялар ла кавалер Помидор јуртап јаткан шибее јаар апарды. Кайра бурылала, ол кум Тыква бойының туразына качан ок ойто кирип алганын көрүп ииди. Семтейген кызыл-сары сагалын көзнөгөштөң чыгарып алган таадактың чырайында айдары јок јаан сүүмji болгон.

„Кайран ийт!—деп, Чиполлино, шибее јаар браадала, санан-ган.—Сен канайып-канайып менинг јаманымды ташта, је мен онойдо эдер учурлу болгом. Ойгонып келзен, сен меге ару суу учун кандый быйан јетиргейинг не, јаңыс ла онызы јарты јок!“

Шибеенинг паратазы ачык болгон. Чиполлино ийтти паркtagы ёлөнгниң ўстүне салып, оны эрке сыймайла, айтты:

— Кавалер Помидорго менен эзен айт. Эки графиняга экүлезине база айдарынг.

Мастино тедў ыркыранганыла каруузын јандырды. Түш јеринде ол туулар ортозындагы көлдö, јакшынак, серүүн сууда эжинип турган. Эжинип јүрүп, ол сууны канча ла керек ичип,

— Ой, кандай јакшы, соок, ару суу!—деп, ол бойының ичин сыймап, айтты.

Мастиноның чилекейи ага берди, ононг улам ого керек дезе бир минутка јенгил болуп барган.

— Синьор Чиполлино, а ол суу ару ба?—деп, ол айтты.

— А база! Ол көстинг јажынаң да ару!

— А ондо микробтор јок по?

— Баш болзын! Бу сууны атту-чуулу эки профессор арутап шүүрип салган. Микробторды олор бойына артызала, сууны дезе, мен олорго туфляларын јамап бергем учун, меге бергендер.

Чиполлино болуштопты оозына ойто јууктадып, ичип турған болуп оптонды.

— Синьор Чиполлино, болуштоп јаантайын толтыра болор эдип, слер оны канайып туругар?—деп, аланг кайкаган Мастино сурады.

— Керек неде дезе, бу болуштоп—мениң јада калган таадамының сыйы. Ол куулгазынду, качан да куру болбой јат—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— А слер меге бир эмеш—ууртам да болзо—ичип ийерге бередигер бе? Іаныс ла ууртам!

— Ууртам ба? Канча ла керек ичигер!—деп, Чиполлино каруузын јандырды.—Менинг болуштобым качан да толбозыбай јат деп, мен слерге айттым ине!

Мастиноның сүүнгенин бойыгар бодозогор. Ол килемкей синъор Чиполлиного учы јогынаң быйанын айдып, оның буттарын жалап, оның алдына куйругын булаңдадып турды. Керек дезе бойының әэлерине—Вишня графиняларга да ол качан да онойып әптешпеген.

Чиполлино болуштопты Мастиного күүнзеп сунды. Ийт онызын ала койып, ачаптанып бир ууртамла түбине јетире ичип ииди. Куру болуштоп јаар көрөлө, ол алан кайкады:

— Көк жарамас, божай берген бе? А слер меге айтпай кайттыгар, болуш...

Бу сөсти айдарга јетпей, ол јыгылып, уйуктай берген.

Чиполлино оның кынжызын чечип, ийтти јүктенип алала, Вишня графинялар ла кавалер Помидор јуртап јаткан шибее јаар апарды. Кайра бурылала, ол кум Тыква бойының туразына качан ок ойто кирип алганын көрүп ииди. Семтейген кызыл-сары сагалын көзнөгөштөг чыгарып аулган таадактың чырайында айдары јок јаан сүүмji болгон.

„Кайран ийт!—деп, Чиполлино, шибее јаар браадала, сананган.—Сен канайып-канайып менинг јаманымды ташта, је мен онойдо эдер учурлу болгом. Ойгонып келзенг, сен меге ару суу учун кандый быйан јетиргейин не, јаныс ла онызы јарты јок!“

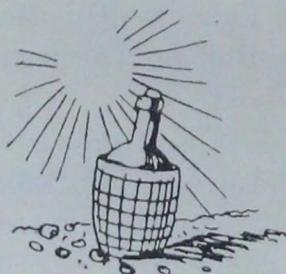
Шибенинг паратазы ачык болгон. Чиполлино ийтти парктагы ѡлөнгнинг ўстүне салып, оны эрке сыймайла, айтты:

— Кавалер Помидорго мененг эзен айт. Эки графиняга экүлезине база айдарынг.

Мастино тедү ыркыранганыла каруузын јандырды. Түш јеринде ол туулар ортозындагы көлдө, јакшынақ, серүүн сууда эжинип турган. Эжинип јүрүп, ол сууны канча ла керек ичип,

табынча бойы суу болуп кубулып брааткан эмтири: ондо суу күй-
рук, суу кулактар ла фонтаннаң тебилип чыккан суудый јенгил,
узун төрт тамаш боло бертир.

— Амыр уйукта!—деп, Чиполлино кожуп айдала, кайра де-
ремне јаар барды.

БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК,

*кум Карагат уурчыларга эжик ўстүне конкочок
илип турганы керегинде*

Деремнеге јанып келеле, Чиполлино Тыкванның туразы јанында улус көп јуулышканын кörүп ийди. Улус бойлоры ортодо чочыдулу, јарым ўниле блаажып куучындашкан. Олордың чын ла коркып калганы билдирип турды.

— Кавалер Помидор база нени кылыштай не? — деп, профессор Груша кунугып, санааркап сурады.

— Мен бодозом, бу керектиг учы коомой болор. Канайып та көрзөң, олор мында ээлер—оноң улам нени ле кылыштайын дезе, онызын кылыштырайт — деп, кума Тыквачак айдып турды.

— Порей Согононың ўи оның айтканына јөпсенип, ёбёгёниң сагалынан, боожодон чылап, тудунала, кыйғырды:

— Је, мынан јаман кандый-кандый неме болголокто, айылың jaар буры!

Керек дезе ус Виноградинка да бажын чочыдулу јайкап турды:

— Кавалер Помидор эки катап тенек болуп арткан. Ол кыйалта јогынаң öчин албаданар!

Јаңыс ла кум Тыква санааркабай отурган. Оның карманында ойто ло леденецтер табылып келерде, ол сүümjилү керекти байрамдап темдектеерге, олорло бастыра јуулган улусты күндүлөген.

Чиполлино бир конфет алып, оны сананып сороло, мынайда айтты:

— Помидор онойып јенил јана баспас деп, мен база бодоп турум.

— Је ол тушта...—деп, Тыква чочыдулу ўшкүрип айтты.

Ырысту күлүмji оның чырайынан, күн булатка јажынгандый, тургуза ла јоголо берди.

— Мен сананзам, биске јаңыс ла неме артат: туралы јажырып салары.

— Канайып јажыратан?

— Онызы сүрекей јенил. Ол ѡргө болгон болзо, бис оны јажырып болбос эдис, онызы жарт. Је турачак сүрекей кичинек болгондо, оны бор-ботко јуучының абрачагына да салып апарбай.

Бор-ботко јуучының уулы, Фасолинка, айылына јүгүрип барала, качан ок абрачакту ойто келди.

— Слер турамды абрачакка коштоорго туругар ба?—деп, кум Тыква санааркап суралы.

Ол эржинедий туразы кер-мар ооктолып сайала береринен коркыган.

— Санааркаба, сениң туралла не де болбос!—деп, Чиполлино каткырып айтты.

— А бис оны кайдаар тартып апарарыс?—деп, кум Тыква база ла суралы.

— Оны эм тургуза мениң погребиме экелип саларга жараар, кийининде дезе көргөйис—деп, ус Виноградинка шүүлтезин айтты.

— А синъор Помидор онызын канайып-канайып билип алза, канайдарыс?

Бу тушта ончолоры бир уунда адвокат Мырчагаш јаар көрдилер, ол неме билбеочи болуп көндүре барып, чек өскө кижи болуп көрүнерге турган.

Адвокат кызарала, актанып, чертенип тура берди:

— Мененг кавалер Помидор качан да нени де угуп албас. Мен копчы эмес, мен ак-чек адвокат!

— Погребте тура чыктыйла, оодылып калардан айабас — деп кум Тыква тидинип-тидинбей удура айтты.—Оны агаш ортозына не жакырбас?

— А кем оны анда көрötön? — деп, Чиполлино сурады.

— Агаш ортозында менинг көрүш-танаңым, кум Карагат, журтап жат — деп, профессор Груша айтты.—Тураны көрзин деп жого жакып саларга жараар. Соңында дезе аайы билдирие берер.

Онойып ла жөптөжип алдылар.

Анча-мынча ёйгө тураны абрачакка коштодылар. Кум Тыква оныла ўшкүрип жакшылажала, бастыра көргөн түймеең-шакпырттың кийининде тыштанып алар деп, бойының балазының кызына, кума Тыквачакка, барган.

Чиполлино, Фасолинка ла Груша дезе тураны агаш ортозына тартып апардылар. Оны тартарга күч эмес болгон: ол бескезиле күшкаштың клетказынан уур әмес болгон.

Кум Карагат каштанның¹ тегенектерлү, калың, былтыргы кабыгында журтаган. Бу сүрекей тапчы квартира болгон, је кум Карагат бойының бастыра жөөжөзиле ондо эптү токунадынып алган, оның жөөжөзи кайчының бир келтегейинен, татап калган бритвадан, учукту ийнеден ле сырдың кыртыжынан турган.

Кум Карагат оны не керегинде сурагылап турганын угала, баштап тарыйын коркушту түймей берди:

— Ондый жаан турада жадатан ба? Жок, мен онызына качан да жөпсинбезим. Онойып кайдан болотон эди! Сүреен жаан, ээнкуру ѡргөдө мен нени эдерим? Меге бойымның каштан кабыгым-

¹ Каштан — жийтөн плодту агаш.

да да јакшы. Бойының айылында стенелер де болужат деген кеп сөсти билеригер ине.

Же болушты кум Тыквага јетирер керек болгонын угала, кум Карагат тургуза ла јёпсине берди:

— Мен ол апшайакка јаантайын буурзап туратам. Бир катап, оның јаказы алдына курт јорголоп кирерде, мен оны ајыктандыргам. Онойып айтканымла мен оны өлүмненг аргадагам deerge јараар ине!

Турачакты јаан дубтың төзине тургустылар. Чиполлино, Фасолинка ла Груша кум Карагатка јаңы квартирага оның бастыра байлык-ђёözин тажып апарарга болужала, јакшылажып бардылар, же јаан удабай јакшы солун табыштарлу ойто келеечи болдылар.

Јаңыскан артала, кум Карагат чын ла санааркай берди: оғо-кенетийин уурчылар чурап келерден айабас ине!

„Эмди, менде ондый јаан тура бар боло бергенде, мени тоноорго ченешкилеер, онызы жарт. Менде јажырган ума јок байлык-ђёözжө бар деп бодойло, мени уйку аразында өлтүргилеп салардан маат јок, кем онызын билер“—деп, ол сананган.

Ол сананып-сананала, эжик ўстюне конкочок илип, оның алдына тегин букваларла мынайда бичип саларга шүүнип алды:

„Синьор уурчыларды бу конткочок ажыра шынгырадып ийзин деп сурап турубыс. Олорды тургуза ла кийдиргилеп ийер, мында уурдагадый бир де неме јок болгонын олор бойының көзиле көрүп алар“.

Онойып бичийле, ол токунап, күн ашкан кийининде уйуктаарга амыр јадып алды.

Түн ортозында оны конткочоктың шынгыраган табыжы ойгости.

— Анда кем?—деп, көзнөктөң көрүп, кум Карагат сурады.

— Уурчылар!—деп, күркет ўн каруузын јандырды.

— Браадым, браадым! Чүрче ле сакып алыгар, мен јўк ле халадым кийип алайын—деп, кум Карагат туруп јадала, айтты.

Ол халадын кийип, эжикти ачала, уурчыларды бастыра тұраның ичин көрөргө қызырыды. Уурчылар узун кара сагалду, бийик сынду, жедеен әки уул болгон әмтири. Олор баштарын тұраның ичине әэчий-деечий, эжикке согулбаска, чебер сұнала, мында алгадый неме чын ла јогын сүрекей бачым көрүп алдылар.

— Көрүп туругар ба, синьорлор? Бүдүмжиленип алдыгар ба?— деп, кум Карагат, колдорын јыжыштырып, сүүнип турды.

— М-м, да...— деп, чөкөнгөн уурчылар кимирендилер.

— Ақту сөзим айдып турум, меге слерди куру божодорго сүрекей әп јок,—деп, Карагат оноң ары айдып турды.— Мен слерге неле-неле болуш жетирип болгойым не? Сагал қырып алар күүнигер бар әмеш пе? Менде мында бритва бар—чындал, ол эски: ол меге таадамның таадазынаң әнчиге једишкен. Іе мен бодозом, ол әмди де ас-мас қырып жат.

Уурчылар јўпсингиледи. Олор татап калган бритвала сагалдарын шыралай-боролой қырала, айыл әзине бир канча катап быйан айдып, јўре бердилер. Чынын айткаждын, олор ѡакшынак уулдар болуп калған.

Олорго неден улам ондый коомой керек әдерге келишкенин кем билер!

Кум Карагат тёжёгине ойто јадып, уйуктап калды.

Эки час түнде, оны конкочоктың экинчи катап шынтыраганы ойгозып иди. База эки уурчы келген.

— Киригер!—деп, кум Карагат айтты.—Je, тура јемирилбезин деп, бирден киригер.

Бу уурчыларда сагал јок болгон, је олордың бирүзинин қыска тонында топчылар да јок болуп калтыр.

Бир де топчы јок! Кум Карагат ого учукту ийне сыйлап береле, ары-бери јўрер тушта бут алдына ајарулу көрүп туругар деп айткан.

— Билеригер бе, јол ичинде топчылар качан да болзо сүрекей кёп јадат—деп, ол уурчыга јартап берди.

Бу уурчылар база бойының керектерине јўргўлей берген.

Онойып, уурчылар кум Карагатты кажы ла түн сайын ойгозып турдылар, олор конкочокты шынтырадып, туралын ичин аյыктап көрлө, јем јок то болзо, је бу јакшы, күндүчи айыл ээзиле танышканына сүрекей сўёнип, јўргўлей беретен.

Онайдордо, бойыгар көрўл јадыгар, кум Тыкваның туразы јакшы колдо болгон. Оны турган јеринде артызала, ёскö јерлерде не болуп турганын барып көрлдөр.

АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫК,

*мында графиняларга олордың төрөёндöри – барон
Апельсин ле герцог Мандарин канча кире кöп шакпырт
ла түбек јетиргени керегинде айдалат*

иске эмди Вишня графинялардың шибеезине кирип көрөр керек, олор бастыра деремненең, оның тураларының, јерлерининг ле керек дезе колокольнялу церквениң де ээлери болгонын слер, јарт-ла билип алганыгар.

Чиполлино кум Тыкваның туразын агаш ортозына тартып апарған күнде шибееде тегин ёйдөгизиндий эмес кыймыраш болгон: айыл ээлерине төрөёндöри келген.

Төрөёндöри эки кижи: барон Апельсин ле герцог Мандарин болгон. Барон Апельсин синьора Jaan графиняның олгөн обөгөнининг таай карындажы болгон. Герцог Мандарин дезе синьора Кичү графиняның олгөн обөгөнине таай карындаш болуп турган. Барон Апельсиннинг ичи саң башка чарбак болгон. Іе, онызында кижи кайкагадый неме јок, ненин учун дезе ол, курсак јиринен башка, база нени де этпей, оозына јўк ле уйуктаар тушта бир-еки час амыр берип туратан.

Барон Апельсин јиит боловордо, күнине јиген курсагы ичи-кардында бышсын деп, әнгирден ала тантга јетире уйуктайтан. Іе

оның сонында ол бойына мынайда айткан: „Үйуктайданы—ол жаңыс ла ёй жылдытатаны: мен үйуктагамда, ажанып болбой жадым ине!“

Оның учун ол түнде де курсактанып турарга сананып ала-ла, ичи-кардында курсактың быжарына конок туркунына бир-экиле час артысан. Барон Апельсиннин' ичин тойдырарга, оның бастыра облыстарда жайылып барган көп тоолу јерлеринен күнүн сайын сырантай жүзүн-башка аш-курсакту унаалар аткарылатан. Ого база нени ийетенин јокту крестьяндар билгилебей де барган. Ол ума јок жымыртканы, такааларды, чочколорды, эчкимерди, уйларды, кроликтерди, фрукталарды, маала ажын, калашты, сукайрыны, пирогторды тыгып турган... Тартып экелген бастыра аш-курсакты эки жалчызы оның оозына тыктагылайтан. Олор арый бергенде, олорды база экүзи солыйтан.

Учы-учында крестьяндар, бисте јигедий бир де неме артпаган деп айдарга, элчи ийгендер. Бастыра мал јидирилген, агаштардың бастыра јиileк-ажы терилиген.

— Је ондый болзо, меге агаштарды ийигер!—деп, барон жакарган.

Крестьяндар ого агаштарды ийгилеп ийерде, ол олорды, жалбырактарын ла тазылдарын оливковый сарјуга чөңдүрип ле ўстүне тус сееп, јудуп салган.

Калганчы-учында садтардагы бастыра агаштар јоголордо, барон бойының ээлеген јерлерин садып, колына кирген акчага курсак алып турар болды. Ээлеген јерлерин түгезе садала, ол синьора Jaan графиняга письмо чийип, ого айылдан келерге суралып алган.

Чынын айтса, синьора Кичү графиня онызына сүрекей ле сүүнді деп айдарга болбос болгон:

— Барон бистин бастыра арга- јёөжёбисти јип салар. Ол бистин шибеени, бир айак макаронго бодоп, јудуп ийер!

Синьора Jaan графиня ыйлай берди:

— Сен менинг тёрёёндёrimди күндүлебеске јадын. О јайла, сен менинг течпек, кайран баронымды качан да сүүбеген!

— Кем јок, бойыңның бароныңды кычыр—деп, Кичү граfinя айтты.—Је ол тушта мен герцог Мандаринди, менинг ёлгён кайран обөгөннимниң таай карындажын, кычырып аларым.

— Јайнап сурап турум!—деп, Jaan граfinя чүмеркеп каруузын жандырды.—Ол сыпушкадаң ас жиң жат ине. Сенинг кайран обөгөннингниң—оның сөёги мөңкүй жаткай!—тёрёёндёри сүрекей кичинек ле арык болгонынан улам, олорды јерге јадып та көрүп болбозын. А менинг ёлгён кёөркүйимниң—оның сөёги мөңкүй жатсын!—тёрёёндёри ончозы талдама: бийик сынду, течпек, танылу.

Чындал та айтса, барон Апельсин сүрекей танылу кижи болгон—ол беристе кире јерден де бүткүл кырдый билдиретен. Ого тутканча ла оның ичин тартып јүргедий јалчы јалдал берерге келишти,—барон бойының ичи-кардын көдүрип болбой барган.

Помидор бор-ботко јуучы Фасольго, ол бойының абрачагын шибееге јетирзин деп, элчи ийген. Іе Фасоль абрачагын тап-

паган — абрачакты оның уулчагы, Фасолинка, алганын слер биле-ригер. Оның учун ол тачка тартып экелди, ондай тачкала каменщиктер черет тарткылайтан.

Синьор Помидор барон Апельсинге оның чарбак ичин тач-кага саларга болужала:

— Је, көндүк! — деп кыйгырды.

Фасоль шалтырап қалған, эски тачканың саптарынан бар-жок күчиле тартты, је оны бир сантиметрге де јылдырып болбоды: барон бу јаны ла сүрекей тың ажанып алған болгон.

База эки јалчыны кычырдылар. Олордың болужыла барон учы-учында парктың жолдорыла бир эмеш соодоп жүрүп ийди. Бу тушта тачканың тегелиги улам сайын сырангай јаан ла курч деген таштарга түртүлип турған. Ондай түртүш көбркий баронның ичи-кардына тың торгулганынан улам, ол бастыра бойы соок терле бўркелген.

— Чебер тартыгар, мында таш! — деп, ол кыйгырып турды.

Фасоль ло јалчылар жолдогы бастыра таштарды орой өдөргө кичеенер болдылар. Је оноң улам тачка орого учурады.

— Эй, албак оостор, тенерининг бойы учун, оролорды орой өдүп барзагар! — деп, барон јайнай берди.

Је, түртүлип, согулып та турза, ол бойының сўёген керегин токтотпой, ого синьора Ѝаан графиня каарып белетеген индюкты кичеемелдў чедеп браатты.

Герцог Мандарин айыл ээлерине ле јалчыларга база ас эмес шакпырт јетирген. Синьора Кичў графиняның јалчызы, Кой-Жилигеш бараксан, таннан ала энгирге јетире Мандариннинг чамчаларын түзеткен. Ол түзедип салған кийимди экелгенде, герцог јўзин јаман тыртыйтып, мыжылдан, ёксоп ыйлайла, оноң дезе шкафтынг ўстёне чыгып:

— Ёлўп браадырым, болужыгар! — деп, бастыра айылга кыйгыратан.

Синьора Кичў графиня кўс-баш жок јўгўрип келетен:

— Кару Мандарино, сенле не болды.

— Ой-бой, слерде менинг чамчаларымды кандай јаман түзет-килеген деер, меге ёлёр лө керек! Жарт ла, мен әмди ак-јарыкта кемге де, кемге де керек јок!

Оны тирў артсын деп јөпкө кийдирерге, синьора Кичү графиня Мандаринге бойының ёлгөн ёбёғөнинин торко чамчаларын ээчий-деечий сыйлайтан.

Герцог шкафтан чебер түжеле, чамчаларды кемјип кийетен.

Бир кезек ёйдин бажында онын кыбынан база ла кыйгышкы угулып туратан:

— О тенгери, мен ёлүп браадырым!

Синьора Кичү графиня, јүргегинен тудунып, ойто ло ого јүгүрип баратан:

— Менинг баалу Мандариним, не болды?

Герцог күскүнин ўстүнен кыйгыратан:

— О, мен јакамның эң артық запонказын түжүрип салгам, ак-јарыкта база јўрер кўүним јок! Бу сўрекей јаан јылыйту!

Герцогты токунадар деп, Кичү графиня арт-учында ого бойының ёлгөн ёбёғөнинин бастыра запонкаларын сыйлап берген, ол запонкалар дезе алтыннаң, мёнүннен ле баалу таштардан эдилген болгон.

Учы-түбинде, күн ажарга јеткелекте, синьора Кичү графиняда кандай да баалу немелер артпаган, герцог Мандарин дезе че-модандарга толтыра сыйлар юуп алып, колдорын болорзынганду јыжыштырып отурган.

Тўрёёндөринин экўлезинин учы-кеми јок ачабы графиняларды кокур јоктон санааркадып, ачуркандырып турган, олор чугулын бойының јеенине, Вишенка бараксанга, салатан, онын адазыда, энези де јок болгон.

— Жимекчи! Тутканча ла барып бодолголор бодо!—деп, ого синьора Јаан графиня кыйгыратан.

— Мен ончозын бодоп салгам ине...

— Ёскёлёрин бодо!—деп, синьора Кичү графиня кату јакаратан.

Вишенка удура сөс айтпай, ёскö бодолголорды бодоорго баратан. Күнүң сайын ол сүрекей кöп бодолголор бодоп, канчаканча тетрадьты учына жетире бичип салатан, неделе туркунына олор ондо сүрекей кöп јуулатан.

Тöрёёндöри келер күнде графинялар Вишенкага улам ла тап эдип турдылар:

- Бу сен мында незин айланыжып турунг, јалку?
- Мен паркла бир эмеш базып ийерге сананғам...
- Паркта барон Апельсин соодонып јүрет,—сендий јалку немелерге анда јер јок. Тутканча ла урокторын ўренерге тайыл!
- Мен олорды ўренип алгам ине...
- Келер күндегизин ўрен!

Уккур Вишенка келер күнниг урокторын ўренип отуратан. Күнүң ле ол урокторды сүрекей кöп ўренетенинен улам, бойы-

ның бастыра учебниктерин ундыбас эдип ўренип алып, шибеедеги библиотеканың ончо бичиктерин кычырып салган. Же графинялар Вишенканың колында бичик көргөндө, олор оног тың кыйгастанатан:

— Тутканча ла бичикти јерине сал, баштак! Сен оны јыртып саларың.

— Же бичиктер јокко урокторымды мен канайып ўренетем?

— Ундыбас эдип ўрен!

Вишенка бойының кыбына барып, ўренип, ўренип, ўренип отуратан—је эмди бичиктер јокко ўренген. Ўзўк јок ўренгенинен оның бажы оорый беретен, ол тушта графинялар ого катап ла кыйгырыжатан:

— Сен јаантайын оорудаң чыкпайдың, нениң учун дезе тонг ѡткүре көп сананып јадың! Сананбай јўр—эмдерге кородотон чыгымдар ас болор.

Текши айтқажын, Вишенка нени ле эдер болзо, графинялар оны жаратпас болгон.

Јаңы сабалган албаска, Вишенка канайып базатанын да билбей, бойын сүрекей ырыс јок бараксан деп көрүп турган.

Бастыра шибее ичинде ондо сок јаңыс најы болгон—Кой-Жилигеш деп јалчы кызычак. Ол бу кем де сүўбей турган, көзинде очкалу, куу чырайлу кичинек уулчакка килеген. Кой-Жилигеш Вишенкага энирде де јалакай болгон, уулчак уйуктаарга јатканда, ол ого туйказынаң кандай бир тату неме экелип беретен.

Же ол энгирде бастыра тату курсакты ажанаар тушта барон Апельсин јип салган.

Герцог Мандарин база тату неме јиир күүндү болгон. Ол салфетканы полго чачып, буфеттинг ўстүне чығала, алгыра берди:

— Мени тудугар, оног башка төмөн калып ийерим!

Же бу учуралда алгырыжы ого болушпады: барон Мандаринге бир де ајару салбай, тату немени токунаалу түгезе јип койгон.

Синьора Кичү графиня буфет алдына чөгөдй туруп алала, көзине јаш толуп, бойының кару төрөөнин јиит тужунда өлбөгөр

деп жайнады. Герцог төмөн түжерине јөпсиззин деп, ого кандый-кандый сый берерим деер керек болгон, је графиняда база бир де неме артпаган.

Герцог Мандарин колго каап алгадый неме артпаганын учытүбинде онгдол, јёпкө узак кийдирткен кийининде јўрексигенине ле ычкынганына бастыра бойы кара тер болгон кавалер Помидордынг болжыла төмөн түжерге сананып алды.

Шак бу ёйдо синъор Помидорго кум Тыкванинг туразы жарты ѡок болуп јылыйа берген керегинде јетирўни экелгендер.

Кавалер узак сананбады: ол тутканча ла принц Лимонго комудалду бичик ийип, оны деремнеге ѡирме кире Лимонычак-полицейскийлерди аткарыгар деп сураган.

* * *

Эртезинде Лимонычактар једип келеле, деремнеде тутканча ла кату ээжи тургускандар: бастыра айылдарга кирип барып, колго учураган улусты арестовать эттилер.

Энг озо туттургандардынг бирўзи ус Виноградинка болгон. Чөлө ёйдо јиткезин тырмап турарга, ѡдўкчи шибейин кожо алып алала, кимиренип, полицейскийлерди ээчий басты. Ёе Лимонычактар шибейди ононг блаап алдылар.

— Сенинг түрмеге мылтык-јепсел алатаң табынг ѡок!—деп, олор ус Виноградинкага айттылар.

— А мен јиткемди неле тырмайтам?

— Тырманар күүнинг келзе, јаандарданг кемге-кемге айт. Бис сеге бажынгы да жакшы ла тырмап берерис!

Лимонычак бойынын курч ўлдўзиле ѡдўкчининг јиткезин кычкытап ийди.

Профессор Грушаны база арестовать эткендер. Онызы скрипказын ла свечи алып аларга јоп сураган.

— А сеге свечи не керек?

— Ўйимнинг айтканыла болзо, шибеенинг јер адындағы кы-

бында сүрекей караңгүй, меге дезе јаны ноталарды ўренип алар керек.

Текши айткаждын, деремнениң бастыра улузын арестовать эткендер. Џайымда јўк ле синъор Мырчагаш ла Порей Согоно арткандар, нениң учун дезе баштапкызы адвокат болгон, экинчиzin таап болбогондор.

Порей Согоно дезе јажынбаган да: ол бойының балконында амырынча ла отурган. Оның сагалы армакчының ордына кере тартылған, ондо кийим курғаган. Простыняларды, чамчаларды ла чулуктарды көрүп ийеле, Лимонычактар, илген кийимге бүркеткен айыл ээзин ајарбай, көндүре ёткөндөр.

Кум Тыква, бойының темиккени аайынча, терен ўшкүрип, Лимонычактарды ээчий брааткан.

— Бу сен не улам сайын ўшкүрип јадын? — деп, оноң офицер кату сурады.

— Мен канайып ўшкүрбейтем эдим! Эр јажына иштеп, мен јўк ле ўшкүрүш јуугам. Кажы ла күн сайын бир ўшкүрүштен... Менде эмди олор канча-капча мунгдар кире јуулган. Олорды канайып-канайып тузалана керек ине!

Үй улустаң јаның ла кума Тыквачакты арестовать эткендер, түрмеге баарынан ол чек мойногоны учун, полицейскийлер оны јыга табарала, торт шибеелинг паратазына јетире тоголодын апарғандар. Ол боп-болчок болгон ине!

Је Лимонычактар түрекей сүмелү де болгон болзо, олор Чиполлиноны арестовать эдип болбодылар, бастыра бу ёйдин туркунына ол Чалканак деп бир кызычакла кожо чеденниң ўстүнен полицейскийлер јаар омок көрүп отурган.

Олордың јанынча өдүп браадала, Лимонычактар керек дезе оноң ло Чалканактан слер кайда-кайда јуугында Чиполлино деп атту, јеткерлү түймеечини көрбөдигер бе деп сурагандар.

— Көргөнис, көргөнис! — деп, экүлези кыйгырышты. — Ол бу јаны ла слердинг офицердинг бөрүгининг алдына кирип алган!

Оноң бар-жок ўниле каткырып, балдар кедери качкылай берди.

Ол ок күнде Чиполлино ло Чалканак шибее јаар кайуга бардылар. Чиполлино олжого киргендөрди јана базыш јоктонг јайымдап алаарга шүүнди, Чалканак дезе не ле немеде ого болужарга сёзин берген эмей база.

ЈЕТИНЧИ БАЖАЛЫК,

*мында Вишенка синьор Петрушканың жар бичигине
ајару салбайт*

B

ишня графинялардың шибеези төңнинг бажында турган. Оны эбиреде сүреен јаан парк болгон. Парктың паратазы јанында жар бичик илип койгон, оның бир келтегейинде „Кирерге јарабас“, экинчи келтегейинде „Чыгып баарга јарабас“ деп бичилген. Жар бичиктинг јүс јаны деремнениң балдарына, олордың темир чеденди ажып алар күүнин јаныктырарга, темдектелген, экинчи—тескери—јаны Вишенканы аյыктандырган, ого кажы бир тушта парктан чыгып, деремне јаар балдарга баратан сагыш келбезин деп бичилген.

Вишенка паркла чек јаңыскан јўрген. Ол түп-тўс ѡлдорло чебер базып, клумбаның ўстүне болгобой баспаска, грядкаларды тепсебеске јаантайын сананган. Оның ўредүчизи, синьор Петрушка, парктың ончо јерлерине жар бичиктер илип койгон, олор до Вишенкага нени эдерге јарайтаны, нени эдерге јарабайтаны айдышлган.

Темдектезе, алтын балыгаштарлу бассейннин јанында мындый жар илип койгон:

„Вишенкага колдорын сууга сугарга јарабас“.

Мында ёскö дö јар бар болгон:

„Балыктарла куучындажарга јарабас“.

Чечектеген клумбаның чике ортозында мынайда бичигени кöröнип турды:

„Чечектерге тийерге јарабас! Мыны бускан кижи тату неме јок артырылар“.

Мында керек дезе мындый да аյыктандыру болгон:

„Олёнди тепсеген кижи: „Мен—јакшы тудунып билбес уулчак“—деп, эки мунг катап бичиир учурлу“.

Бастыра бу јар бичиктерди синьор Петрушка, Вишенканы айылда ўредеети ле тазыктыраачы кижи, сананып тапкан.

Бир тушта уулчак бойының укту-тöстү јенгелеринең деремненниң школына балдарла кожо јўрерге суранган, ол балдар, ранецтериле, флагтарла чылап, јангып, шибеениң јанынча сүрекей јыргалду јўгўргилеп öдötön. Је синьора Jaan графия торт айдары јок чочыды.

— Граф Вишня кандый-кандый тегин крестьянинле јанғыс партада канайып отуратан эди! Онойып сананарага да болбо с!

Синьора Кичў графия јомёжип айтты:

— Вишнялар школдың кату тактазына качан да отурбагандар! Онызы болбогон, качан да болбос!

Учы-учында Вишенкага ўредёчини, синьор Петрушканы, јалдап бергендер, онызы јок јерден ле качан да болзо келишпес ёйдö чыгып келер кайкамчылу јангду болгон. Темдектеп айтса, бичиирге база ўренип кёройин деп, чернильницаға кирип алган чымынга Вишенка уректорын белетеп, ајару салып ийзе,—ол октарыйын, айабас јанынаң, синьор Петрушка кирип келер. Ол бойының кызыл ла кёк клеткалу сүреен јаан колпладын јайа тудала, јаан табышту чимирип алып, Вишенка бараксанды арбай берер:

— Бойының керектерин таштап, чымындар јаар кёрöп туратан уулчактар јеткердөн айабас! Онызынаң бастыра түбектер башталат. Бир чымынды ээчий—экинчиизи, оны ээчий—ўчинчиизи,

тöртинчизи, бежинчизи... Оның кийининде ол уулчактар јөргөмөштөр, кискелер, бастыра öскö тындулар jaар козин тостойтып, урокторын белетеерге ундып салатаны жарт. Кем-кем урокторын ўренбезе, оның жакшы кылыкту уулчак болор аргазы јок ине. Коомой кылыкту уулчак бүдүмжилү кижи болбос. Бүдүмжизи јок улус дезе анча-мынча öйдин бажында түрмеге учуралап жат. Онойдо, Вишенка, сен бойыншың күндериигди түрмеде отурып божодорго күүнзебей турган болzon, чымындар jaар база катап кörбө!

Бир эмеш журап отурайын деп, Вишенка уроқтордың кийининде колына альбом алганда дезе,—синьор Петрушка качан ок база ла мында жедип келген турар. Клеткалу колпладын мендебей жайа тудуп, ол ойто ло бойының укаа эрмегин баштаар:

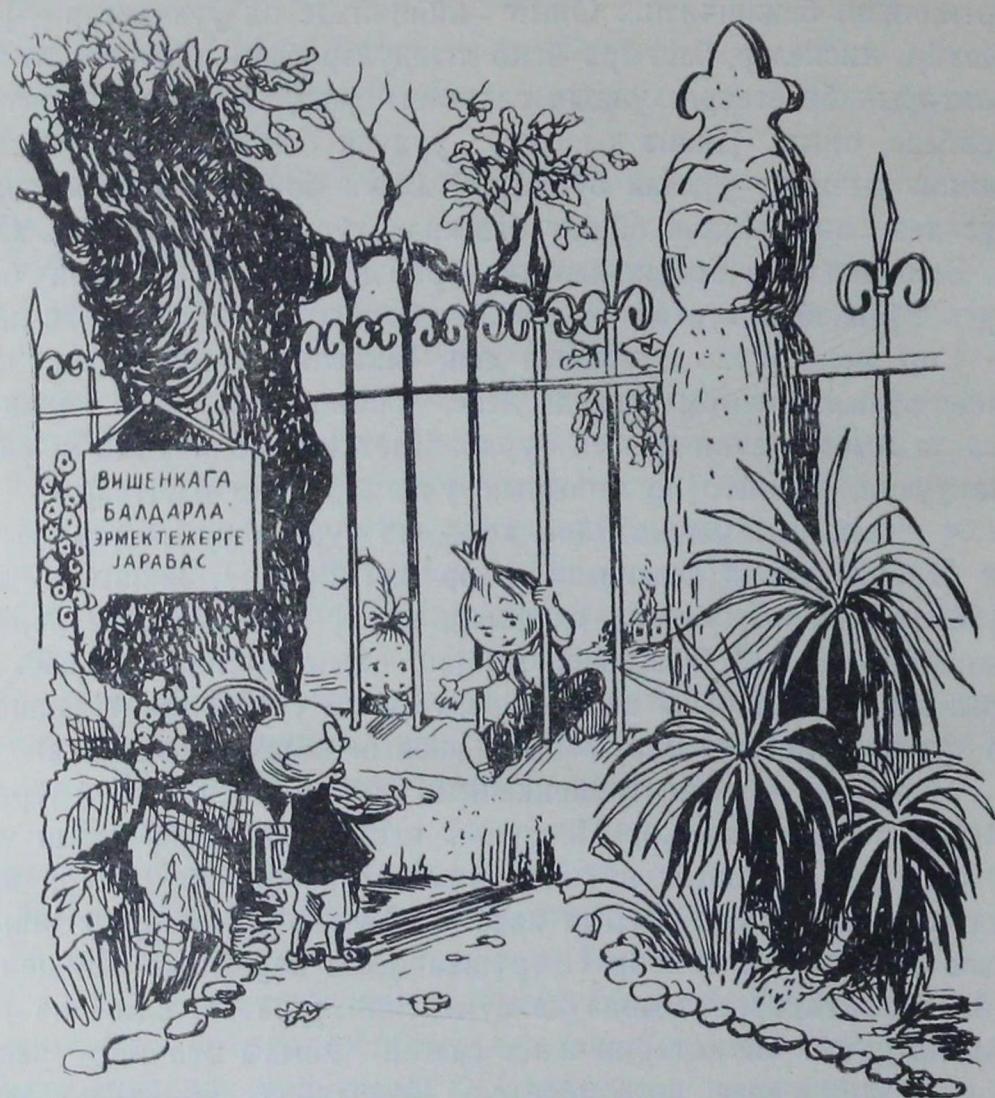
— Чаазын уймашка öйин кородып турган уулчактар жеткерденг айабас! Жаанап келгилезе, олор кем болор? Жакшы ла деген учуралда малярлар болор, ол жаман, кирлү кийимдү јоктулар кере түжине стенелерге билдүрлер мылјап, оның кийининде дезе, бойлорының кылыктарына келиштире, түрмеге учурагылайт! Вишенка, сен түрмеге кирерге турун ба? Сананып кörзөн, Вишенка!

Түрмеден коркып, Вишенка нени эдетенин чек билбей јүретен.

Ырыс болуп, синьор Петрушка кезик аразында эмеш уйуктaitan эмезе бойының күүнине келиштире бир болуштоп виноградный аракы ичип отурып калатан. Бу каа-jaа öйлөрдө Вишенка жайым болотон. Же синьор Петрушка бойы керегинде Вишенкага сагыш алындырарга мында да сүмеленип туратан: кажы ла жерде бойының укаа бичиктерин илип салган. Онызы ого бир час артыгынча ўргүлеерге арга беретен. Кölötкölү агаштың төзинде амырап, ол оның ўренчиги öйди темей јылыйтпай, парктың ичиле жүрүп, тузалу укааларды билип алыш турганына иженетен болгон.

Же Вишенка ол жар бичиктердин жаңынча öткөндө, кöп сабазында очказын козинен алыш ийетен. Онойип, жарчааларда не бичилгенин ол кörбөй, бойының күүн-табыла не ле неме керегинде токунаалу сананып жүретен.

Онойдо, Вишенка бойының санаа-шүүлтелерине алдырып,

парктың ичиле соодоп базып јўретен. Кенетийин ол кем де оны чичкечек ўниле:

— Синъор Вишенка! Синъор Вишенка! — деп кычырганын угуп ийди.

Вишенка кайра баштанып, чеденинг ары јанында бойына ја-

жыт болгодай, јокту кийимдү, омок, керсү чырайлу уулчакты көрүп ийди. Уулчакты ээчий бир он јашту кызычак брааткан. Оның чачы чалканактынг тазылындый шанкыга ёрүлген.

Вишенка бажыла күндүлү кекийле, айтты:

— Јакшылар, синъорлор! Мен слерди билбей турум, је слерле таныжары менинг јүргиме сүрекей јараар.

— Айдарда не јууктада баспай туругар?

— Канайдар, болбозым: бистинг мында меге деремненинг балдарыла куучындажарга јарабас деп јар илип койгон.

— Је бис шак ла деремнеден келген балдар ине, слер дезе бисле куучындажып јадыгар!

— Э-э, ондый болзо мен слерге эмди ле јууктап келерим!

Вишенка сүрекей јакшы кылыкту, кемзинчек уулчак болгон, је јаан учурлу ёйдö јалтаныш јоктон, кайра көрбөй тудунарга билетен. Ёлёнг тепсеерге јарабазын ундыйла, ол чике ле барып, сырангай чеденнинг решетказына јууктап келди.

— Менинг адым Чалканак—деп, кызычак танышты.—А бу дезе Чиполлино.

— Сүрекей јакшы, синъорина. Сырангай сүүнип турум, синъор Чиполлино. Мен слер керегинде мынан озо уккам.

— Кемненг эмеш?

— Кавалер Помидордон.

— Је, айдарда, ол мен керегинде бир де јакшы неме айтпаган болбой кайсын.

— Онызы чын, айтпаган. Је шак оның учун мен слерди јакшынак уул болор деп бодогом. Јастырбаганымды көрүп турум.

Чиполлино күлүмзиренип ийди:

— Макалу! Айдарда бу бис незин чўмеркежип, карыган при дворныйлар чылап, „слер“ деп айдыжып турадыс? „Сен“ деп эрмектежели!

Вишенка ол ок тарыйын кухняның эжигиндеги јар бичики эске алынды, ондо мынайда бичилген: „Кемге де „сен“ деп айтпас!“ Бу јарды ўредүчи, бир катап Вишенканың ла Кой-Жиилегеш-

тинг нак куучындажып отурганын көрөлөө, илип салган. Анда да јок Вишенка эмди бу да ээжини бузарга сананып алды. Каруузын ол омок-јардак ўниле јандырды:

— Јөп „Сен“ деп эрмектежели.

Чалканак сүрекей сүүнип турды:

— А мен сеге нени айткан эдим, Чиполлино? Көрзөнг, Вишенка сүрекей јакшы уулчак!

— Быйан болзын слерге, синьорина,— деп, Вишенка баш бөккөйтип айтты. Је ол ок тарыйын кызара береле:— Быйан болзын, Чалканак!— деп, чўм-чам јогынан кожуп ийди.

Ўчўлези омок-јардак каткырышты. Баштап тарыйын Вишенка јўк ле јамајайларыла кўлўмзиренген, ол синьор Петрушканын укаа сўстёрин ундыбай турган, онызы дезе јакшы кылыкту уулчактарга угуза каткырарга јарабас деп кўп катап айдатан болгон. Је онон, Чиполлино ло Чалканак кандый тынг каткырып турганын угала, Вишенка база акту јўрегинен каткыра берди.

Ондый ўнгўр, омок-јардак каткыны шибееде мынаң озо качан да укпагандар. Укту-тёстў графинялар экўлези бу ёйдо верандада чай ичиp отурган.

Синьора Йаан графиня каткынынг јаркыраган табыжын угуп ийеле:

— Мен кандый да сан башка табыш угуп турум—деди.

Синьора Кичў графиня бажын кекиди:

— Мен база кандый да табыш угуп турум. Ол, байла, јааш болор.

— Слерге ајару эдип айдарга турум, сыйыныбыс, кандый да јааш јок—деп, синьора Йаан графиня ўреткен айлу айдып ийди.

— Јок болзо, болор!— деп, синьора Кичў графиня јана бобой удура айдала, бойынынг сўстёрин керелегедий шылтак табарга, тенгери јаар көрди.

Је тенгери сүрекей айас, оны беш минут мынаң кайра јалмап ла јунуп салгандый болгон. Ондо бир дे булут кўрўнбеген,

— Мен бодозом, ол фонтан шуулап јат—деп, синьора Џаан графиня база ла эрмегин баштады.

— Бистинг фонтан шуулабас. Ондо суу јогын слер билеригер ине.

— Јарт ла, оны садовник јазап салган.

Саң башка табышты Помидор база угуп ийеле, түймей берди.

„Шибеенинг јер алдында көп улус отурып јат. Сергелен болор керек, онон башка не-не боло бербезин!“ — деп, ол сананды.

Ол паркты эбирип келерге сананып, кенетийин шибеенин кийин јанында, деремне јаар јол откён јерде, бойлоры ортодомок куучындажып турган балдардын ўчүлезине учурал барды.

Төнгерининг түби јара ачылып, оноортынанг јерге кудайдын элчилери чубажып түшкен болзо, кавалер Помидор онойып тын кайкабас эди. Вишенка ѡлёнгди тепсеп јат! Вишенка эки самтар немеле јөптү-нак эрмектежип отуры!.. Онон болгой: бу эки самтар неменинг бирүзиненг синьор Помидор онынг көзининг ачу јажын төктүрген уулчакты тургуда ла танып ийген!

Кавалер Помидор калјуурып чыкты. Онынг јўзи канайып тын кызарганын айдарга да болбос, јукта пожарныйлар учуралан болзо, олор тутканча ла түймеең-табыш чыгарар эди.

— Синьор граф! — деп, Помидор саң башка ўнле алгырды.

Вишенка кайра бурылып, кугара береле, решеткага торт јашынып калды.

— Најыларым,—деп, ол шымыранды,—Помидор бейин јеткеlekте, качып јүгүреер. Меге ол нени де эдерге тидинбес, слерге дезеjakши болбос! Эзен болзын!

Чиполлино ло Чалканак бар-јок күчиле јүгүрдилер, је бойло-рынынг кийин јанында кавалердин калју-казыр кыйгызын узак ёйдинг туркунына уккулаган.

— Бу аразында бистинг јоругыс шорлу болды! — деп, Чалканак ўшкүрип айтты.

Je Чиполлино јўк ле кўлўмзиренип ииди:

— А мен бодозом, бўгўн сўрекей мёрлў кўн. Бисте ѡнгы најы табылган, онызы дезе ас эмес эмей!

Ҷаңыскан артып, ол ѡнгы најы, ёскортё айтса, Вишенка, синъор Помидордонг, синъор Петрушкадонг, синъора Йаан графиняданг, синъора Кичў графинядонг, барон Апельсинненг ле герцог Мандаринненг кыйалта юк кезедў, сырангай кату ёч болотонын сакыган.

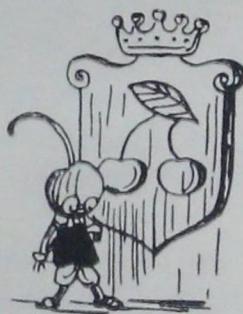
Вишенканы ангдыган кажы ла кижи онызыла онынг јенелерине—графиняларга соот јетирип турганын укту-тўстў тёрбёндёри экўлези удаган ёйдён бери ондоп алып, коруланаар аргазы юк уулчакты шоодып электегедий учуралды божотпойтондор. Мынын бастыразына Вишенка узактан бери таскап калган.

Je бу тарыйын Вишенканын тамагы тыксырда, ол кўзининг ѡажын арайдан ла тудуп турган. Оны бастыра бу кыйги, чедеш, кекедў эмеш те коркытпаган. Графинялардын экўлезининг ёткўн чынгырыжын, синъор Петрушканын эрикчил укаа сўстёрин, герцог Мандариннинг этке тығынбас электежин ол керекке де бодобой турган! Ондый да болзо ол бойын сырангай ырыс юк деп кўргён. Јўрўминде баштапкы ла катап ол најылар тапкан, баштапкы ла катап кўйунине јеткенче куучындажып, акту јўрегиненг каткырып алган—эмди дезе ол ойто ло ѡнгыскан... Чиполлино ло Чалканак тёнгнёнг тёмён јўгўргилеп тўшкен ёйдён ала олор ононг ѡажына ѿлыйып баргандар. Ол олорды качан бир тушта та кўрёп, та юк? Йар ла туду бичиктер юк, ёлёнг ўстўле јўгўргедий ле чечектер ўскедий юйым јерде, анда ойто ло балдарла кожо болорго, Вишенка нени де берерге кысканбас эди!

Јўрўминде баштапкы ла катап Вишенка јўрегинде чыдажып болбос санг башка сыс барын сескен, онызы шыра деп адалатан эмтири. Бу мынызы ого ёйиненг ёткўре кўп болгон, ондый шыра-

га чыдашпазын Вишенка билип ийди. Ол јерге көңкүрө јыгылып, ачу-корон ыйлай берди.

Кавалер Помидор оны көдүрип, түүнчекти чилеп, колтугына сугала, аллеяла шибее јаар базып ийди.

СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫК

Шибееден доктор Каштанды канайып сүргүлөгени керегинде

ишенка бүткүл энир туркунына ыйлаган.
Герцог Мандариннинг эткен ижи јаныс ла
оны шоодып электеери болды.

— Бистинг юит граф көстинг јажына коройтон туру. Вишен-
каданг јўқ ле сёбгўш артар ошкош!—деп, ол айдып турган.

Сўрекей течиек бир кезек улус кандый болотон эди, шак
оноидо ок барон Апельсинде эмеш јакшы кўён артып калган.
Viшенканы токунадарга, ол ого бойынын тортынан бир тилим
берген. Чынын айтса, сўрекей кичинек тилим, јўқ ле бир чымчым.
Je, бароннын тойбос кардын ајаруга алып, онын керик эмезин
баалаар керек.

Бу ок ёйдо эки графиня Viшенканы токунадып кўрёрдён
болгой, оны кўзининг јажы учун электегилеп турган.

— Бистинг јеенис паркта ўрелип калган фонтанды солыыр
аргалу!—деп, синьора Jaan графиня айткан.

— Бир фонтан көстинг јажы!—деп, синьора Кичў графиня
каткырган.

Синьор Петрушка Вишенкага мынайда кекенди:

— Эртен мен сени ўч мунг катап: „Мен ажанар тушта ыйлабас учурлу, нениң учун дезе мен јаан улуска курсак ичерге чаптык эдип јадып“—деп бичиттириерим.

Вишенка бойының ыйын токтотпоско турганы учы-учында жартала берерде, оны јадып уйуктаарга аткардылар.

Кой-Жиилегеш, күчи жеткенче, кайран уулчакты токунадарга ченешкен, је бир де туза болбой турган. Кыс тың ачурканала, бойы да оныла кожо ыйлай берген.

— Тутканча ла ый-сыгыдынды токtot, јаман кызычак, онон башка мен сени чыгары сүрерим!—деп, синьора Jaan графия кекенди.

Ачу-коронына Вишенка оорый да берген. Оның эди-каны тың калтырап чыгарда, јаткан орыны серпилип, оның јөдүлине дезе көзнөктөрдинг шилизи селенгедеп турар болды.

Улаарып јада ол улам сайын:

— Чиполлино! Чиполлино! Чалканак! Чалканак!—деп кычырып турган.

Бала мындый шылтактанг оорый берген болор: оны шибедининг јуугында тенип јүрген жеткерлү кижи сүрекей тың коркыткан деп, синьор Помидор јарлады.

Оору баланы токунадарга, ол мынайда айтты:

— Эртен ле мен оны туткулазын деп јакаарым.

— О јок, јок, баш болзын, онойып этпегер!—деп, Вишенка ѡксöп јатты.—Оның ордына мени түрмелегер, мени карангуй ла терең деген орого таштагар, је Чиполлиного тийбегер. Чиполлино сүрекей јакшы уулчак, Чиполлино менинг сок јаныс, менинг чып ла чын наýым!

Синьор Петрушка чочыдулу чимирип алып:

— Бала улаарып јат. Сүреен уур учурал!..—деди.

Эң ле атту-чуулу деген врачтарды алдырттылар.

Озо баштап доктор синьор Мухомор келеле, кургаткан чымындарлу сүйүк эм бичип берген. Је бу эм эмешт тө болушпады.

Ол түштә доктор Йодро келип, ондый оорулар тужунда кургаткан чымындар сүрекей јеткерлү деп, оору кижини японский ѡдроның јулугын шингдирген јабынчыга ороп салза, чик јок тузалу болор эди деп јарлады:

— Йодроның јулугыла он эки кире јабынчыларды уймап салгандар, је Вишенкага јакши болбоды.

— Мен бодозом, оның бастыра эдине чий артишоктор¹ саллар керек—деп, доктор Артишок айдып берди.

— Тегенектерлү ле салатан ба?—деп, Кой-Жиилегеш чочып сурады.

— Кыйалта јогынан онайдо, оноң башка эм тузазын јетирбес.

Вишенканы грядкалардың бойынан ла ўскен чий артишокторло әмдеп тура бердилер: кайран уулчак, тирүге ле терезин сойдырып турган чылап, тегенектердин кадаганынан кыйгырып, чарчалып јатты.

— Көрдöр бё, көрдöр бё?—деп, доктор Артишок, колдорын јыжыштырып, айдып турды.—Жиит графтың су-кадығында тың кубулта. Оноң ары әмдегер!

— Бу ончозы эш немеге турбас!—деп, јарлу профессор, синъор Салато-Шпинато кыйгырып айтты.—Кандый да әштек артишоктор бичип берген. Оны јаны ўскен салатла әмдеп көрүгер.

Кой-Жиилегеш туйказынан доктор Каштанга кижи иди, онызы агаш ортозында јаан каштанның төзинде јуртап јаткан. Оны јоктулардың докторы деп адагылайтан, ненинг учун дезе ол оору улуска әмдерди сүрекей ас бичип берип, әмдер учун бойының карманынан тölöp туратан.

Доктор Каштан шибеениң паратазына једип келерде, јалчылар оны божотпоско тургандар, ненинг учун дезе ол кареталу әмес, јойу базып келген.

— Каретазы јок доктор—быжу ла кулугур ла мекечи—деп,

¹ Артишок—јаан чук чечектерлү юлон өзүм, чук чечектеринин алтыгы јоон бөлүктери кижининг курсагына барып јат.

жалчылар айдала, эжикти доктордың түмчугы алдында јаап ийерге турада, синъор Петрушка көрүнип келген.

Слер ундыбаган болзогор, Петрушка качан да онойып јарты јок јерденг чыга конотон болгон. Је бу тарый ол сырангай керектүй өйдө учурал, врачты божотсын деп јакарды. Доктор Каштан оору баланы кичеемелдүй көрүп, тилинг көргүс дейле, тамырын јоктоп, Вишенкага араай бир канча суректар берген, онын кийининде дезе колын јунала, сүрекей кородулу ла терен санаалу мынайда айтты:

Нези де оорыбайт баланын:
Тамыры јакшы, јүреги кадык,
Телүүни де онын сыйтабайт...
Јаныскан бала шыралайт!

— Слер нени бултаартып туругар?—деп, оны Помидор кезем токтодып ийди.

— Мен бултаартпайдым, чынын айдадым. Бу уулчак неле де оорыбай жат—ол тегин ле карыксынып жат.

— Ол кандый-ондый оору?—деп, синъора Іаан графиня сурады.

Ол эмденерге сүрекей сүүп, қандый-кандый јаңы, солун ооруның адын укканда ла, качан ок оны бойынан табатан. Графиня сүрекей бай болгон ине, докторлорго ло эмдерге кородотон чыгымдар оны эмеш те коркытпайткан.

— Ол оору эмес, синъора графиня,—ол эриkkени, кородогоны. Балага компания керек, нöкөрлөр керек. Слер оны ёскö балдарла ойноорго не ийбей јадыгар?

О јайла, мынызын ол айтпаган болзо, торт болор эди! Кайран доктордың ўстүне ончо јанынан арбыш, сөгүш, мөндүр чилеп, келип түшти.

— Тутканча ла кедери барыгар, оноң башка мен слерди жалчыларга житкелеп сүрдүрерим!—деп, синъор Помидор јакарды.

— Уйалыгар!—деп, синъора Кичүү графиня кошты.—Бистин күндүчи ле бүдүнкөй болгонысты онойдо быјарзыткандаар учун,

үйалыгар! Слер бистинг айылыска мекеле киргенигер. Мен күүнзеген ле бөлзом, мен слерди танынан ээлеген јерлерге јоп јокко, кара албанла ёткёнигер учун јаргыга берер эдим. Чын эмес беди, синьор адвокат?

Ол синьор Мырчагаш јаар бурылды, онызы дезе оның болужы керек болгондо, качан да јуугында болуп калатан.

— Ондый эмей база, синьора графиня! Бу сүрекей јаан уголовный бурулу керек!

Адвокат тутканча ла бойының бичигежине мынайда чийип темдектеп салды: „Танынан ээлеген јерлерге доктор Каштанның кара албанла ёткёни керегинде керек аайынча Вишня графиняларга јоп-сүме бергеним учун—он мун лир акча“.

ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК

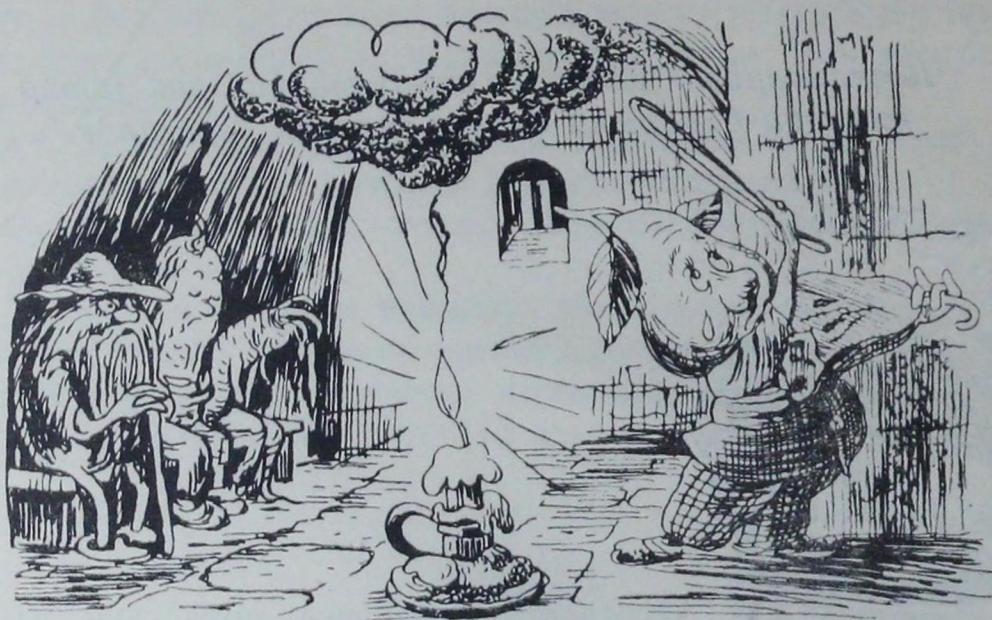
*Чычкандардың главнокомандующий эрик јокто
тескери баарына сигнал бергени керегинде*

Үрмелеткен улус, чике айтса, кум Тыква, профессор Груша, ус Виноградинка, кума Тыквачак ла кавалер Помидордың јакарузыла туттуртып, шибенинг јер алдындагы кыбына таштаткан ѡскö дö јурт улус нени эт-килеп турганын слер билерге јатпай база.

Ырыс болуп, профессор Груша, јер алдындагы кыптарда сүрекей карачкы ла ума јок кöп чычкандар болотонын билип, бойыла кожо свечининг артканын алып алган. Чычкандарды кедери айдаарга, профессор скрипка тартып ойной берди: чычкандар јаан музыканы сүүгилебей јат. Скрипканың ёткүн табыжын угала, ўни торт кискенинг мааражын сагышка алындырып турган јеским-јилў инструментти каргап, олор качып јүгүрдилер.

Је учы-учында музыка јаңыс ла чычкандарды кыртыштан-дырган эмес, ус Виноградинканы да кыртыштандырды. Профессор Груша ангулу јажык јүректү бололо, јаантайын јük ле кунукчыл мелодиялар ойнайтон, олордон дезе кижининг ыйлаар күүни келетен. Онын учун ончо арестованныйлар скрипачты ойынын токтотсын деп сурадылар.

Же тым ла боло берерде, чычкандар, слер бойыгар ондоп жадыгар, качан ок табару эдерге бардылар. Олор ўч колоннала клееткендер. Главнокомандующий—генерал Чычкан-Узункуйрук ичкерлешти башкарған.

— Баштапкы колонна сол жаңынан орой согуп барада, әлденле озо свечини јуулап алар учурлу. Же оны жиригэ тидинген немеге түбек болор! Мен—слердин генерал, ого ончозынан озо менинг тижим тыгынар жаңду. Экинчи колонна он жаңынан орой согуп барада, скрипкага чурап ийер. Ол скрипка јулукту грушаның кабортозынан эдилген, байла, амтаны да жаңынан сүрекей болор. Ўчинчи колонна маңдай орто соголо, ѡштүни кырып салар учурлу.

Колонналардың командирлери задачаны рядовой чычкандарга жартап бердилер. Генерал Чычкан-Узункуйрук танкка отурып көндүкти. Чынын айтса, бу танк эмес, жедеен он чычканның куйруктарына буулаган балкаш айактың сыныгы болгон. Сыбысқычылар табару

сыбыскылап ийдилер, бир канча минутка јуу-согуш божоп калды.

Је скрипканы јудуп ийерге чычкандарга келишпеди, ненинг учун дезе профессор оны бажының ўстүне бийик көдүрип алган. Је свечи, оны салкын учуртып апарган чылап, јоголо берген, бистинг најыларыс карачкыда артып калдылар.

База да бир неме јоголгон, је кандый неме—онызын слер кийининде билип аларыгар.

Кум Тыква учы-түби јок ачу-коронго түшти:

— Ой-бой, бу ончозы мен керегинде!

— Ненинг учун сен керегинде?— деп, ус Виноградинка кимиренип ииди.

— Меге бойыма туралу болор керек деп шүүлтени бажымда бек тутпаган болзом, мындый түбек биске түшпес эди!

— Баш болзын, токтозоор!— деп, кума Тыквачак кыйгырып ииди.— Бисти түрмеге слер отургусканаар эмес ине!

— Мен карып калган кижи, меге тура не керек?.. — деп, кум Тыква кородоп турды.— Мен паркта тактаның алдында да конор эдим— анда мен кемге де чаптык этпес эдим. Најыларым, баш болзын, барып түрменинг каруулчыктарын кычырала, мен турамды кавалер Помидорго сыйлап, бистин тура јажырган јеристи көргүзип берерим деп, олорго айтсагар.

— Сен олорго бир де сös айтпазын!— деп, ус Виноградинка чугулданып чыкты.

Профессор Груша бойының скрипказының кылдарына күнукчылду соголо, шымыранып айтты:

— Туранды јажырган јерди сен түрменинг каруулчыктарына айдып берер болzon, сен бу керекке кум Карагатты да кийдирип саларынг база...

— Ш-ш-ш!— деп, кума Тыквачак шыркырап ииди.— Улустынг ады-јолын адабагар: мында стенелер де кулакту!

Ончолоры тым болуп барада, чочыдулу аյыктанып тура бердилер, је свечи јогынаң сүрекей карангуй болгонаң улам, стендлерде кулактар бар-јогын олор канайып та көрүп албас болгон.

Кулактар дезе стенелерде чындалп та бар болгон. Чике айтса, жаңыс кулак: тегерик тежик, оноң дезе труба барган—жажытту телефон айлу неме, жер алдында айдылган не ле немени ол чике ле кавалер Помидордың кыбына јетирип турган. Ырыс болуп, бу ёйдө синьор Помидор тыңдабаган, нениң учун дезе оору Вишенканың жаткан төжөги жаңында шакпырап турган.

Тым боло берген ёйдө сыйыскының чойбаштарылган табыжы ойто ло угулды: чычкандар такып табару эдерге белетенгилеген. Олор профессор Грушаның скрипказын јуулап аларга бек санан-гылап алган.

Олорды коркыдарга, профессор концерт берерге белетенип алды: ол скрипказын ээгине жаба тудуп, жанчагыла көдүрингилү жаңып ийерде, ончолоры тынбай бардылар. Олордың сакыганы удай берди; учы-учында арестованныйлар тыныш алынгылады, инструменттен дезе онойдо ло бир де табыш чыкпады.

— Не, керек болбой туру ба?— деп, ус Виноградинка сурады.

— О калак, чычкандар жанчагымның кабортозын кемиргилеп салтыр!— деп, Груша ыйламзыраган ўниле кыйгырды.

Чындалп та дезе, бастыра жанчак кемирилип калган, оноң јўк ле бир канча сантиметр арткан эмтири. Жанчак јогынан жанчак ойнотон эди, чычкандар дезе кекедўлү, јуучыл кыйгызын баштан, качан ок ичкерлешке көчтилер.

— Ой-бой, бу ончозы мен керегинде!— деп, кум Тыква ўшкүрип отурды.

— Ўшкүрүжинди токтодоло, биске болужып бер— деп, ус Виноградинка айтты.— Онойип јакшы ўшкүрерге ле онтоорго билип турган болzon, сен, байла, маарап та билерин.

— Маарап па?— деп, кум Тыква тарынды.— Мен сени кайкайдым: сен төп санаалу кижи болгодайын, мындый ёйдө дезе кокурлап туралын!

Ус Виноградинка ого каруузын да жандырбай, сүрекей эпту маарай берерде, чычкандардың черўзи токтой түшти.

— Мя-а-у! Мяу!— деп, ёдўкчи чойилтип турды.

— Мяу! Мяу!—деп, ого профессор ачымчылу ўниле јёмёжип, бойының жанчагының мак ѡок корогонына көстиң жақын төгүп токтобай турды.

— Мениң жада калган таадамның, Ўчинчи Чычканның, бастыра погребтерди ле кладовойлорды ээлеген корольдың керес ады-жолыла чертенип турум: олор бейин мый әкелип алгандар!— деп, генерал Чычкан-Узункуйрук қыйгырала, тутканча ла бойының танкын токтодып ийди.

— Генерал, бисти ѡштүге саттылар!—деп, колонналардың командирлерининг бирүзи ого јүгүрип келип, алгыра берди.—Мениң колоннам сүрекей жакшы јуу-јепседү мыйлардың ла кискелердин бүткүл дивизиязына јолуккан!

Чынында дезе оның черүлери бир де мыйга јолукпагандар— олор жаңыс ла сүрекей тың коркыгандар. Коркыганның дезе көзи жаан дежетен.

Генерал Чычкан-Узункуйрук тамажыла бойының куйругын јышты. Ол ал санаага түшкенде, жаантайын тамажыла куйругын јышжатан, онойып улам сайын јышканынаң оның эди-канының бүткүл дивизиязына јолуккан!

— Мениң жада калган ада-öбөкөмнинг, Баштапкы Чычкан-Узункуйруктың, бастыра алмарларды ээлеген императордың керес ады-жолыла чертенип турум: бойының кара санаазы учун садынчыктар очимнен қыйып болбос! Эмди кайралаарына сигнал беригер.

Командирлери жакаруны экинчи катап айттырбады. Сыбыскылар тескери баарын ойной берди, бастыра черў Куйрукјок генералдың баштаганыла јүре берди, генерал дезе танкты сүүртеп аппараткан чычкандарды күүн-кайрал ѡок камчылап браатты.

Онойып бистин жаңыларыс ѡштүнин табарузын ат-нерелў кайра соктылар.

Бирүзи бирүзин алган јенгүле уткып, олор кенетийин кем дечичкечек ўниле жычырып турганын угуп ийдилер:

- Кум Тыква! Кум Тыква!
- Бу слер мени кычырып туругар ба, профессор?
- Јок, мен эмес—деп, Груша айтты.
- А меге мени кем де кычырып туро деп угулган.
- Кума Тыквачак, а кума Тыквачак!—деп, катап ла ол ўн угулды.

Тыквачак ус Виноградинқа јаар бурылды:

- Ус Виноградинка, бу слер онайып чыйкылдап туругар ба?
- Бу сен кайттың? Мен чыйкылдаарга чек сананбай да жадым. Мен јўк ле житкемди тырмап отурым, нениң учун дезе мениң бажымды бир шўулте торт ло кычыдып турат.
- Кума Тыквачак, је ўн јандырзаар!—деп, катап ла ўн угулды.—Бу мен, Кой-Жиилегеш!
- Же сен кайда эдин?
- Мен кавалер Помидордың кыбында, слерле оның жажытту телефоны ажыра куучындажып турум. Слер мени угуп туругар ба?
- Эйе, угадыс.
- Мен де слерди сўрекей жакши угадым. Помидор удавай ла бейин келер. Мени слерге не-нени табыштырзып деп сурагандар.
- Кем сураган?
- Слердин Чиполлино најыгар. Ол слерди санааркабазын деген. Ого иженигер. Ол слерди тўрмедин жайымдаарга кичеенер ле. Јўк ле Тыкваның туразы кайда турганын синьор Помидорго айтпагар. Колго кирбегер! Чиполлино ончозын келишитирип салар.
- Бис кемге де нени де айтпай, сакып отуарыс!—деп, ончаторының ордына каруузын ус Виноградинка јандырды.—Же ол мендезин деп, Чиполлиного айдып бар, нениң учун дезе бисти мында чычкандар курчап алган, канча кире ёй тудунарыс, билбей турубыс. Сен биске канайып-канайып свечи ле серенке жетирип болбозын ба? Бисте свечининг артканы бар болгон, је оны чычкандар жип барган.

— Эмеш ле сакып алыгар, мен эмди ле ойто келерим.

— Сакып албай а. Бис кайдаар баратан эдис!

Бир кезек öйдин бажында катап ла Кой-Жиилегештин ўни угулды:

— Тудугар, мен свечини таштап турум!

Шылырт угулды, кандый да неме кум Тыкваниң түмчугына келип тийди.

— Мында, ол мында!—деп, апшыйак сүümjилү кыйгырды.

Баштыгашта бүдүн ўс свечи ле бир коробка серенке болгон.

— Быйан болзын, Кой-Жиилегеш!—деп, ончолоры бир ынай кыйгырдылар.

— Жакшы болзындар, меге качып јүгүрер керек: Помидор клеедири!

Чындан та, шак ла бу öйдö синьор Помидор бойының кыбына кирип келген. Оның жажытту телефоны жында шакпыраган Кой-Жиилегешти көрүп ийеле, кавалер коркушту түймей берди.

— Сен мында нени эдип турун?

— А бу күленгеки арчып турум.

— Кандый күленгеки?

— Бу мыны... Ол чычкан тудар күленгеке эмес беди?

Помидор јегил тынып ииди. „Кудайга баш, јалчы кыс сүрекей тенек бололо, мениң жажытту телефонымды чычкан тудар күленгекеге бодогон эмтири!“—деп, ол сананды.

Ол сагыжы јарып, керек дезе Кой-Жиилегешке конфеттин чаазынын да сыйлап берди.

— Мен, тут—деп, ол жакшы күүни тудуп айтты,—бу чаазынды жалазан да кем јок. Ол сүрекей тату, бир јыл мынан кайра ого ром аракылу карамелька ороп салган болгон.

Кой-Жиилегеш бажырып, кавалерге быйанын жетирди:

— Жети јыл иштеп келгеним учун слер меге конфеттин ўчинчи чаазынын сыйлап жадыгар, ёрёкён.

— Бот көрдин бе!—деп, Помидор мыжылдап ииди.—Айдар-

да, мен јакшы әэнг. Бойынды јакшы тут, күүнинг де јединип јўрерин.

— Жайым кижиның сагыжы да токунаалу—деп, Кой-Жиилегеш каруузын кеп сөслө јандырала, экинчизин бажырып ийеле, бойының керектерине јүгүре берди.

Кавалер Помидор алакандарын јыжыштырала: „Бот эмди мен бойымның јажытту телефонымның јанында отурып, арестованыйлар не керегинде калыражып турганын угуп аларым. Жарт ла, көп солун немелерди билип аларым. Айса болзо, олор ол каргышту туразын кайда јажырып турганын илезине де чыгарарга меге мёр болор“—деп бойында сананды.

Је Кой-Жиилегешке бойының ёйинде аյыктандырып салган заключённыйлар синьор Помидор тыңдайтан тежигине базып клееткенин угла, ого јарамыкту бир канча ёй берерге јөптөжип, оны аайы-бажы јок јамандай бердилер.

Помидор: „Бот мен слерди!“—деп торт ло кыйгырып ийер күүнду болгон, је бу ок ёйдö бойын билдиртпеске турган. Оның учун база катап тарымжылу сөстөр укпаска, ол амыраарга јадып

аларын артыксынды. Үйуктаар алдында ол бойының узанып эткен телефонын бөстинг ёниле бектеп салды. Бу телефондо трубка ордина сырангай ла теп-тегин воронка болгон, оны болуштопторго аракы урага тузалангылайтан.

Жердинг алдында дезе ус Виноградинка јаны свечини күйдүрди. Ончолоры ёрё көрөлө, потолоктың толугында јажытту телефонноң откүрилген тежикти таап, синьор Помидорго күён жеткенче каткырып алдылар, онызы дезе заключённыйлардың куучындарын тыңдап алып, байла, чугулы бадышпай жаткан болов.

Же јыргал түрмеде узак эмес болды. Кайучы-чычкан кыпта от көрүп ийеле, керектинг аайын туйка билип алып, ёйди калас откүрбей, Куйрукжок генералына жетирүлү мангтап ийди.

— Слердинг превосходительство,— деп, ол омок айтты,— мыйлар јўре берген, улуста дезе јаны свечи бар!

— Не? Свечи бе?

Куйрукжоктың чилекейи агып келерде, ол сагалын јалады, баштапкы свечининг јыды ла амтаны сагалынаң јылыйбаган болгон.

— Juулышсын деп сыйбыскылагар!— ол бу ок тарыйын јакарды.

Черў турар јерине тургузылган кийининде генерал Узункуйрук—чике айтса, Куйрукжок генерал—от-жалбышту куучын айтты:

— Жалтанbastарым! Бистинг јер алдыбыс жеткерде. Ёштүге табару эделе, јуу-согушта ўс свечини колго алыгар. Оны мен бойым жип саларым, је жири алдында оны слердинг кажыгарга ла жалаткайым. Керткиндер, ичкери!

Чычкандар сүүнгенине чыйкылдажып, куйруктарын ёрё көдүреле, катап ла јуу-согушка чурап бардылар.

Же бу аразында ус Виноградинка свечини ажындыра полдон бийик јerde, эки кирпичтинг ортозында, стенедеги кичинек ойдыгашка тургузып салган. Киленг, јылбыркай стенеле кармактанып чыгарга чычкандар темей ченешкендөр—олор онайдо ло свечиге једип болбогондор. Эң ле капшуун-чыйрак дегендери профессор Грушаның скрипказын эмеш кемиргилеген. Же бу да жалтанbastарга јана болорго келишкен, нениң учун дезе шор болгонынан

калаптанып чыккан Куйрукјок генерал кату кезедўни тузаланарга шүүп алган. Узун эрмек јогынаң ол бойының черўзин бир шеренгага тургузала, јалтаңчагы ла тонокчылы учун кажы ла онынчызын кыйнап өлтүрзин деп јакарды.

Бу ок түнде сакыбаган керең болуп қалды.

Айалганы көрүп шүүжерге, Чиполлино, Кой-Жиилегеш ле Чалканак садта чеденниң јанында туштажала, оны сүрекей изў шүүжип, эбиреде нени де аяргылабай турган. Олор Мастино ийтти де аярабай калгандар, онызы дезе бу ѿйдö каруулду ижине брааткан. Ийт балдарды көрүп ийеле, олордың ўсти орто јүүлгендий чурап келди. Кызычактарла ол беришпеди де, је Чиполлиноны јыга табарала, оның тёжине ѡюлөнип алып, синзор Помидор келип, уулчакты арестовать этпегенче, ўрүп турган.

Кавалер канайып тың сүүнгенин бойыгар да бодозоор!

— Мен сени ангылу јакшы көрүп турганымды керелеерге, сени мен ангылу, карануй кыпка отургузып саларым—деп, ол Чиполлиноны электеп айдып турды.— Сендий танмага тегин түрме јарабас!

— Быйан болзын!— деп, Чиполлино каруузын кемзинбей јандырды.

Је ол каруузын оноң башка канайып јандыргай эди? Эмезе ого, айса болзо, ыйлай береле, јаманым таштагар деп сураарга керек болгон деп, бодоп туругар ба?

Јок, Чиполлино ак-чек согононың билезинде ёскён, бу биле кемди де ыйлаттырар аргалу, бойы дезе кандый да айалгаларда ыйлабас!

ОНЫНЧЫ БАЖАЛЫК

*Чиполлино ло Момон бир түрмеден экинчизине
жоруктаганы*

Үнде Чиполлино ойгонып келген. Кем де эжик токулдаткан деп ого билдири. „Бу кемизи болгодай не? Айса болзо, ол токулдашты мен јўк ле тўженген болорым ба?“—деп, ол сананды.

Мени кандый неме ойгости деп, Чиполлино сананып јатканча, табыш ойто ло угулды. Ол кандый да тунгак, бир кеминде торгуланган шуулт болгон, кем де ыраак юкто кайлала иштеп тургандый. Шуулт угулып турган стенеге кулагын јаба тудуп: „Кем де јердинг алдында ѡол казып јат“—деп, Чиполлино шўёнди.

Ол ондый шўўлтеге једерде ле, стенеден кенетийин тобрак тёгўлди, онын кийининде кирпич айрылып тўшти, кирпичти ээчий дезе кем де јер алдындагы кыпка калып иди.

— Кўрмёс мени алзын, бу мен кайдаар учурадым?—деп тунгак ўн угулды.

— Менинг кыбыма, чике айтса, Вишня графинялардын шибеезининг јер алдындагы сырангай ла карангуй кыбына—деп, Чиполлино каруузын јандырды.—Бу каргышту карачкыда мен слерди

лаптап аյктаپ болбой, слерле јакшы эзендешкедий арга јогым учун тарынбагар.

— А слер кем ондый? Тарынбагар, је мен карачкыга темигип калгам, мында дезе меге ёйиненг откүре јарык. Мен јарыкта нени де көрүп болбой јадым.

— Ондый ба? Айдарда, слер—Момон бо?

— Чып-чын—деп, Момон каруузын јандырды.—Мен мынаар јолды узактанг бери казарга тургам, је онызына бош ёй канайып та келиширип болбогом. Менинг галереяларым јердин алдында ондор тоолу километрлерге чойилип барган ине. Олорды көрүп, јазап, арчып турар керек. Улам ла суу сыйылып ёдот—онон улам менинг тумчугым јаантайын тунат. Ол ўстүне дезе көрөргө јескимчилү чойлошкондор, олор кайдаар ла кирип, ѡскёзининг ижин тоорго билбей јадылар! Шак онынг учун мен бу керекти неделеденг неделеге удадып тургам. Је бүгүн эртен туралар бойыма мынайда айткам: „Синьор Момон, слер чын ла јильбиркек бололо, телекейди көрөргө турган болзогор, јаны коридор казатан ёй једип келди“. Је, онойып ла мен јорукка атаным...

Је бу тужунда Чиполлино синьор Момоннынг куучынын ўзеле, ого бойынынг ады-јолын айдып берерге шүүнди:

— Менинг адым Чиполлино, онызы „согоно“ дегени. Мен кавалер Помидорго олјолоткон кижи.

— Јартамалдарла бойыгарды јоботпогор—деп, Момон айтты.—Мен слерди тургуза ла јыдыгардан танып ийгем. Мен слерди акту јүргимненг килеп турум. Слер эрик јокто түни-түжиле мындый јап-јарык јерде артып јадыгар, онызы дезе чын ла кыйыннынг бойы болбой кайсын!

— Мен дезе бу јерди анда да јок караңгуй деп көрүп турум...

— Слер кокурлап јадыгар! Је мен слерге айдары јок килеп јадым. Чын, улус кыйгас. Мен мынайда бодоп турум: слер кемди кемди караңгуй јерге отургузарга турган болзогор, ол јер чын ла караңгуй болзын, анда көзинг јакшы амырап алар аргалу.

Момонло јарык ла карачкы керегинде блааш башт аарга бир

де туза јогын Чиполлино онгдол алды, бойының галереяларының карангуйына темигип калган Момон бу сурек аайынча чек башқа шүүлтелү болгоны јолду.

— Эйе, мен жажырбай айдар учурлу: јарык меге де сүрекей чаптык болот — деп, Чиполлино төгүне ле ўшкүрип айтты.

— Бот көрдöр бö! А мен слерге нени айткан эдим!

Чиполлиноның сөстöри Момонды сүреен буурзатты.

— Слер эмеш кичинек болгон болзоор... — деп, ол баштады.

— Мен бе? Мен јаан бедим? Мен момонның каскан кандый ла тежигине, чике айтса, кандый ла ичеенине белен öдö берерим деп слерди бўдўмжилеп турум.

— Ондый болордон айабас, уул. Јўк ле сурап турум: менинг галереяларымды ичеендер эмезе тежиктер деп адабагар. Ёе онайдордо, меге слерди мынаң чыгарып апарарга мёр болордон айабас.

— Слердинг бу јаны ла каскан галереягарга мен јенгил öдўп кирерим — деп, Чиполлино айтты.— Ёе слер озо барыгар, ненинг учун дезе мен аза береримнен јалтанып турум. Слердинг галереялар сүрекей булгакту деп, мен уккам.

— Ондый болордон айабас — деп, Момон каруузын јандырды.— Јаантайын ла бир јолло јўрерге кўёниме тиийет. Керек болзо, јаны јол казып ийерис, а?

— А кайдаар? — деп, Чиполлино тўрген-тўкей сурады.

— Кайдаар ла кўёнзезеер — деп, Момон

каруузын жандырды.—Жүк ле караңуй жерге жедип, бу мындый жапжарық орого ло учурабайтан болзобыс, қудай оны каргазын!

Чиполлино тургуга ла Тыкваниң, Виноградинканың ла оноң до б скёлбениң кыйналып отурган караңуй түрмези керегинде сананды. Ол олор жаар жер алдындағы жолло өдүп келзе, олор жанайып тың кайкашкай не!

— Мен бодозом, он жаны жаар казар керек—деп, ол Момонго айдып берди.

— Он до, сол до жаны жаар болзо—меге орды жаңыс. Слер онойдо артыксынып турған болзоор, он жаны жаар барагы.

Узак сананбай, Момон бажыла стенеге түртүлип, ичеенди сүрекей түрген каза береле, Чиполлиноны бажынан ала буттарына жетире чыкту тобракка көмүлтип ийди.

Уулчак тумчаланала, бүткүл он беш минуттың туркунына јоддүлдеди. Учы-учында јоддүлдебей, чүчкүрбей барып, ол Момонның ўнин угуп ийди, онызы оны энчикпей қычырып турды:

— Же не, жиит кижи, слер мени ээчий клеедигер бе айса јок по?

Чиполлино Момонның каскан галереязына тығышталып өдүп алды, ол бу жеткилинче кен болуп калған галереяла көп күч салбай ичкерлеп баар аргалу болгон. Айдары јок түрген иштенип Момон качан ок бир канча метр јол казып салтыр.

— Мен мында, мен мында, синъор Момон!—деп, Чиполлино ынғыранып, Момонның тамаштары алдынан оның оозына улам сайын чачылған тобрактың болчокторын түкүрип ле колдорыла бектенип турды.

Же ондый да болзо, Момонды ээчий баарынан озо, Чиполлино бойының түрмезининг стенезинде тежикти бектеп салған.

„Помидор менинг качып барғанымды көрүп ийзе, ол мен жаңы жаны жаар качканымды билбезин“—деп, ол сананды.

— Слердин су-кадыгаар жандый?—деп, Момон иштенип тура сурады.

— Быйан болзын, сүрекей жакшы—деп, Чиполлино каруузын

јандырган.—Мында чек нени де көрүп болбос, аайы-бажы јок қарачкы!

— Сыныгар тургуда ла јенгиле берер деп, мен слерге айткам ине! Күүндүй болзоор, бир минутка токтойлык па? Је мен оноң ары баарын артыксынар эдим, нениң учун дезе әмеш мендеп јадым. Је, айса болзо, темигү јогынаң слерге мениң галереяларым-ла онойып түрген баарга күч?

Ондый түрген барыштың шылтузында олор оның најылары отурган түрмеге эрте једерине иженип, Чиполлино:

— Јок, юк, оноң ары баарыс!—деп каруузын јандырды.

— Сүрекей јакшы!—дейле, Момон түрген ичкери өдүп турар болды.

Чиполлино оны әэчий јўк арайдан ла једижип браатты.

Чиполлино качып барган кийининде он беш минуттың бажында дезе оның кыбының эжиги кайра ачылган. Омок кожон сығырып, карангуй кыпка синьор Помидор кирип келди.

Жалтанбас кавалер бу ёйди канайып маказырап сакыган эди! Ол јер алдына түжүп браадарда, ого бойының бескези, ас ла болзо, бир јирме килограммга астаган деп билдириди.

„Чиполлино мениң колымда—деп, ол бойына јакшызынып сананган.—Мен оны ончозы керегинде айттырарым, оның кийининде дезе бууп саларым. Чын, чын, бууп саларым! Оның кийининде мен ус Виноградинканы ла арткан тенек немелерди божодып ийерим—олордон мен незин коркыйтан эдим. А бот бу мениң арестантым отурган кыптың эжиги... Ай, ол кичинек танма керегинде сананарага меге кандый макалу, ол, байла, бу ёйдин туркунына көзинин јажын түгезе төгүп салган болор! Ол, јарт ла, мениң будым алдына келип јыгылала, јаманың таштазын деп јайнаар. Кем јок, мен оны буттарым алдына эңмектедериле, керек дезе аргаданарына да бир кезек ижемji берерим, онон дезе мындый јаргымды угузарым: бууганы ажыра ёлүм!

Је кавалер Помидор јаан јўлкүйрле эжикти ачып, карманда

алып јүретен фонаригин кўйдўрип ийерде, бурулу кижининг изин де таппаган. Кыптынг ичи куру-ээн, чек ээн болгон!

Помидор бойынынг кёзине де бүтпей турды. Тўрменинг оныла коштой турган каруулчыктары онын чугул бадыrbай кызарып, саргарып, јажарып, кёгөрип ле, учы-тўбинде, каарып чыкканын көрүп ийдилер.

— Ол уулчагаш кайда јажынды не? Чиполлино, таңманы сени, сен кайда јажынып турун?

Сурак чек тузазы јок болгон. Чындал та айтса: јаңыс ла куру, киленг стенелер, такта ла суулу кувшин болгон тапчы кыпта Чиполлино кайда јажынгадый эди?

Кавалер Помидор тактанынг алдын карап, суулу кувшин, потолок јаар кўрёлө, полды ла стенелерди бир сантиметрден шингдеди, је ончозы калас иш болгон: олјолоткон кижи, суунын буузы чылап, јылыйып калган.

— Кем оны божодып ийген? — деп, Помидор, Лимонычактар јаар бурылып, кату-казыр сурады.

— Билбезис, синъор кавалер! Јўлкўёр слерде ине — деп, каруулдынг начальниги темдектеп айдарга тидинди.

Помидор јиткезин тырмады: чын да, јўлкўёр ондо бойында болгон.

Јажытты сананып табарга, ол тактага отурып алды.

Бут бажына туруп сананарайнаң отурып сананары торт. Је отурып та, ол нени де сананып таппады.

Кенетийин салкыннынг айабас јанынан келген экпини эжикти јаап ийди.

— Ачыгар, кёк јалку немөлер! — деп, Помидор чынсырды.

— Ой, ёрёкён, ачар арга јок. Сомок чатылдап ийгенин уктыгар ба?

Кавалер Помидор эжикти јўлкўурле ачып кёрди. Је сомоқ јўк ле тыш јанынан ачылгадый эдип јазалган.

Учы-учында синъор Помидор бойын бойы тўрмеге отургузып

салганын жарт билеле, калжуурганаң ичи арай ла жарылбады.

Ол катап ла каарып, көгөрип, жажарып, қызарып, саргарып чыгала, түрмениң каруулчыктары оны тутканча ла жайымда база, олорды ончозын тургуза ла адып салар деп кекене берди.

Кыскарта айтса, эжикти ачып аларга, оны динамитле жара аттырап керек болгон. Шак онойип эттилер. Кейдин торгулганынаң синьор Помидор буттары саң бөрө болуп чачылды, оны бажынаң ала будына жетире тобрак көмүп ийди. Лимонычактар кавалерди казып чыгарарга тап эделе, узак чырмайыштың кийининде оны, айланыра балкашка уймалган бойын, картошконы уязынаң чукчып чыгарган чылап, чыгара тарттылар. Оның кийининде оны ўстүги кыпка апарып, балкаш-тобрагын кактайла, оның бажы, тумчугы, буды-көлө бүдүн бе, јок по деп көрүп тура бердилер.

Помидордың бажы бүдүн болгон, је тумчугы чындап та тадыра чучураган болтыр. Сорбуны пластырыла јашырып салдылар, кавалер тутканча ла төжөгине јадып алды. Улустың көзине тумчугында мындый јашырмалу көрүнерге ого уйат болгон.

Чиполлино ло Момон сүрекей ыраак бололо, динамиттин жара адылганының јанылгазын уккандар.

— Ол не болгодый эмеш?..—деп, уулчак сурады.

— О, санааркабагар, ол, байла, военный манёврлор!—деп, Момон ого жартап берди.—Принц Лимон бойын улу полководецке бодоп, кандый-кандый јууны, чын эмезин де болзын, баштабаганча, ол ёйгө жетире токунабас ине.

Жер алдындағы коридорды кичеемелдү казып, Момон караңгайды мактап ла јарыкты јамандап турарын токтотпогон, јарыкты ол бастыра јүргенинг јаман көрүп турган.

— Бир катап меѓе сангар көзимле свечи јаар көрүп ийерге келишкен... Чертенип турум, ол не атазы болгонын билеле, мен бар-јок күчимле кacha бергем!—деп, ол айтты.

— А база!—деп, Чиполлино ўшкүрип ийди.—Кезик свечилер сүрекей јаркынду күйет.

— Јок, ол свечи күйбеген!—деп, Момон каруузын јандырды.
— Ырыс болуп, оны очурит салган болгон. Же оны күйдүргилеген болзо, менле не болгой эди не!

Очурит койғон свечи көскө каршузын канайда жетиретенин Чиполлино кайкады, же бу ёйдо Момон кенетийин токтой түшти.

— Мен ўндер угуп турум!—деп, ол айтты.

Чиполлино тыңдал тұра берди: ол алдынаң башка ўндерди әм тургуза ылгаштырып болбой до турза, же ого ыраактагы әрмек угулган.

— Угуп тұраар ба?—деп, Момон айтты.—Кайда улустын ўндері, анда улус бойы да. А кайда улус, анда јарық та бар. Оның ордина өскө јаны јаар бараддар!

Чиполлино катап тыңдай береле, бу тарыйын ус Виноградинканың таныш ўнин жарт угуп ииди. Ол жүк ле ѡдүкчининг чокум нени айдып турғанын аайлап болбогон.

Оны угуп, танып ийгилезин деп, уулчак бастыра ўниле кыйғырап күйнүдү болгон, же бу ок тарыйын ол мынайды сананды: „Жок, ол мениң најыларым деп, Момон әм тургуза билбезин. Озо баштап оны жер алдындағы түрмеге жол кассын деп бүдүмжилеп алар керек—онон башка ол кедерләже берзе, мениң бастыра пландарым бузулар“.

— Синъор Момон,—деп, Чиполлино әрмегин аյқыту баштады,—мен бир кап-карангүй оро керегинде угуп жүргем, ол мениң чотогонымла, шак мында, бу жерлерде болотон учурлу.

— Мениң галереямнан карангүй ба?—деп, Момон иле алангузу сурады.

— Чик јок карангүй!—деп, Чиполлино јана болбой айтты.—Биске ўндери угулып турған улус, байла, бойлорының көстөрине амыр берерге, ол орого келген.

— М-м...—деп, Момон кимиренди.—Мында нези де ондай әмес ошкош... Же, слер ол орого барып келерге сүрекей күйнзеп турған болзоор, слердийинче болгой. Коркуш, жалтаныш јок болзын!

— Казыгар ла, синъор Момон! Мен слерге сүреен јаан

быйанду болорым!—деп, Чиполлино јайнады.—Слер дезе јаны ороло таныжып аларыгар. Јажына јўр—јажына ўрен, ондый эмес беди?

— Је кем јок—деп, Момон јёпсинди.—Је ёйиненг ёткүре јарык оттоң менинг кўзим оорый берзе, слерге ле коомой болотон тур!

Бир кезек ёйдин бажында ўндер сырангай јуук угулды.

Кум Тыква теренг ўшкўрип:

— Ой-бой, бу мен ончозында бурулу!.. Мен... О калак, Чиполлино келеле, бисти тўбектен айрып алатан болзо кайдар!—деп айтканын Чиполлино јарт уккан.

— Мен јастыrbай турган болзом, анда слердинг ады-жолыгарды адагандар!—деп, Момон айтты.

— Менинг ады-жолымды ба?—деп, Чиполлино, нени де билбеечи болуп, такын сурады.—Ондый болотон арга јок! Анда не керегинде айдыжып турганын мен укпай јадым.

Је бу ёйдо ус Виноградинканын ўни угулды:

— Чиполлино бисти јайымдаарга келеечи болгон,—айдарда, ол кыйалта јок келер. Онызында мен әмеш те аланзыйбай јадым.

Момон бойынг айтканынан јана баспай турды:

— Угуп тураар ба? Слер керегинде айдыжат, слер керегинде! Јок, јок, жетире укпаганаар деп, мени бўдўмидебегер! Ол ордина јартын айдыгар: слер мени бейин кандый амадуларга болуп экелдигер?

— Синъор Момон,—деп, Чиполлино айдынды,—мен слерге керектинг бастыра чын аайын баштапкызынанг ла ала айдып берген болзом, онызы, айса болзо, чындал та артык бolor эди. Јe керек неде болгонын слерге ого јўк эмди де куучындал берерге меге ѡп берзеер. Слер угуп турган ўндер Вишня графинялардын шибеезининг карачкы тўрмезинен јангыланып келет. Анда олжодо менинг најыларым кыйналып отурғылайт, мен олорды јайымдал аларга сўзим бергем.

— Онызын слер мениң болужымла әдерге шүүнип алганыгар ба?

— Шак ла онойып. Синьор Момон, слер сүрекей јакшы күүндү болуп, качан ок мындый узун коридор казып салганаар! Мениң најыларымды јайымдаарга, слер база эмеш иштөнерге јөпсинбезигер бе?

Момон эмеш сананаала, айтты:

— Кем јок, мен јөп. Чынын айтса, јерди кажы јаны јаар казатаны меге түнгей ле. Ондый ла болгой, мен слердинг најыларыгарга база галерея казып берерим.

Чиполлино карган Момонды күүнзеп окшоор эди, је уулчактын бастыра јүзине тобрак-балкаш јапшынганынан улам, оның, чындал айтса, оозы кайда болгонын ол бойы да билбей турган.

— Бастыра јүрегимнен слерге быйан јетирип турум, синьор Момон! Сырангай өлötön күниме јетире слерге быйанду болорым!

— Болгой ло...—деп, јүрексиген Момон ыңғыранды.—Калышашка ёйди јылыйтпай капшай слердинг најыларыгарга једип алалдар.

Ол катап ла иштене береле, бир канча секундтын бажында јер алдындағы түрмениң стенезин ойо түртти. Је, түбек болуп, Момон кыпка ѡдүп ле баарда, шак бу ёйдö ус Виноградинка, канча час болгоның көрөр деп, серенке күйдүрип ийген.

Оттың жалт эткени Момон көбркийдин санаазына сүрекей тын салтар јетиргенинен улам, ол качан ок тескерлеп, карачкыда јоголо берди.

— Јакшы болзын, синьор Чиполлино!—деп, ол калганчызын кыйғырды.—Слер јакшы уул, мен слерге акту јүрегимнен болужарга турғам. Је, бисти ондый јап-јарық отло уткыгылаар деп, слер меге ажындыра айдар учурлу болгоноор. Ол келтейинен слер мени мекелебес учурлу болгоноор!

Ол сүрекей түрген јүткүп качканынан улам, бу јаны ла каскан галереяның ўсти оны әэчий јемирилип, стенелери отурып,

бастыра коридор тобракка көмүлип калды. Іаан удабай Чиполлино Момонның ўнин угуп болбой барды. Ол оныла кунукчыл јакшылажала, бойында мынайда эрмектенди: „Jakшы болзын, карған, ак сагышту Момон! Телекей тапчы—айса болзо, бис экү качан бирде туштажарыс, ол тушта слерди мекелегеним учун ѡаманымды таштагар deerим!“

Жорук айынча бойының нөкөриле онойып айрылыжып, Чиполлино, јўзин арга јеткенче, колплатла арчып алала, бойының најыларына, торт байрамга келген чилеп, омок ло јенил сагышту кийдире јўгўрди.

— Jakшылар ба, најыларым!—деп, ол ўнгўр ўниле кыйгырада, онызы јер алдындагы тўрмеде сыйбыскыдый јангыланып угулган

Тўрмелеткен улустың сўёнгенин бойыгар бодозоор! Олор Чиполлиноның јайа туткан колдорына чурап келип, оны бастыра бойын окшоп тура бердилер. Кўс јумарга јеткелекте, олор оны бастыра ѡапшынган балкаждынан арчып ийген. Кемизи оны кучактап, кемизи нак чымчып, кемизи ѡардана таптап турды.

— Араай, араай—деп, Чиполлино олорды ёйтотп турган,—слер мени жара тартарыгар!

Најылары узак токунап болбой турдылар. Ё Чиполлино олорго бойының тўбектери керегинде куучындан берерде, олордың сўёнчизи чўёнишке кочти.

— Айдарда, карындаш, сен де, бис чилеп, олжодо бо?—деп, ус Виноградинка сурады.

— Ондый болгодый ошкош!—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— Ё каруул келзе, сени таап алар ине?

— Ё, онызы кыйалта ѕок неме эмес—деп, Чиполлино айтты.

— Мен профессор Грушаның скрипказына качан да болзо кирип албай. Ырыс болуп, менинг сыным јаан эмес ине.

— Ой, ё кем бисти мынан чыгарып аппаратан!—деп, кума Тыквачак шымыранып айтты.

— Бу ончозы менинг буруумла! — деп, кум Тыква теренг ўшкүрди.—Ончозы мен керегинде!..

Чиполлино кунуга берген најыларының санаазын көдүрерге турган, же оның бастыра чырмайыжы кандай да тұза жетирбеди. Бу ёйдө оның бойының да жүргегине ийне кадалгандай болгон.

ОН БИРИНЧИ БАЖАЛЫК,

*мынызынан кавалер Помидордың чулукту
үйектайтана көрүнөт*

иполлиноның качканын синьор Помидор ончолорынан жажырып салган эмей база. Жер алдындагы түрмеде оныла козо болгон Лимонычактарга ол унчукпай жүрүгер деп жакарған. Керде-марда кем-кем сураар болзо — бурулу кишини текши кыпка кочурип салган деп каруузын жандыра. Оның тумчугында жапшырманы кем де көрүп ийбезин деп, кавалер төжөгинен ѡрё турбай, кемди де бойына жуутпай жатты. Кой-Жиилегеш оның кийининен көзи талганча истешкен, же Помидор жер алдындагы түрменинг јўлкүйрлерин кайда жажырып турганын билип аларга ого канайып та келишпей турды. Учыучында ол Вишенкала эрмектежип көрөргө шүүнип алды, уулчак, слер онызын билеригер, эмдиге жетире оорып ла токтом јок ыйлап жаткан. Же Кой-Жиилегеш не болгонын ого куучындап ла берерде, Вишенка көзинен жажын арчыйла, бут бажына туруп чыкты:

— Чиполлино түрмеде бе? Ол түрмеде жаңыс та минутка артпас учурлу!.. Меге очкамды капшай берзен!

— Сен нени эдерге турун?

— Мен оны јайымдап аларым—деп, Вишенка јана баспай жарлады.—Оны ла бастыра арткандарын да!

— Же сен Помидордон жүлкүүрлерди канайып алатан?

— Апарарым. Сен јўк ле јакшы шоколадный торт белетейле, ого уйуктадатан порошоктон эмеш уруп сал, онызын сен мениң жөнгөлөримнен табарың. Синьор Помидор шоколадты сүрекей тың сүўп жат, ол уйуктай берзе, сен меге айдып сал. Эм тургуза мен жүгүрип барып, керектер канайда өдүп турганын кайып көрötöм.

Кой-Жиилегеш бойының кёзине бүтпей турды: чичкечек, ардак Вишенкада ондый жалтанбас, јана баспас кылык кайданг та-былган!

— Оның кубулганын! О кудайымай, оның кубулганын!—деп, ол шымыранып турды.

Ол күн Вишенкага јолуккан улус ончозы онойып ок айышкан. Эки графиня экилези, синьор Петрушка ла герцог Мандарин уулчак јаар алан кайкап көргөндөр.

— Же ол чек јазылып калган!—деп, Јаан графиня, оның көзи канайып суркурап, јаактары канайып кызарып турганын көрölö, кыйгырып айткан.

— Ол бир де эмеш оорыбаганы керегинде мен слерге айтпай кайттым!—деп, герцог жарлады.—Ол тегин ле оптонгон.

Кичүү графиня бойының тыртыңдууш кайын аказыла јөпсинарғе мендеди, онон башка ол, кандый учурал болбос эди, ойто шкафка чыгала, ого кандый-кандый сый бергилебезе, бойын ѡлтүрөргө кекенер.

Ол аразында Вишенка Лимонычактардың бирүзинен Чиполлино түрмедин качканы керегинде угуп алган. Онызы оны сүрекей сүүндирди. Же олжолоткон улустынг арткандарын јайымдабаганча, ол болорзынбаска шүүнип алды.

— Чиполлинэнүүн најылары—мениң де најыларым!—деп, ол айдала, тутканча ла керегин баштай берди.

Түрменинг каруулчыктарыла куучындажып көндүгеле, ол олор-дон синьор Помидор жер алдындағы түрменинг жүлкүүрлерин чу-

луктың ич јанына јаба көктөгөн аңылу карманда алып јүргени керегинде шылулап алды.

„Је, керек коомой эмтири деп, Вишенка сананды.—Помидор јаантайын чулукту јадып уйуктaitанын ончолоры билер ине. Кавалерди ойгоспой, чулугынан јүлкүүрди чыгарып аларга, айдарда, оны билинбезине јетире уйуктадып койор керек“.

Ол Кой-Жиилегешти тортко уйуктадатан порошоктың эки кемјүзин уруп сал деп сурады.

Түн кире берерде, јалчы кыс кавалерге мармелад-шоколадтан эткен кайкамчылу торт экелди. Синьор Помидор сүүнеле, оны бир отурып јуда салды.

— Сеге бойыншын ээнди бурулап комудаарга келишпес— деп, ол Кой-Жиилегешке сөзин берди.—Мен јазылып алзам, сеге былтыр јиген шоколадымның чаазынын кыйалта јогынан сыйлаарым. Ол сүрекей јарашиб јитту ла амтанду, ол чаазын чы!

Кой-Жиилегеш быйанын јетирип, кавалерге јабыс бажырып ийди, ол түс туруп келерде дезе, Помидор, контрабастардан ла флейталардан турган бүткүл оркестр чилеп, козуруктап јатты.

Кой-Жиилегеш Вишенканы кычырарга јүгүрип барды. Колдорынан тудужып, кавалердин уйуктайтан кыбы јаар ууланып, олор буттарынын сабарларына базып, шибеенин коридорлорыла јорукка кёндүктилер.

Олор герцог Мандариннинг кыбы јанынча ёткүледи, онызы орой түнгө јетире калыш јанынан таскадынган. Синьора Кичү графинядан нени-нени тиленип аларга керек болгондо, баш айлангадый калыш эдерге, јакшы таскаду керектү болгон.

Элип-селижип сомоктың ўйдинен карап күрөлө, Кой-Жиилегеш ле Вишенка мындый неме көрдилер: герцог, сагыжы чыккан киске чилеп, шкафтан люстра, орыннын белинен күскүге калып, калын көжөгөлөрлө ѡрө айдары јок түрген кармаданып турган эмтири. Кыска јийнг туркунына ол чын акробаттың бойы болуп калган.

Синьор Помидордың кыбында јеткилинче јарык болгон: Кой-

Жиилегеш ставняларды ажындыра ачык артызып салган, оноң улам көзнөккө айдынг жаркынду чогы чалып турған.

Кавалер байа ок чылап тың коzuруктап жатты. Бу ёйдо ол түш јеринде көрүп жатса, Кой-Жиилегеш ого жааны ас ла болзо, велосипедтинг тегелиги кире база бир шоколадный торт экелип берген болтыр.

Је ол ажанып отурага ла санана尔да, кыбына барон Апельсин кире коноло, синьор Помидор ого торттынг кабортозын берзин деп некеген. Бойыныг

праволорын корып, кавалер кылышын суура тарткан. Учы-учында барон, тачканың уурына кара тери аккан бор-ботко јуучы бараксанды күүн-кайрал јок камчылап, жана баскан. Синьор Помидор тортты жиирге катап отурып алган, је барон Апельсиннин ордына герцог Мандарин келип, бийик теректинг бажына чыгала, алгырып тура берди: „Торттың кабортозын меге беригер, беригер—онон башка мен мынан жерге бажымды төмөн эдип калырым!“

Текши айтса, Помидордың түженген түжи сүреен түймееңдү болгон: таныш ла таныш эмес улус бастыра аргаларла онон түбектү тортты blaap аларга турган, оның кийининде дезе ол карышту торт бойы да кавалерге јүк ле ачу чоходү јетирген: шоколадтан эдилген бойы кенетийин нениң де учун картон боло берген. Нени де сеспей, синьор Помидор оны тиштеп аларда, оның оозына кату, јелимдү ле амтаны јок картон толо берген.

Синьор Помидорды ол түймееңдү түштери туй базып турарда, Кой-Жиилегеш оның будынан чулукты араай суурып ийди, Вишенка дезе чулуктан колбогон јўлкўйрлер чыгарып келди.

— Керек бўткен!—деп, ол Кой-Жиилегешке шымырап ийди.

Кызычак бойының уйуктап јаткан ээзи јаар кёрёлёт:

— Ой, ойгонып келеле, оныла нени эткилегенин билип ийзе, Помидор канайып тың кыйгастангай не?

— Ол ойгонголокто, јўгурели!

— Јок, онызынан јалтанарага бир де керек јок. Мен уйуктадатан порошокты, ас ла болзо, он кижиге јеткедий эдип уруп салгам!

Олор араайынан кыптан чыгып алып, бойын ээчий эжикти јабала, тепкишти төмөн тыныш буулганча јўгуррип түштилер.

Кенетийин Вишенка токтой түжеле:

— Каруулды канайдар?—деп шымыранып ийди.

Чындан та, олор ол керегинде сананбагандар.

Кой-Жиилегеш сабарын оозына сукты: онойып эткени уур ёй-

дө ого јаантайын болужатан. Сабарыңды әмеш соорып, соорып ийзен—бажынга тузалу шүүлте кирип келер.

— Сананып таптым!—деп, ол учында айтты.—Мен тураның толугының кийин јанына барала, меге тонокчылар табаргылаган чылап, „булужыгар“ деп бар-јок күчимле кыйгырарым. Сен дезе түрменинг карууллын алдыртала, оны меге болушсын деп аткарып ий. Је, јаңыскан артып ла калзан, бу јўлкүўрди эки тарый толгоп ий, кыптынг эжиги ачыла берер.

Олор онойып ла эттилер. Меке макалу ёткён. Кой-Жиилегеш „караул“ деп сүрекей тың кыйгырарда, ого болуш әдип чурап баарга, агаштар да бойлорының тазылдарын јердең кодоро тарта га белен болгодый деп көрүнген. Түрменинг каруулчыктары шакпыражала, тал-табышка удура, борзый ийттер аңды ээчий сүрүшкен чилеп, казалап бардылар.

— Капшай, кудайдынг бойы учун, капшай! Анда бандиттер, бандиттер!—деп, Вишенка олордың кийининег кыйгырган.

Јаңыскан артып, ол јўлкүўрди сомоктың ўйдине сугуп, уур эжикти ачала, јер алдындагы түрмеге ёдўп алды. Түрмелеткен улустың ортозында ол бойының Чиполлино најызын көрүп ийerde, оның кайкаганын айдарга сös тө табылбас болды!

— Сен мында, Чиполлино! Айдарда, сен качпаган ба?

— Мен сеге ончозын сонында куучындап бёрерим, Вишенка, эмди дезе бискे тегин јерге ёй јылыйтарга јарабас.

Чындал та дезе, качатан улуска мендеер керек болгон.

— Бери, бери!—деп, Вишенка тыныжи бадышпай айдып, најыларына чике агаш ортозына ууланган орук јолды көргүзип турды.—Санааркабаар, түрменинг каруулчыктары слерди көрүп болбос—олор туш-башка јаны јаар јўгўргилеп барган.

Тоң ёткўре течек болгон кума Тыквачакты, јеткилинче түр-ген јўгўрер деп, орук јолло, чын ла тыкваны тоголоткон чылап, тоголодып бардылар.

Чиполлино кезек ёйгö нёköрлөрининг кийининде артала, кёзининг јажы мёлтүреген Вишенкага јаан быйан јетирди.

— Сен эрденг эр!—деп, Чиполлино ого айткан.—Сен чын ла оору дегенине мен бүтпей, јайымда болорымда, сеге өдүп баарга канча ла катап санангам.

— Јүгүр, капшай јүгүр, оноң башка олор сени туткулап алар!

— Же-же, јүгүредим, је бис экү удабас катап көрүжерис. Бис Помидорго јарамыкту ёйлөрди база да ас эмес јетирерис деп сеге сөзим берип турум!

Эки калып, ол бойының најыларына једижеле, кума Тыквачакты ичери тоголодорго олорго болушты. Вишенка дезе јўлкүўрлерди јаткан јерине, чике айтса, синъор Помидордың онг чулугына салып койорго, шибее јаар менгдеди.

Же Кой-Жиилегешти бандиттерден аргадаарга јүгүрип барган каруулла бу ёйдö не болды не?

Тўрменинг каруулчыктары Кой-Жиилегешке јолугарда, оның кўзинде јаш болгон. Ого чын ла бандиттер табарганына бўткўлезн деп, ол олордың келерине јетире бойындаги передники ѡртып, јўзин сыйра тырман салган.

— Олор кайдаар качып јўгўргиледи?—деп, тўрген јўгўргенине тыныжы бадышпай, Лимонычактар сурады.

— Ту анаар!--деп, деремнеге барган јол јаар кўргўзип, Кой-Жиилегеш каруузын јандырды.

Тўрменинг каруулчыктары ол јолло јўгўргиледи. Олор деремнени эки эмезе ўч катап эбира јўгўрип келеле, ором ичинде кемди де таппай салып, учы-учында деремненинг бир Мыйын, оның кезем јаратпаганын да керекке албай, тудуп алдылар.

— Аайлабай јадым!—деп, Мый ачурканып мараган.—Бис јайым ороондо јаткан эмес бедис, слерде мени тудуп тўрмелейтен кандый да право юк болгон. Ого ўзеери менинг эки часка улай кетешкен чычканым учы-учында бойының ичеенинен чыгарга тидинерде, сырангай ла бу ёйдö слер једип келгенеер.

— Тўрмеде слер чычкандарды канча ла керек таап аларыгар —деп, каруулдың начальниги каруузын јандырды.

Жарым частың бажында Лимонычактар шибееге бурылып келдилер. Олор түрмениң ичи куру-ээн артканын көрүп ийерде, олорло не болгонын бойыгар бодозоор!

Олор Мыйды қыпка мендей-шиндей бектеп салып, ўлдўлерин, мылтыктарын таштайла, кавалер Помидордың чугулынан јалтанып, туш-башка јүгүриже бергендер.

Кавалер эртен тұра ойғоноло, әлден озо күскүге көрүнген.

— „Тумчугым кем јок, jakшы—деп, ол бойы-бойына айтты.— Пластырьды алып салала, јер алдындағы түрмеге олјолоткондорды барып шылаарга жараар“.

Јолой ол бойыла кожно королевствоның уголовный закондорын jakшы билеети синзор Мырчагашты ла арестованныйлардың шылуда айткан сөстөрин бичизин деп, синзор Петрушканы алып алган.

Законның чыгартулу улустарының јаны аайынча, олор ўчүлези тееркек чырай тартынып, јер алдындағы түрмеге улай-телей түжүп келдилер. Помидор он чулугынан јўлкўёрлерди чыгарып, уур эжикти ачып ийген, је сүрекей мендештү кайра калып, бойының кийин јанында турган синзор Петрушканы јыга табарды. Кыптың ичинен комудалду онту угулып турган. „Мяу! Мяу!“— деп, шыразына чыдашпай тырынгап, деремнениң Мыйы өткүн маарап жатты.

— Слер мында нени әдип јадыгар!—деп синзор Помидор коркыганынан әмди де тыркыражып, Мыйданғ сурады.

— О калак, мениң ичим оорыйт!—деп, Мый ачу-коронду комудаган.—Мени ам-була-торияга апарыгар эmez, ого јўк, меге докторды ийигер!

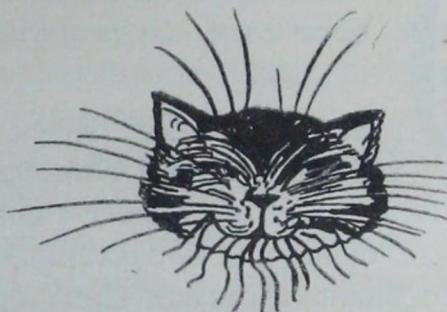
Керек мындый болгон әмтири. Мый кере түниле чычкандар андап, ёйинен өткүре јудунганинан улам, оның оозынан чычкандардың эки јўстен ас әмес куйруктары сырсайып калган.

Кавалер Мыйды јайымга божодоло, чычкандар андаарга түрмеге кажы ла ёйдö ойто келип јўрерге ого ѡп берген. Jakшыла-жар алдында ол ого мынайда айткан:

— Слер ондый күндүзек бололо, тузалу ижигердин көргү-
зүлү керези әдип, бойыгардың јиген чычкандардың куйруктарын
таштабай чеберлеп алзагар, шибеениң администрациязы қажы ла
куйрук учун анча-мынчадан слерге јаан эмес пенсия тургузып
берер.

Мының кийининде Помидор королевствоның башкаручызы-
на—принц Лимонго тутканча ла телеграмма аткарды, ондо мы-
найда айдылган:

„Вишня графинялардың шибеезинде шакпырт-түймеең, бир
батальон Лимонычактар ийигер. Слердинг высочествоның акту
бойыгардың келгениер күүнзегендү болов. Помидор“.

ОН ЭКИНЧИ БАЖАЛЫҚ,

*мынызында Порей Согоно кайралдаткан ла
каруузына тургустырган*

ртезинде ле таң эртен принц Лимон тörттöн придворный Лимонды ла бир батальон Лимонычактарды баштап алыш, деремнеге кирип келди. Принц Лимонның öргөзинде ончолоры бörүктеринде күзүнгилү jүретенин слер мынаң озо билип алганаар. Придворныйлар ла черўлер јолло браадарда, саң башка музыка угулганынаң улам, јаны ўүр уйларды айдагылап келген болор деп, мындағы уйлар öлөгин де кепшенгилебей турды.

Шак бу öйдö күсkü алдында сагалын тарап отурган Порей Согоно шынтыраган табышты угала, бойының ижин талортозында таштап, бажын кöзнöктöнг чыгарып алган. Мында ла оны кöрүп ийгендер. Лимонычактар оның туразына кире конуп, бойын тудала, түрмеге айдап апардылар, оның сагалының бир келтейи öрö сырсайып, экинчизи тöмöн салактап калган.

— Ого jүк меге сагалымның сол кёлтейин тарап аларга арга берзеер!—деп, Порей Согоно түрмеге айдадып браадала, каруулды сурап турды.

— Унчукпа! Оноң башка бис озо баштап сагалының сол

келтейин, оның кийининде он келтейин кезеле, онойып сени сагал тарайтан керегинген айрып саларыс.

Бойының сок јаңыс тоомылу темдегин јылыйтарынан коркып, Порей Согоно унчукпай барды.

Адвокат Мырчагаш та база туттурган болгон. Ол узак чындырып, коруланып, сөстөрди, мырчакты урган чылап, айдып турды:

— Мынызы јастыра! Мен мындагы адвокат, кавалер Помидорго иштеп јадым. Бу тегин ле булгакеу! Тургуза ла мени јайымга бождоор!

Же ончозы, стенеге мырчак согулгандый, калас болды.

Лимонычак солдаттар паркта токунадынып алгандар. Бир кезек ёй олор синьор Петрушканың жар бичиктерин кычырганыла соодонгон, оның кийининде дезе эрикпеске, ёлөнди ле чечектерди тепсеп, алтын балыгаштарды кармактап, таңма эдип оранжереяның¹ шилилерин ойо адып ла ондый ок бүдүмдү ѡскө дө сооттор сананып таап тура бердилер.

Графинялар бир начальниктен бирүзине јүгүрижип, бойының чачын јулуп турдылар:

— Жайнап турубыс слерди, синьорлор, улустараарды токтотсоор! Олор бистинг бастыра паркты коскоргылап баар!

Же начальниктер кулагының кырыла да укпаска тургулады.

— Бистинг жалтанбастарга јуучыл керектерининг кийининде соот-жыргал керек. Слердинг амыр јүрүмігерди корып турғаны учун, слер олорго быйан жетирер учурлу—деп, олор жарлады.

Порей Согононы ла синьор Мырчагашты тудуп отургусканы —ондый ла жаан јуучыл керек эмес деп, графинялар айтпай-айдып ийерде, офицер кекенди:

— Макалу! Ондый болзо бис слерди де тудуп отургуссын деп жакарарыс. Олор жалды не учун алғылайт дезе, јөпсинбей-јаратпай тургандарды ончозын түрмеге отургузатаны учун алғылайт!

Графиняларга јўк ле қедери баары ла принц Лимонго бойы-

Оранжерия—өзүмдер ѡскүрерге шилилсөп эткен кып.

на комудалду баштанары арткан. Эң артык кыптарга кирип, анаң кавалер Помидорды, баронды, герцогты, синьор Петрушканы ла графияларды бойлорын да чүм јогынаң чыгара сүрүп, принц бойының бастыра төртөн придворныйыла кожо шибееде токуна-дынып алды.

Барон Апельсин сүрекей санааркап калган јүрди.

— Бот көрөрзöөр—деп, ол шымыранып айткан,—ол Лимондор ло Лимонычактар бистинг бастыра аш-курсагысты јигилеп салар, бис дезе торолоп öлөрис. Олор мында, шибееде азық бар болгончо, тургулаар, оның кийининде дезе бисти болуш јок артызала, јүргүлей берер. О калак, мынызы кандый јаан ачу-корон! Бу чын ла түбек-чактың бойы!

Порей Согононы экелип, ого шылу этсип деп башкаруучыjakарды.

Синьор Петрушка бойының клеткалу колпладына јазап чимирип алала, јарғылатканың јандырган каруузын бичий берди, кавалер Помидор дезе, шылуны канайып öткүретенин башкаруучыга кулагына айдып берип турарга, принце коштой отурып алды.

Керек неде дезе, принц Лимон бажында алтын күзүнилүү де јүрзэ, сүрекей ле сагышту эмес болгон, ого ўзеери, алаа болгоныла ангыланатан. Бот эмди де олјолоткон кижини кыптың, ичине кийдиргилеп ле келерде, ол кыйгырып айтты:

— Ой, оның сагалының јаражын! Ондый јарашиб, узун ла јакшы таралған сагалды мен колымдагы бастыра јерлерде качан да көрбөдим, чертенип турум!

Порей Согононың түрмеде эткен ижи де јаңыс ла бойының сагалын сыймап ла тарап отурганы болгон деп айдар керек.

— Быйан болзын слерге, слердин высочество!—деп, ол кемзинип ле күндүлүү айтты.

— Мынаң улам—деп, башкаруучы оноң ары айткан,—мен оны Мөнгүн Сагалдың ордениле кайралдаар күүндү. Бери, менинг Лимондорым!

Көдöчилери алдыртууга тургуза ла јеткилеп келди.

— Меге Мёнүн Сагалдың орденинің кавалеринің короназын экелип беригер!

Коронаны экелдилер, онызы башты эбиреде, венок чылап, күреелеген барбак эрин сагал болгон. Сагал ару мёнүннен эдилген эмей база.

Порей Согоно алаатый берди: оны шылуға алдыртқылаган деп, ол сананган, онызы ордына дезе ондай бийик күндүге жетиргендер.

Башкаручының алдына ол бажын уккур бёкөйтіп иди, принц оның бажына коронаны бойы кийдирип, оны кучактайла, сагалының эки келтейине әкүлезине – озо он келтейине, оноң дезе сол келтейине окшоды. Мының кийининде принц бут бажына турала, барага шыйдынды, нениң учун дезе ол сүрекей алаа бололо бойымның керегимди әдип салдым деп бодогон.

Ол тушта кавалер Помидор әңгчайеле, оның кулагына күлүреп айтты:

— Слердинг высочество, кавалердин аданар адын слер бурудан бурулу кижиғе бергенеер деп, сырангай уккур болуп слерге әзедип турум.

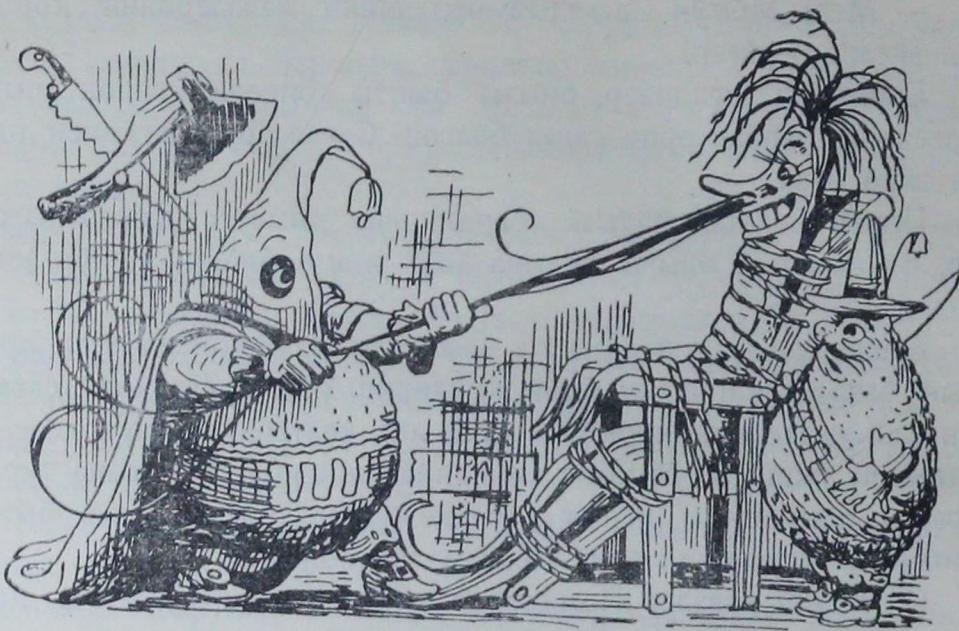
— Мен оны кавалер эткен ёйдөң ала ол мынаң ары бурулу кижи әмес—деп, принц Лимон каруузын бийиркеп јандырды.— Ондай да болзо оны шылап көрөликттер.

Порей Согоно јаар ойто бурылып, олјолоткондор кайдаар качканын ол билер бе деп, принц суралан. Порей Согоно нени де билбезим деген. Мының кийининде кум Тыкванның туразын кайда јажырганын ол билер бе деп, оноң сураландар, Порей Согон ойто ло мен нени де укпадым деген.

Синьор Помидор калжуурып чыкты:

— Слердинг высочество, бу кижи төгүндеп жат! Мен мындый јөп-шүүлте берип турум: оны кыйнап ченейле, биске чынын—бастыра чынын, јангыс ла чынын айтпаганча, божотпой тудар!

— Макалу, макалу!—деп, принц Лимон колдорын јыжыштырып, јопсинди.

Бир канча минут мынаң озо Порей Согононы орденле кайралдаганын ол чек ундың салала, кижиңиң кыйнаң ченейтөн учуралга сүйнди, нениң учун дезе сырантай ла калапту кыйындарда болорго сүрекей сүййтөн.

— Кандай кыйыннаң бис баштайтаныс? — деп, палач сурады, принцке ол бойының иштепетен бастыра немелерин: айрууштарын, малталарын, капкыларын, онайдо ок бир коробка серенгени алганча келген.

Серенгке от саларга керектүй болгон.

— Оның сагалын јула тартыгар! — деп, принц јакарды. — Ол, жарт ла, сагалын ак-јарыкта неден де баалу деп кöröt.

Палач Порей Согононы сагалынан тартып тура берди, је сагал сүрекей бек бололо, уур кийимге сүрекей тың катканынан улам, палач калас јерге иштенип, терин тögүп турган: сагал ўзүлбegen, Порей Согоно дезе бир де сыс сеспей отурды.

Учы-түбинде палач тың арыйла, сагыш јок јыгыла берди. Порей Согононы јажытту кыпка апаргылайла, оның бар болгоны

да керегинде ундыгылап койгон. Ого чычкандардың чий эдиле азыранарага келишкен, оның сагалы сүрекей узун өзөлө, ўч тегеликтелип толголып турар болды.

Порей Согононың кийининде шылууга синъор Мырчагашты алдырткандар. Адвокат башкаручының буттары алдына тап эдип, олорды окшой береле, жалганчып жайнады:

— Жаманымды таштагар, слердинг величество, менде буру јок!

— Коомой, сүрекей коомой, синъор адвокат! Слер буруулу болгон болзоор, мен слерди эмди ле божодып ийер эдим. Је слер неде де буруулу эмес болзоор, слердин керегеер сырангай жаманына баштанат. Акыраар, акыраар... А олјолоткон улус кайдаар качканын слер биске айдып болбозоор бо?

— Јок, слердинg высочество,—деп, бастыра бойы тыркыра-жып, синъор Мырчагаш каруузын жандырды; онызын ол чын да билбеген.

— Көрүп тураар ба!—деп, принц Лимон кыйгырып айтты.—Нени де билбей турган болзбор, слерди канайып божодотон?

Синъор Мырчагаш синъор Помидор жаар жайнулу көрүп ийди. Је кавалер, бойының шүүлтелерине сүрекей теренгжиген чилеп, күйүрэйле, потолок жаар көрүп туралады.

Синъор Мырчагаш ончозы божогонын онгдол алды. Је ээзи ле адаан алаачызы (ого ол сүрекей кичеенип иштеген) оноң туура баштанганын көрөрдө, оның чөкөнгөни чын калжуурганыла солынды.

— Слер меге ого жүк Тыква шилемирдин туразын кайда жажырганын айдып болбозоор бо?—деп, принц Лимон сурады.

Адвокат онызын билген, ненинг учун дезе бойының ёйинде Чиполлино оның журтынын улузыла эрмектешкенин тыңдалап алган.

„Мен жажытту керекти айдып берзем, мени божоткылап ийер —деп, ол сананды.—Је оноң кандый таза? Азыда менинг наыйларым ла адаан алаачыларым болгон улус кандый кылыштузын мен эмди көрүп жадым! Ёскө улусты мекелеерге, менинг билгириимди, көгүс-чыдалымды тузаланарага керек болгондо, олор мени тал

түште де, энгирде де ажанарга кычыратан, эмди дезе түбекте таштагылап ийген. Јок, менинг олорго база болужатан күүним јок. Не болзо—ол болзын, је олор мененг нени де билгилеп албас!“

Ол тынг ўнденип јарлады:

— Јок, принц, мен нени де билбей јадым.

— Сен төгүнделеп јадынг!—деп, синьор Помидор алгырып чыкты.—Сен сүрекей јакшы билип јадынг, је айдар күүнинг јок!

Синьор Мырчагаш бойының ачурканыжына тап берди. Бийик болуп көрүнерге буттынг бажына туруп алала, Помидор jaар кыйгас көрүп кыйгырды:

— Чын, мен билерим, туралы кайда јажырганын мен сүрекей билерим, је онызын слерге мен качан да айтпазым!

Принц Лимон кабагын јуурып алды.

— Лаптап сананыгар!—деп, ол айтты.—Јажытту керекти слер айдып бербезеер, меге слерди буурга келижетен туро.

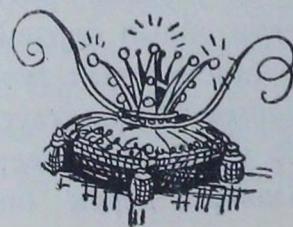
Коркыганына синьор Мырчагаштынг тизези тыркыража берди. Ол, күрмек бууданг айрыларга чырмайган чылап, бойын эки колыла мойынынанг кучактай тутты, је онынг сананып алганы бек болгон.

— Буугар мени—деп, ол омок айтты.—Тутканча ла буугар!

Бу сөстөрди айдала, ол Јажыл Мырчагаш та болгон болзо, бастыра бойы кугарып, кезе чаптырткан чылап, јерге күп этти.

„Бурулаткан кижи уйалганынанг ла килинчектеткенинен талган“—деп, синьор Петрушка протоколго бичип салды.

Оноң ол клеткалу колпладына катап чимирип алып, бичикти јаап койды. Шылу божоп калган.

ОН ЎЧИНЧИ БАЖАЛЫҚ

*Синьор Мырчагаш кавалердинг тынын, онызын бойы
күүнзебей, канайда аргадап алганы керегинде*

Синьор Мырчагаш ондонып келерде, айландаира бир де неме көрүнбес карачкы болгон. Адвокат бууттырганым бу деп бододы.

„Мен ёлүп калгам, тамыда болгоным жарт—деп, ол сананган.— Мени јўк ле бир—неме кайкадат: мында от ненинг учун ондый ас? Чике айтса, ол мында чек јок. Санг ла башка неме: тамының отжалбыжы јок тамы!“

Бу ёйдö ол кыбының сомогында јўлкўёр кыјыраганын угуп ийди. Мырчагаш толукка јажынып алды, ненинг учун дезе онын качатан јери јок болгон, коркыган бойы ачылып турган эжик јаар көргөн. Ол эмди ле Лимонычак-каруулчыктарды ла палачты көрөрим деп сакыган.

Лимонычактар чын ла келгилеген, је олорло кожо келгени... Кем деп бодоп туругар? Колы-будын күлүттирген кавалер Помидор бойы јетти.

Синьор Мырчагаш ого түүнген јудуруктарлу чурап баарга турала, је сонында билинип келди: „Бу мен нени әдип турум? Ол, мен ок чылап, түрмелеткен кижи ине“.

Мырчагаш бойының азыйдагы әэзине бир де әмеш килебей де турган болзо, је ол ондый да болзо кавалерден јымжак сурады:

— Айдарда, слерди база тудуп отургускан ба?

— Тудуп отургускан?! Мен өлтүртер әдип јарғылаткам әмей. Мени эртен таң адарында, тургуза ла слерди әэчий, буугылап салар. Бис бууттыратан улустың кыбында отурганысты слер, байла, билбей де јадыгар!

Адвокат алан кайкаганынанг ондонып болбой турды. Оны кыйынду өлүм кезеткенин ол билген, је оныла кожо кавалерди де буугылап салатан деп ол канайып та сананбаган.

— Бурулу улусты таап болбой калала, принц Лимон сүрекей чугулданган—деп, синъор Помидор оноң ары куучындады.—Ол учы-түбинде нени сананып алганын билбезеер бе? Графинялардың, айылчылардың ла жалчылардың көзинче ол мени слер, кавалер Помидор,—түйка јоптожүнинг төс баштаачызы деп бурулаган. Шак онын учун ол мени буур әдип јарғылап салган. Эйе, эйе, буур әдип!

Кавалерле ондый кату оч болотонына та сүүнер бе, та ого киleeр бе, синъор Мырчагаш билбegen. Учында ол айтты:

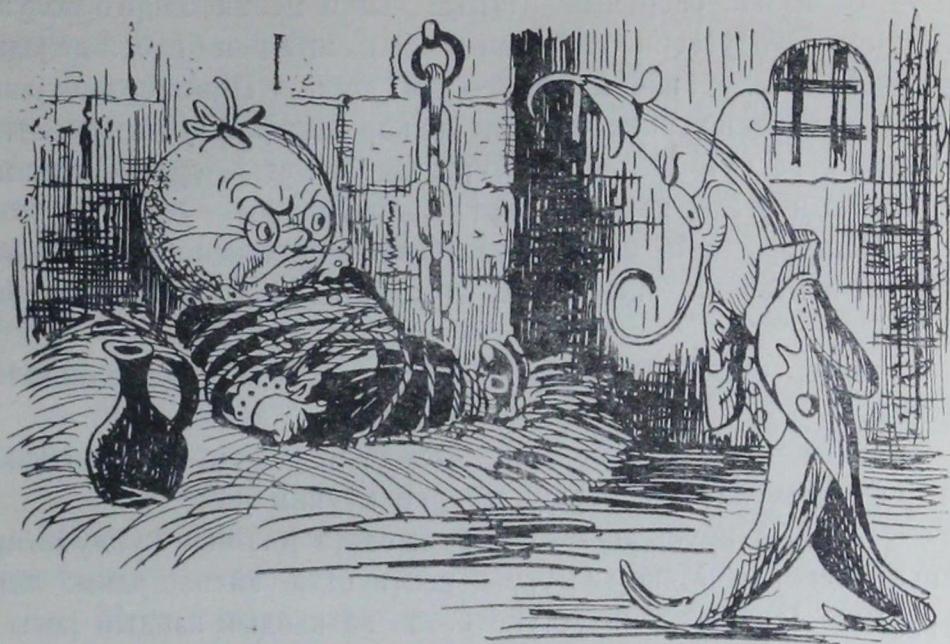
— Је, ондый болзо, эр болуп тудуныгар, кавалер. Кожо өлөрис.

— Коомой токунадыш!—деп, синъор Помидор темдектеди.—Же слерди шылаар тушта мен слерди сүрекей ле тын ајарбаганым учун, слер јаманымды таштагар деп сурап турум. Ол өйдө менинг бойымның да јүрүм-салымым жеткердинг алдында болгон.

— Је, әмди онызы өдүп калган керек... Не болгоны керегинде база куучындашпаалдар—деп, синъор Мырчагаш јакшы күүндү айтты.—Бис—түбек јанынан нöкөрлөр. Бойы-бойыбыска болужарга кичеенеликтер.

— Мен ондый ок шүүлтелү—деп, синъор Помидор, әмеш сагыжы јарып, јопсинди.—Слердинг ѡштөнкөй әмес болгоноорго сүрекей сүүнедим.

Ол карманынанг бир болчок торт чыгарала, оны адвокатла кaryндаш чылап ўлежип алды. Адвокат бойының көзине бүтпей турды: ондый ак санаалу ла кысканбас болорың ол кавалерден сакыбаган,

— Је, олор меге артысканынан мынызы бу ла—деп, синъор Помидор, бажын кунукканду јайкап, айтты.

— Чын, бистинг килинчектү телекейис ондый! Кече ле слер шибееенинг толо јангду ээзи болгоноор, бүгүн дезе—јўк ле олжолткон кижи.

Каруузына нени де айтпай, кавалер Помидор тортты јип отурды.

— Слер билеригер бе—деп, ол учында айтты,—ол шокчыл Чиполлино менле нени кылынганы меге бир келтейиненг јараң та жат. Чике айтса, ол сүрекей әпчил уулчак, оның бастыра кылкыктарын ого ак јүрги, јоктуларга болужар күүни айдып берген.

— Болзо—болов—деп, синъор Мырчагаш јўспинди.

— Эмди олор—түрмеден качкан улус чи—кайда болгонын кем билер!—деп, Помидор оноң ары айдып турды.—Бўдўп туругар ба, мен олорго кандый-кандый јакши керекти кўёнзеп эдер эдим.

— Мындый айалгада болуп, слер олорго нени эдетен эдигер?

— О, калак, слер чын айттыгар, эмди менинг олорго болужар аргам жок. Ого ўзеери, олор кайда болгонын мен билбей де јадым.

— Мен база билбей турум—деп, синьор Помидордың жакшы күйүндү эрмектешкенине сүүнген синьор Мырчагаш чынын айтты.

— Мен јўк ле кум Тыкраның тұғазын жажырган јерди билерим.

Онызын угала, кавалер торт тынбай барды.

„Помидор,—деп, ол бойына айтты,—бу тенек неме сеге нени айдарын лаптап ук: айса болзо, аргадангадый ижемji сенде эмди де бар!“

— Слер онызын чын ла билеригер бе?—деп, ол адвокаттан сурады.

— Чын эмей база, билерим, је качан да кемге де айтпазым. Ол јокту улуска база каршу жетирер күйүним жок.

— Ондый күүн-санаа слерге кыйалта јогынан күндү жетирет, синьор адвокат! Мен жажытту керекти база айтпас эдим: менинг буруумла јоктулардың ўстүне база ла кандай-кандай жаны түбектер түжерин мен күүнзебей жадым.

— Ондый болзо, слердин колыгарды тударга мен сүүнип турум!—деп, синьор Мырчагаш айтты.

Синьор Помидор ого колын сунды, синьор Мырчагаш онызын бек тудуп ийди. Учы-учында адвокаттың јүреги чек кайылганынан улам, түбек жанынан бойының нөкөриле онын акту јүректен куучындажар күйүни келди.

— Слер јўк ле бодозоор—деп, ол жажытту шымыранып айтты:—олор туралы шибееден эки алтам болгодай жерде жажыргылап салган, бис дезе сырангай тенек бололо, ондый болор деп бодобогоныс та!

— Олор оны кайда жажырдылар не?—деп, синьор Помидор керексибegen чилеп сурады.

— Эмди онызын мен слерге айдар аргалу—деп, синьор Мырчагаш ачу күлүмзиренип айтты.—Эртен бис экүлебис ёллө, бистин жажытту керегисти ол жерге алыш жүре берерис.

— Же ондый эмей база. Бисти таң адарында кыйнап ѡлтүр-

гилейле, сёök-кубалысты салкынга учуртқылап ийетенин слер сүрекей јакшы билереер ине!

Бу тужунда адвокат Мырчагаш бойының нёköрине оноң жуук отурып алала, кум Тыкваның туразы агаш ортозында туруп жат деп, туралы көрүп турган кижи кум Карагат деп, оның кулагына араай шымыранып айтты. Кавалер Помидор бу мыны ончозын учына јетире угуп, адвокатты тың кучактайла, кыйгырып айтты:

— Менинг кару најым, бу јаан учурлу солунды айткандаар учун, мен слерге сүрекей јаан быйанду! Слер менинг тынымды аргадап јадыгар!

— Мен слердинг тыныгарды аргадап јадым ба? Слер кокурлап турган болбояор?

— Чек ондый эмес—деп, тура чыгала, Помидор айтты.

Ол эжик јаар тап әделе, түрмени каруулдаган Лимонычактар ого эжикти ачпаганча, оны бар-жок күчиле јудуругыла токулдада берди.

— Мени тургуза ла оның величествозы принц Лимонго апарыгар!—деп, синьор Помидор бойының јаантайынгы, удура сös айдарын болдырбас ўниле јакарды.—Мен ого бир сүрекей јаан солун айдар учурлу.

Кавалерди тутканча ла шибееге јетирдилер. Синьор Мырчагаштанг угуп алганын ол ончозын принце куучындап береле, кыйынду ѡлümнен айрылган.

Принц Лимон сүрекей сүёнеле, бойының Лимонычактарына эртезинде танда—синьор Мырчагашты кыйнап ѡлтүрген кийинде тургуза ла—агаш ортозына барып, ананг кум Тыкваның туразын тартып экелзин деп јакарды.

ОН ТЁРТИНЧИ БАЖАЛЫК,

*мынызында синьор Мырчагаш эшафотко¹ канайда
чиқканы керегинде айдылат*

еремнениг площадинде буумы тургузып салылар.

Жаргылаткан кижи досколордоң эткен площадкага—помостко чыгар учурлу болгон. Ол помостто сыраңтай ла буумы алдында эжик ачылып турган, мойында күрмек буулу синьор Мырчагаш шак оноор барып түжетен болгон.

Жаргылатканын кийининен оны площадька айдап апарарга келгилеерде, јаан ченемелдү адвокат синьор Мырчагаш ойди уадарга бар-јок аргаларын тузаланган. Законнын јүзүн-базын статьяларына шылтактанып, ол сагал кырып аларга арга бергилезин деп некеген, онон ол бажын јунарга күүнзеген, онын кийининде дезе колы-будында тырмактары ойинен откүре узуң öскöни билдири берерде, ол олорды кыйындуölüm алдында кайчылап аларга күүнзеди.

Тегин јерге ой јылытпаска, палач² blaажып тура берген, је учы-учында јопкө кирди. Олумгэ жаргылатканын калганчы күүнин озогы ээжи-јаң аайынча бүдүретен учурлу болгон. Онын учун

¹Эшафот (помост)—буун ölçүрерине доскодоң жазаган площадка.

²Палач—кижини кыйнап ölçүреечи.

түрмеге изў суулу кувшин, таз, кайчы ла бритва экелдилер. Мен-дебей, адвокат Мырчагаш бойының блёр алдындагы туаледин баштады. Ол бойын узак аайлаган: сагалын кырган, јунунган, тырмактарын арай ла эки час эмес кайчылаган. Је эрте бе, айса орой бо, ого кыйынду ёлүмнин јерине түнгей ле барага келишкен.

Ол помостко чыгып браадарда, оның бастыра эди-каны тыркыража берген. Јаңыс ла мында, эшафоттың тепкижининг баскыштарында, ол бойының ёлтөнин баштапкы ла катап јарт билди. Ондый кичинек, ондый течпегеш, ондый јажыл, ап-ару јунган башту ла кыскарта кайчылаган тырмактарлу бойы, ол анда да јок блёр учурлу!

Барабандар јаман табышту түнкүлдей берди. Палач адвокаттың мойынына күрмек буу кийдирип, он ўчке јетире тоолойло, кнопканы ныкый базып ийди. Эжик ачыла берди, мойында кезе тартылган күрмек буулу синьор Мырчагаш карачкы төмөн учуп түшти. Онызы алдында ол мынайда сананып калды: „Бу аразында мен чын ла ёлгөн болорым!“

Кенетийин ол бойының ўстүнде тунгак ўн угуп ийди:

— Кезигер, капшай кезигер, синьор Чиполлино! Мында сүрекей јарык болгонынан улам, мен чек нени де көрүп болбой турум.

Адвокаттың мойынын бууй тарткан армакчыны кем де кезип ийди, ол ок ўн катап эрмектене берди:

— Ого бистин картошкодонг эткен јакшынак јулугыстан бир ууртам берзеер. Бис, момондор, бу сүрекей кайкамчылу эмди качан да таштабай јадыс!

Не болды не? Адвокат Мырчагаштың тынын кандый санбашка учурал аргадады не?

ОН БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК,

мынанг озо болгон бажалыкты жартайт

көрек мындай болгон: шибеедеги ончо солундарды билетен Кой-Жиилегеш агаш ортозына јүгүрип барада, синьор Мырчагаш кандый јеткердин алдында турганын Чалканакка куучындап берген, Чалканак дезе онызы керегинде тургуза ла бойынын Чиполлино најызына јетирип салған. Ол оны кум Тыкванын туразынаң ыраак јокто, күй ташта, тапкан, Чиполлино мында качып келген ѡскё улусла кожо жајынып турган.

Чиполлино Чалканактын куучынын учына јетире лаптап угла, јиткезин кырарга ус Виноградинкадаң шибей сурады, ненинг учун дезе керектин аайы уур болгон, кандый-кандый арга табарга,jakши тырманып алар көрек болгон.

Эмеш сананала, Чиполлино шибейди ус Виноградинкага ойто берип, кыскарта айтты:

— Быйан болзын, нени эдетеңин мен билерим.

Ол качан ок кайдаар да јүгүре берген. Оның сагыжына не киргенин кем де сураарга да јетпеди.

Кум Тыква теренг ўшкүрип ўнденди:

— Ай, Чиполлино нени-нени сананып алгам деп турган бол-

зо, иженип отураар: ол ударай ла ончозын эптеширип салар!

Же бедрегенин таап аларынан озо Чиполлино јалаңдарла, бүктерле сүрекей узак базып јүрген. Учы-түбинде ол казылган тобрактың төстөгөштөриле бүркелген бүкке жетти. Кажы ла минут сайын мында, мешке чилеп, јаны төстөгөш төзөлгөн: момон иштенип турган.

Чиполлино сакып аларга шүйнди. Онойып туруп, төстөгөштөрдин бирүзи оның торт буттары јанында тостойып чыгарда, ол тизеленеле:

— Синьор Момон! Синьор Момон! Бу мен, Чиполлино—деп кычырды.

— А, бу слер бе?—деп, Момон каруузын соок јандырды.—Чынын айткаждын, мен бистин баштапкы туштажыс кийининде јўк ле јарымдай көс јок арткам. Эмди слер мени, јарт ла, јер алдыла база кандый-кандый јорукка кычырарга турган боловыгар, онызы мени көстөнг чек артадатан туро.

— Онойып айтпагар, синьор Момон. Мен слердин болужаарды качан да ундыбазым: слердин шылтугарда мен бойымның најыларымла тушташкам. Бис јайымга чыгала, ыраак јокто куй ташта удурумга јажынар јер таап алганыс.

— Солун табыш учун быйан болзын, је онызы мени бир де жилбиркетпей јат. Жакшы болзындар!

— Синьор Момон! Синьор Момон!—деп, Чиполлино кыйгырды. — Мени јетире уксагар!

— Кем јок, айдыгар, је, баш болзын, мени слерге слердин керектереерде азыйда ок чылап болужарга белен деп бодобогор.

— Керек мен керегинде эмес, бистин деремненинг Мырчагаш деп атту адвокады керегинде. Оны эртен таңда бууп салар учурлу.

— Сүрекей жакшы эткилеер!—деп, Момон каруузын чугулду јандырды.—Оның мойынында күрмек бууны кезе тартарга мен күүнзеп болужар эдим. Адвокаттарды менинг көрөр дö күүним јок, ол ўстүне меге Мырчагаш та јарабай јат.

Öчөш Момонды бүдүмжилеп аларга, көбркий Чиполлинного

көп күчин саларга келишкен, је Момон эмеш күркет те қылышту болзо, оның алтын јүректү болгонына, ол чындык керекке болжарга качан да мойношпозына уулчак бек бүдүп турган.

Шак ондый болды – учы-учында Момон эмеш јымжай береле, қыскарта ла ўзўктелте айтты:

— Калыраарга болды, синъор Чиполлино. Слердинг тилигерде сёök јок болгодый. Ол ордына кайдаар казатанын меге көргүзип леригер.

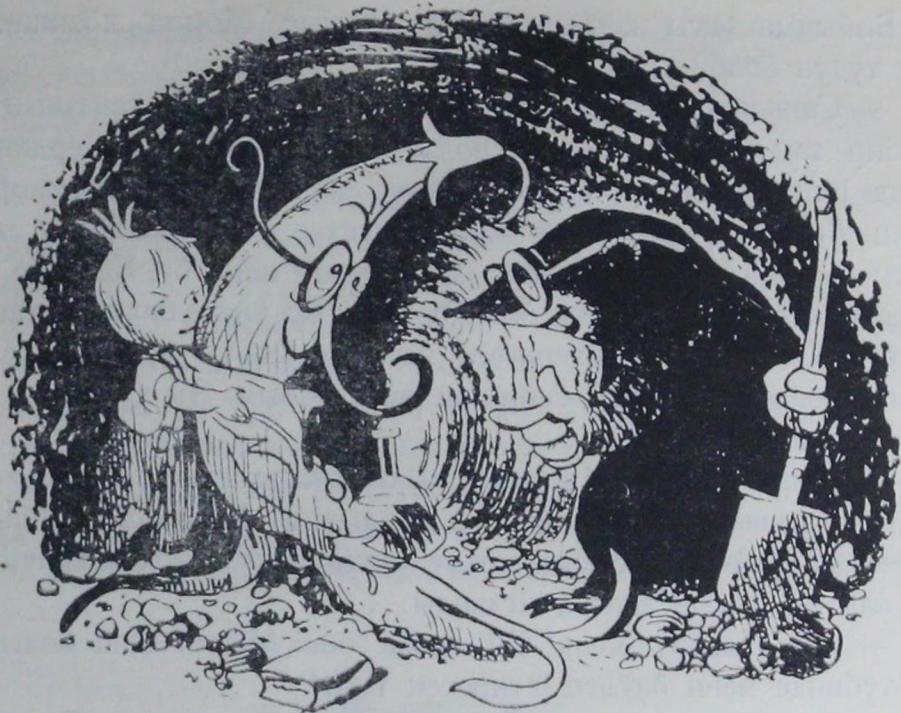
— Түндүк-түндүк-күнчыгыш јаны јаар—деп, сүүнгенине арай ба ёрё секирбей, Чиполлино каруузын түрген јандырды.

Момон качан ок кен, узун галереяны сыралай эшафоттын алдына казып салды. Мында Чиполлино ло ол јажынып алыш, не болотонын сакып отура бердилер. Олордың ўстүндеги эжик учы-учында ачылып, мойында армакчылу синъор Мырчагаш тёмён учуп түжерде, Чиполлино армакчыны тутканча ла кезип ийеле, адвокатка картошконың эм јулугын ичириди, онызын синъор Момон јаантайын бойында алыш јүретен. Ол ўстүне Чиполлино адвокатты араайынан јаактарына тажыган. Картошконың јулугынан ла бир канча тажыштанг адвокат онғдонып келди. Синъор Мырчагаш көзин ачты, је ол, слер бойыгар да билип јадыгар, сүрекей тың алаатыганынан улам, бойының аргаданганына да бүтпеди.

— О, синъор Чиполлино! — деп, ол кыйгырып айтты. — Айдарда, слер, мен ок чылап, база ёлүп калганыгар ба? Кудайдың јеринде слерле туштажарга биске келишкени кандый ырыс!

— Онғдонзон, адвокат! — деп, Момон јара киришти. — Мында сеге кудайдың јери де эмес, тамы да эмес. Мен де агару Пётр эмес, эрлик те эмес, карган Момон эдим, бойымның керектериме мендеп јадым. Онын учун түрген-түкей мынанг чыгып барала, меге јолымда каа-јаа учурал турарга кичеенигер. Мен Чиполлиного јолуккам ла сайын, күннин чогына соктыртканый болодым.

Чынында дезе эшафоттын алдында кап-карангуй болгон, је синъор Момонго јер алдындагы бу да оро тың јарык деп көрүнгенинен улам, оның көзи ле бажы оорый берген.

Чиполлиноның ла Момонның шылтузында ёлүмнен айрылғанын синъор Мырчагаш учы-түбинде билип алды. Бойының аргадаачыларына адвокат быйан айдарга божобай турды. Озо баштап ол олорды элий-селий кучактаган, онон экүлезин бир уунда кучактаарга күйнзеди, је онойып ол эдип болбоды, ненинг учун дезе оның колдоры тоң откүре кыскачак болгон.

Мырчагаш учы-учында токунай берерде, ўчүлези јер алдындағы белен јолло жорукка атанғылады. Бу јолдың учына једеле, Момон, ус Виноградинка, кум Тыква, профессор Груша ла ѡскö дö качкындар жажынган куй ташка јетире база бир коридор казып салды.

Адвокатты ла оның аргадаачыларын сүүмжилў кыйгыла утқыдылар. Синъор Мырчагаш бу јуукта ла олордың ёштүзи болгонын ончолоры ундып салган.

Бойының јаны најыларыла айрылыжып, Момон көзинин ја-
жын тудуп болбоды.

— Синьорлор,—деп, ол айткан,—слерде эрүүл санааның ого
јүк бир тамчызы бар болгон болзо, слер менле кожо јердин ал-
дында јуртаар эдигер. Анда буумյылар да, кавалер Помидорлор до,
принц Лимондор до, оның Лимонычактары да јок. Амыр ла ка-
рачакы—ак-јарыкта ончозынан јаан учурлу неме бу. Кер-мар учу-
ралга, мен слерге керектү боло берзем, бу ўйтке бичигеш таштап
ийигер. Слердин керектеригер канайда ѡдүп турганын билип
аларга, мен ёйдөнг ёйгө бейин келип турарым. Эм тура дезе јак-
шы болзындар!

Најылар карган Момонло јылу јакшылажып айрылыжалса,
оныла калганчы күндүлүү сөстөрин айдыжып божоордо ло, синьор
Мырчагаш бойын маңдайына тың тажып, бут бажына туруп бол-
бой калала, бажын ажыра анданы:

— Ой, алдыкты мени! Ой, албак оос! Менинг алаа болгоным
учы-түбинде мени ёлүмге јетиретен туру!

— Слер нени-нени ундып салдыгар ба?—деп, кума Тыквачак,
адвокатты јерденг көдүрип, оның кийиминен тоозынды кактап,
ајарулу сурады.

Јүк ле бу тушта синьор Мырчагаш бойының Помидорло ѡт-
күрген куучыны керегинде ле кавалердин јаны садынчык кылы-
гы керегинде качындарга куучындап берди.

Бойының куучынын ол мындый сөстөрлө божотты:

— Синьорлор, угуп алыгар: бис слерле мында куучындажып
отурган ёйдö каруул бастыра агаш ортозыла бедренип јүрет. Ого
слердин турагарды табала, оны шибеенин паратазына јетирzin
деп јакарылган.

Бир де сös айтпай, Чиполлино арал ортозына тап эделе, эки
калып, дубтың төзине, кум Карагатка једип келди. Је турачак
анда качан ок јок болгон...

Дубтың тазылдары ортодо јажынып алып, кум Карагат ачу-
корон ыйлап отурды:

— Ой, мениң әрке турачагым! Мениң жакшынак, эптү турачагым!

— Мында Лимонычактар болгон бо?—деп, Чиполлино сурады.

— Эйе, эйе, олор ончозын: туралы да, кайчының жарымын да, бритваны да, жар бичикти де, керек дезе кү-зү-ги-ни де апарғандар!

Чиполлино житкезин тырмады. Нени-нени сананып табарга, ого бу аразында әки шибей керек болор эди, ондо дезе бирүзи де жок болгон. Ол кум Карагатты жардына әрке таптайла, оны күй ташка, бойының најыларына жетирип салды.

Олорго кем де бир де сурак бербеген. Турачак жылайғанын, онызы олордың карғышту ўштүзининг—кавалер Помидордың колының кереги болгонын ончозы сөс тө јогынан да билгилеп ийди.

ОН АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫК

*Мистер Моркоула база Тутсан-Капсан деп ийтле
болгон учуралдар*

истер Моркоу...

Акыраар: мистер Моркоу кем ондый? Бу кижи керегинде бисте эм тургуда куучын болбогон эди. Ол кайдан табылып келди не? Ого не керек? Ол јаан ба эмезе кичинек пе, јоон бо эмезе чичке бе?

Эмди ле мен слерге ончозын јартап берерим.

Качкындардың изи де јоголгонын јарт билип алып, принц Лимон әбиреде јаткан бастыра јерлерди тырмап көрзин деп јакарды. Лимонычактар тырмууштарла јепсенип алала, бистинг најыларысты табарга, јаландарды ла бўктерди, агаштардың ла аралдардың ортозын кичеемелдў тырмадылар. Солдаттар түни-түжиле иштеп, чаазындарданг, чырабагалданг ла јыландардың кургак тўленти терелеринен бўткўл чогунты эдип салдылар, је олор керек дезе Чиполлиноның ла оның најыларының кёлёткёзин де тудуп албагандар.

— Кёк јалкулар!—деп, башкаручы калаптанып турды.—Jўк

ле тырмууштарды сындырып, ончо тиштерин агаш ортозында артызып салганыгар. Онызы учун слердинг бойыгардын бастира тиштереерди оодо согорго керек эди!

Коркыганына солдаттар тыркыражып, тиштерин тарсылдадып турдылар. Бир канча минуттынг туркунуна, мёндүр јааган чылап, „тук-тук-тук“ ла дегени угулган.

Көдөчи Лимондордын бирёзи јёт-сүме берди:

— Мен бодозом, бедреш јанынан билгир ишчиге баштанар керек болгодай.

— Бу база кандый неме эди?

— Тегиннен тегин айтса, сыщик. Темдектезе, бот слер, слердинг высочество, топчыгарды јылыйтсагар, бедрештинг бюrozына барып угузыгар, сыщик оны слерге чүрче ле таап берер. Слердинг высочестводо бир батальон солдаттар јылыйза эмезе түрмөлеткен улус каруулданг кача берзэ, шак ондый ок болор. Сыщик анылу очказын кийип ле алза, слердинг негер јылыйганын ол тургугазла таап ийер.

— Је, ондый болзо, сыщикти алдыртыгар!

— Мен бу јанынан ёскö орооннынг сүрекей јарамыкту ишчизин билерим—деп, көдөчи јёт-шүүлтезин берди.—Онынг ады мистер Моркоу.

Мистер Моркоу... Ол ондый кижи эмтири ине, мистер Моркоу! Ол шибееге јеткелекте, мен слерге онынг кийими кандый, онынг сагалы кандый юндү болгонын куучындал берейин. Же чындал, сагалы керегинде мен слерге мындый тегин шылтактандын улам нени де айдып болбозым: сырсак кызыл-јеерен мистер Моркоуда сагал јок болгон. Же ондо Тутсан-Капсан деп чоло атту ишшейка-ийт бар. Ийди ого инструменттерин алышп жүрерге болужат. Бойыла кожо он эки кире турнабайлар ла бинокльдор, жүстер тоолу компастар ла ондор тоолу фотоаппараттар албаганча мистер Моркоу жорукка качан да көндүкпей жат. Ого ўзеери, ол бойыла кожо кажы ла јерге микроскоп, көбөлөктөр тудатан сетка ла тусту баштыгаш тартып жүрет.

— А слерге тус не керектү?—деп, башкаручы оноң сурады.

— Слердинг высочествоның јөбигерле, тусты мен истеткен күштың күйругына уруп јадым, оның кийининде дезе оны кёблөктөр тудатан сүреен јаан сеткадый бу приборло тудадым.

Принц Лимон ўшкүрип ийди:

— Бу учуралда слерге тус керек јок болор деп коркып турум: менинг билип турганымла болзо, качып барган заключённыйларда күйруктар јок болгон...

— Сүреен уур учурал—деп, мистер Моркоу кату темдектеди.—Олордо күйруктар јок болзо, олорды канайып күйругынан тудатан? Тусты олорго кайдаар уратан? Слердинг высочествоның јөбигерле, слер түрмеден заключённыйлардын качып баарына арга бербес те учурлу болгоныгар. Эмезе, ого јўк, менинг ийдим олорды тудуп алар аргалу болзын деп, олордын качып баары алдында олорго күйруктар жазап берер керек болгон.

Сычикке баштанзын деп јёп-сүме айдып берген байагы вельможа катап ла жара киристи:

— Менинг кинодо көргөнимле болзо, кезикте качындарды тустың болужы јокко туткулап жат.

— Онызы эскирип қалган сис-

тема эмей—деп, мистер Моркоу јескинген бүдүштүү удура айтты.

— Чын, чын! Сүре-кей, сүре-кей эскирип калган система—деп, ийди такып айтты.

Бу ийтте бир аңылу темдек бар болгон: ол бойының ээзинин сөстөрин улам сайын такып айдып, олорго бойының шүүлтелерин кожуп туратан, ол шүүлтелери дезе көп сабазында мындый сөстөрлө айдылатан: „Сүре-кей, сүре-кей“, „сырангай, сырангай“ эмезе „чын, чын“.

— Же чындал, менде качкындарды тудатан база да ёскö эп-арга бар—деп, мистер Моркоу айтты.

— Чын, чын! Бисте эп-аргалар сүре-кей, сүре-кей көп—деп, күйругын јакшыркап буландадып, ийт јомёжип айтты.

— Тустың ордина мырсты тузаланарага јараар.

— Чын, чын!—деп, принц Лимон сүүнип јаратты.—Олордың көзине мырс уруп ийигер, олор тургуза ла олжого киргилеер, онызында мен аланзыбай турум.

— Мен база онойдо бодоп турум—деп, кавалер Помидор аյыкту темдектеди.—Же мырсты тузаланарынан озо, јарт ла, качкындарды таап алар керек. Ондый эмес беди?

— Онызы бир эмеш күч, же менинг приборлорымның болужыла мен ченеп кёрөр болорым—деп, мистер Моркоу айтты.

Мистер Моркоу јаан ўредёлүү сырщик болгон, ол бойының инструменттеринин болужы јокко нени де этпейтен. Керек дезе уйуктаарга да браадып, ол ўч компасла јепсенип алатаан: бирёзиле, эң јааныла,—тепкишти табарга, экинчизиле, эмеш кичинегиле,—уйукттайтан кыптың эжиги кайда болгонын билип аларга, ўчинчизиле, оноң кичинегиле,—уйукттайтан кыпта орынды табарга јепсенетен.

Атту-чуулу сырщикти ле оның ийдин кёрөргө күүнзеп, Вишенка, болгобой эткен чилеп, коридорло базып ийди. Бойлорымның алдында жаткан компасты аյыктап, мистер Моркоу ла ийт полдо чирей тебинип алганын ол кёрөрдө, оның қайкаганы кандаштың болгон!

— Тарынбагар, күндүлүү синьорлор, мен билерге санангам: полдо јада, слер нени эдип туругар?—деп, Вишенка сонуркап сурады.—Айса болзо, слер кебистен качкындардың изин табарга ла олор кайдаар качып барганын компасла билип аларга ченежип турган болорыгар ба?

— Јок, мен јўк ле бойымның орынымды бедреп јадым, синьор. Орынды тегин көслөө кажы ла кижи табар аргалу. Је билгир сыщик бедрешти научно, келишкедий техниканың болужыла ёткүрер учурлу. Слердин билетенеерле болзо, компастың магнитеген стрелказы јаантайын түндүк јаар көргүзет. Оның бу аңылұ темдеги меге орынымның турган јерин јастыра ѡок табарга арга берет.

Је, бойының компазының уулап көргүскениле барып, сыщик кенетийин бажыла күскүге түртүлди, ол қалың мангайлулардың уғынаң болгон учун, шилини мун тоолу оодыктарга јара соккон. Бу тушта оның ийди анчадала тың чучурады. Оодыктардың бирүзи ийттинг күйругының торт кабортозын кезе чабала, јўк ле бир кичинек чолтық кезинти артысты.

— Бистинг бодоп алганыс јастыра болгон туро—деп, мистер Моркоу айтты.

— Чын, чын! Сүре-кей, сүре-кей јастыра—деп, чолтық күйругын жалап, ийт јөпсинди.

— Айдарда, ѡскö јол бедреп көрөр керек—деп, сыщик айтты.

— Чын, чын! Щскö јол бедреп көрөр керек—деп, ийт ўрди.

— Айса болзо, ѡскö јолдор күскүлерге токтобой жат.

Компасты туура салып, мистер Моркоу бойының талайда тузаланатан ийде-күчтү турнабайларының бирүзиле јепсенип алды. Ол оны көзине јаба тудуп, сол ло он жаны јаар бурып туралады.

— Нени көрүп туругар, ээм?—деп, ийт сурады.

— Көзнök көрдим: ол јабылу, ондо кызыл көжөгölөр, жыла рамда јүзүн-јүүр он төрт шилиден болтыр.

— Сүрекей, сүрекей јаан учурлу табынты! — деп, ийт кыйгырып айтты. — Он тörtт лё он тörtт јирме сегис болор. Бис бу јаны јаар баар болзобыс, бистин бажыска, ас ла болзо, бежен алты оодык келип түжер, мени алгажын, куйругымнан не артатын билбей де турум.

Мистер Моркоу турнабайын ёскö јаны јаар уулады.

— Слер эмди нени кöröп туругар, ээм? — деп, ийт санааркап калган сурады.

— Та кандый да металлический эдилме кöröдим. Сүрекей солун конструкция. Бойын бодозон: ўстюги јанынан металлический тегеликле бириктирилген ўч будычак, эдилменин ўстюнде дезе — ак јабу, оны эмальдаган болгодый.

Ийт бойынынг ээзининг ачып тапканына тынг јүрексиреди.

— Синьор, мен јастыrbай турган болзом, эмальдаган јабуларды бистен озо кем де кайда да таппаган. Ондый эмес беди? — деп, ол айтты.

— Эйе — деп, мистер Моркоу каруузын оморкоп јандырды. — Чын, сыщик санг башка немелерди сырттай теп-тегин айалгадан кöröп ийер аргалу.

Ээзи ле ииди ак јабулу металлический эдилме јаар јылып бардылар. Он алтам јерди бдöп, олор јарты јок конструкцияга јууктап келеле, онынг алдына сүрекей эп јок јылып откүлеерде, эмальдаган јабу көнкёриле берген.

Олор билинип келип, не болгонын ондоп ло ийерде, кенетийин олордын ўсти орто соок јааш урулды.

Сакыбаган јаны керектерден јалтанып, сыщик ле ийт тым боло бердилер. Олор кыймыктанарга да коркып отурдылар, ол ортодо дезе соок суу мистер Моркоунынг јүзиле, онын ийдининг мурдыла, экүлезининг сыртыла, ичиле, јалмаштарыла ѡлдолып аккан.

— Мен бодозом, бис колјунгуштын ўстюнде турган эмальдаган тазты антарып ийгенис, база не де эмес — деп, мистер Моркоу кимиренип ииди,

— Мен сананзам, бу тазта эртен тура јунунарына керектүү сүре-кей, сүре-кей көп суу болгон—деп, ийт кожуп айтты.

Мистер Моркоу учы-учында ёрё туруп, сакыбаган душтың кийининде кактанып алды. Оның чындык јолдоҗы онойып ок этти. Мының кийининде сыщик бойынан эки алтам јерде турган орынды јенил таап алып, онызы јаар улуркап браадала, терен шүүлтелүү ајарулар эдип, темдектезе, мынайда айдып турды:

— Канайдарың! Бистинг ижис јеткерле колбулу. Чындал, бистинг бажыска сырсангай көп соок суу урулып түшкен, је бис бойыстың бедрегенисти—орынды таап алганыс.

— Чын, чын! Көп суу аккан!—деп, ийт бойының келтейинен темдектеди.

Бу эңирде ого канайып та ырыс болбой турган: кезе чаптырган күйрукту, сууга ёдүп ле ужуп калган бойы, бажын бойының ээзининг ўлүш ёдүгине салып, полдо уйуктап калды.

Мистер Моркоу кере түниле козуруктап уйуктайла, күннин баштапкы чогыла ойгонып келген.

— Тутсан-Капсан, ишке!—деп, ол кычырды.

— Ээм, мен белен—деп, ийт тура калып, чолтык күйругына отурып алала, каруўзын јандырды.

Ол күн эртен тура мистер Моркоу јунунып болбогон, ненин учун дезе јунунатан бастыра сууны тёгүп салган. Ийди бойының сагалын јалап алганыла болорзынды, оның кийининде дезе ээзининг јүзин јалап ийди. Онойып серүүнденип алып, олор паркка чыгып барала, бедрешти баштадылар.

Атту-чуулу сыщик сумказынаң элденг ле озо баштыгаш чыгарып келди, ондо номерлерлүү тогузон кип-кичинек бочочок болгон, ондый бочочокторды лото ойноор тушта тузалангылайт.

Ол ийдин кандый-кандый номер чыгарзын деп сурады. Ийт тамажын баштыгашка сугала, јетинчи номерди чыгарып келди.

— Айдарда, биске оғ жаны јаар јети алтам кемјип алар керек—деп, мистер Моркоу шүүнип алды.

Олор онг жаны жаар жети алтам кемжип алала, чалканчактын ортозына учурадылар.

Ийттиң чолтык күйругын отло ёртөп ийгендий болды, мистер Моркоуның түмчугы дезе тың кызарып чыгала, турецкий мырстың болчок бажына түнгей боло берген.

— Байла, бис катап ла жастырганыс—деп, жаан ўредүлүү сищик бодоп айтты.

— Чын, чын!—деп, ийт кунукчыл ўниле кереледи.

— Оскö номерди ченеп кöröли.

— Ченеп кöröлдöр!—деп, ийт јöпсинди.

Бу тарыйын жирме сегизинчи номер чыкты, мистер Моркоу сол жаны жаар жирме сегис алтамга тескерлеп баар керек деп шүүндү.

Сол жаны жаар жирме сегис алтамга тескерлеп барада, алтын балыгаштар жүзүп жүрген бассейнге антарылып түштилер.

— Болужыгар! Сууга түжүп браадым!—деп, мистер Моркоу сууда чакпыланып, алтын балыгаштарды ўркүдип, алгырып чыкты.

Айса болзо, ол чын да сууга түжүп ѡлёр эди, је чындык ииди оны јаказынан тижиле бойының ёйинде кабала, кургак јерге сүүртеп чыгарды.

Олор бассейннинг кырына отурып алдылар. Олордың бирүзи кийимин, экинчиizi түгін кургадып отурды.

— Мен бассейнде сүреен жаан учурлу табынты эттим—деп, мистер Моркоу, бир де эмеш кемзинбей, айтты.

— Сүре-кей, сүре-кей жаан учурлу!—деп, ийт јöпсинип-јарадып айтты.—Бис слерле сууның сүре-кей, сүре-кей ўлүш болғонын ачып тапканыс.

— Јок, онызы эмес. Мен мындый түп-шүүлтеге жеттим: бистинг бедреп турган олјолоткондор бу бассейннинг түбине чонгүп, мында жер алдыла жол казала, истешкендерден онойып жүре бергендер.

Мистер Моркоу кавалер Помидорды кычырала, ого бассейннинг суузын чыгара ағызып, жер алдындагы жолды табарга, бассейн-

нинг түбин јаныданг казып салар керек деп айдып берди. Же синьор Помидор бу ѡюншүлтеден кезем мойноды. Менинг бойымның шүүлтемле болзо, качкындар онызынаң тегин, јегил жол талдап алгандар деп, ол јарлайла, мистер Моркоуны бойының бедрежин ёскö јаны јаар ууландырзын деп сурады.

Атту-чуулу сыщик ўшкүреле, бажын тёжине салды.

— Бот бу слерге улустың быйаны! — деп, ол айтты.—Мен кара терим акканча иштеп, бир соок сууны ээчий экинчизине кирип јадым, јербайындагы јандар дезе менинг ижиме болужардан болгой, кажы ла алтамда меге буудактар эткилеп жат.

Ырыс болуп, бассейннинг јаныла бу ёйдö, болгобой чылап, Вишенка ѳдўп брааткан. Сыщик оны токтодоло, алтын балыгаштарлу бассейннинг түби алдыла качкындардың каскан јажытту галереязынан башка, ол парктан чыккадый ёскö ѡолды билбес пе деп сурады.

— Билбей а. Ол ёткүш—деп, Вишенка каруузын јандырды.

Мистер Моркоу уулчакка изў быйанын јетиреле, соок сууның кийининде эмдиге јетире бышкырып, силкинип турган ийдина ўйдештирип, бойының качан да таштабайтан компазыла ёткүшти бедреерге барды.

Тегин ле сонуркап турган чылап, Вишенка оны ээчий басты. Сыщик учы-учында парктан чыгала, агаш ортозы јаар ууланып баарда, уулчак эки сабарын оозына сугуп, тың сыгырып ийди.

Мистер Моркоу ол јаар түрген бурлылды:

— Бу слер кемди кычырып туругар, јиит кижи? Жарт ла, менинг ийдимди бе?

— Јок, юк, мистер Моркоу, мен јўк ле бир таныш кучыйакка ого кўзнёктин бозогозында калаштың оодыгын белетеп салганы керегинде айдып ийгем.

— Слердинг јўрегеер килемкей, синьорино.—Бу сёстёриле мистер Моркоу Вишенкага бажын бёкёйтип, бойының ѡолыла барды.

Слер белен сезип ийеригер, Вишенканың сыгырыжына кем де

удабай база сыйырганыла каруузын јандырды, је ол онойип тынг эмес, эмеш тунгак сыйырган. Онызын ээчий агаштынг јаказында, сыйщиктенг он јаны јаар, јыраанынг бўри јайкана берди. Вишенка кўлўмизиренип ийди: онын најылары сергелен болгон—ол олорды мистер Моркоунынг ла онын ийдининг кўрўнип келгени керегинде бойынынг ёйинде аյқтандырып салган.

Же јыраалардын кыймыктанганын сыйчик база аярып ийген. Ол јерге тап эделе, тым боло берди. Ийди онойип ок этти.

— Бисти курчагылап алган!—деп, сыйчик тумчугына ла оозына кирген тоозынды какырып, шымыранып ийди.

— Чын, чын! Бисти курчагылап алган!—деп, ийт канғылады.

— Бистинг задачабыс кажы ла минут сайын там ла кўч ле јеткерлў болуп браадыры—деп, мистер Моркоу ононг ары шымыранды. — Же бис качкындарды кыйалта јогынанг тудуп алар учурлу.

— Тудуп алар, тудуп алар учурлу!—деп, ийт араай ўнденди.

Сыйчик јыраалар јаар бойынынг тууда тузаланатан биноклин уулап, олорды лаптап айқтай берди.

— Јыраанынг ортозында база кем де ѡюк болгодай. Шилемирлер тескерлеп барган—деп, ол айтты.

— Кандый шилемирлер?—деп, ийт сурады.

— Араддар ортозында јажынып, бўрди кыймыктадып тургандары. Биске ѡюк ле олордынг изиле баарары артат, ол истер дезе бисти олордынг турлузына быжу јетирер.

Ийт бойынынг ээзининг сезинкейин кайкаарга божобой турды.

Жыраалардын ортозында јажынган улус ол ёйдо чын да тескерлеп, араддын ортозыла эрчимдў ёдўп брааткандар. Чынын айтса, кем де кўрўнбegen, ѡюк ле олор ёдўп барган јерлерде јыраанынг бўри эмдиге јетире араай јайканып турды. Же јыраалардын ортозында качкындар јажынып турганина мистер Моркоу эмди аланзыбай, олорды истеп аларга бек шўнди.

Жўс метрдинг бажында оруқ ѡол сыйщикти ле ийтти агаш ортозына јетирди. Мистер Моркоу ла Тутсан-Капсанг бир канча

алтам базала, тыштанып ла айалганы көрүп аларга, дуб агаштың көлötкөзинде токтой түштилер.

Сыщик таарынан микроскоп чыгарала, јолдогы тоозынды ајарулу аյқтай берген.

— Кандай да истер јок по, ээм?—деп, ийт энчикпей сурады.

— Кичинек те јок.

Бу ёйдö катап ла чойё сығырганы јаныланды, оның кийинде дезе тунгаксу кыйгы угулды:

— О-го-го-го-го!

Мистер Моркоу ла ийт катап ла јерге тап эттилер.

Кыйгы эки эмезе ўч тарый такып угулган. Јарты јок улус бойы-бойлорына сигналдар берип турганында бир де аланзу јок.

— Бис јеткерде—деп, мистер Моркоу, көбölöктöр тудатан сеткадый приборын чыгарып, токунаалу айтты.

— Чын, чын!—деп, ийт, јанылга чылап, каруузын јандырды.

— Буру эткен улус бистинг кайра баратан ѡолысты кезеле, биске кийин јанынан табараарга, эбире согуп клеедилер. Мырсту аягашты беленде тут. Олор көрүнгилеп ле келзе, бис олордың көзине мырс чачып, бу сеткала олорды бўркеп аларыс.

— Сўрекей јалтанбас план—деп, ийт канылады,—је мен шилемирлерде кезик аразында мылтыктар болотоны керегинде угуп јўргем... Олжого киреле, олор атқылай берзе, канайдар?

— Кök јарамас!—деп, мистер Моркоу айтты.—Јартын айтса, ол керегинде мен сананбагам.

Бу ёйдö эмдиге ле јетире јерде талбайып јаткан сыщиктен ле ийттен бир канча алтам ыраагында тумаланган ўн угулды:

— Мистер Моркоу! Мистер Моркоу!

— Ўй кижининг ўни...—деп, сыщик эбиреде аյқтанып, айтты.

— Бейин, мистер Моркоу! Мен јаар!—деп, ол ок ўн кычырып турган.

Ийт бойының шўўлтезин айдарга тидинди:

— Мен бодозом—деп, ол ўрди,—мында сўрекей јарты јок неме болуп јат. Ўй кижи јаан јеткердин алдында. Айса болзо, ол

бандиттердин колына кирген, олор оны бойына белек эдип алар күйүндү ошкош. Мен сананзам, биске оны кыйалта јок јайымдап алар керек.

— Бис туура керектерле берижип болбозыс—деп, бойының кичеемкей болушчызының келишпес ёйдö јара киришкенине чугулданган мистер Моркоу айтты.—Бис бейин кемди де јайымдаарга келген эмезис, тударга, арестовать эдерге келгенис. Бис чипчике ле јарт амадулу. Биске не учун тölöгилеп турганына кайра учурлу керекти бис эдип болбозыс. „Тутсанг-Капсан“ деп адигарды ундыбай, бойыгардың керегеерди әдигер!

Бу ёйдö јыраалардың ары јанынан катап ла комудалду, јайнулу кыйги угулды:

— Мистер Моркоу! Је болушсаар! Кудай учун, болушсаар!

Ол ўнде чек ижемji јогы угулганынан улам, атту-чуулу сыщик тудунып болбогон.

„Үй кижи менең болуш сурап јат, мен дезе болушпайтам ба?—деп, ол сананды.—Менде јүрек јок беди?“

Ол жакет алдында бойының тёжинин сол јанын санааркап јоктойло, јенил тынып ииди: оның јүргеги бойының јеринде бололо, јаантайынгызынан түрген де согулып турган әмтири.

Ол ортодо ўн табынча түндүк јаар ырап браатты. Ол угулган јerde јыраалар түймееңдö јайканыжып, базыттың шылышты ла тартыштың тунгаксу табыжы угулдып турган.

Мистер Моркоу бут бажына туралынан санааркап, компазынан көзин албай, түндүк јаар тап эдип јүгүрди.

Кенетийин оның кийин јанында тудунганду каткы угулды.

Сыщик чугулын бадыrbай токтой түжеле, оның сырты јанында онойып јалтанбай каткырган јарты јок кишини көзиле бедрэй берди. Јыраалардың ортозында кемди де таппай, мистер Моркоу көзинин одын чагылтып, бастыра бойы ак-чек чугулына тыркыражып, кыйгырды:

— Каткыр, каткыр, буру эткен таңма! Калганчызында кемjakшы каткырарын кöröрис!

„Буру эткен кижи“ катап ла бышкырып ийди, оның кийинде дезе кенетийин јёдүл табарганынан тумалана берди.

Керек неде дезе, ол каткырбазын деп, Чалканак оны бу ёйдо белине тың тажып ийген. Ол каткычы уулчагаш бор-ботко јучы Фасольдын уулы, кичинек Фасолинка, болгон. Јёткүрип алып, ол бойынынг оозына колплат сугала, табыш чыгарбай, күүнине јеткенче каткырып турды.

— Биске эдерге келишкен ончо керекти сен ўреерге турунг ба?—деп, Чалканак чугулду шымыранды.—Бышкырыжынгды тургуда ла токтот!

— Же ого кижи канайып каткыrbайтан!—деп, каткызын тудуп, Фасолинка јўк арайдан ла айтты.

— Каткырарга кийининде де сонгобозынг, эмди дезе барып, сыщикти көстөнг јылыйтпаска кичеенели—деп, Чалканак шымыранды.

Мистер Моркоу ла оның ийди байа ок чылап түндүк jaарыраган базыттынг шылышты ла тартыштын табыжы угулган јер jaар јүгүрип брааттылар. Олор јыраанын ортозыла ёңгөлөгөн бир канча шилемирлерди истежип јадыс деп бодогондор. Чынында дезе олор бирүзи бирүзиле согужып турган болуп обузындалган Кartoшкочок ло Томатик деп эки баланынг кийининен сүрүшклиген. Ёйдөнг ёйгө кызычак токтой түжүп, чичкечек ўниле кыйгырып турды:

— Болушсаар! Болушсаар, синъор сыщик! Мени бандиттер уурдап апаргандар! Слерди јайнап турум, мёни айрызаар!

Жыраанынг ортозыла ёткөн балдарда јангыс амаду: сыщикти ле оның ийдин Чиполлино ло оның најылары јажынган күй таштанг канча ла кире ырада кыйдырып салары болгонын слер, байла, сезип ийгениер. Же балдардын сананып алганы онызыла түгендебей турган.

Сыщиктинг ийди качып брааткандарга једижин, олордын бирүзин јодозынанг кабарга белетенип ле аларда, оныла торт сан башка неме боло берди.

— О тенгери, мен учуп браадым! Јакшы болзындар, кару ээм!—деп, ол јўк ле ўрўп ийер аргалу болды.

Ол саң ѡрё чын да сүрекей тўрген учуп чыкты. Кўрмек буу куды чыккан ийтти сырангай дубтынг бажына јетире кўдуреле, јоон будакка бек јаба тартып ийген.

Онон јўк ле бир канча алтамга сондогон сыщик јыраанын кийин јанынаг чыгып келерде, ийдининг изи де јылыйип калган.

— Тутсан-Капсан!—деп, ол кычырды.—Тутсан-Капсан!

Кандый да каруу јок.

— Байла, кулугур ийт катап ла кандый-кандый койонды сўрўжип барган. Он јылдынг туркунына мен оны эски кылыгын чатла таштадып болбодым!

Каруузына бир де табыш укпай, ол катап кычырды:

— Тутсан-Капсан!

— Мен мында, ээм! Мында!—деп, тумаланган ўн ого каруузын кайдан да ѡрёортинен комудалду јандырды.

Сыщик бажын ѡрё кўдурип, дубтынг јалбырактары ёткўре бойынынг ийдин агаштынг кайда да ўстўги будактары ортода кўрўп ийди.

— Сен анда нени эдип турун?—деп, ол кату сурады.—Агаштар сайын чыгып јўрерге ёйди тапкан ла эмтирин! Бис сенле экў ойынчыктарла ойнол жадыс деп бодоп турунг ба? Тургуза ла тўш! Бандиттер сакыбай јадылар. Бис олордунг изин јыйитып салзабыс, олжолоткон ўй кижини кем јайымдайтан эди?

— Ээм, чугулданбагар! Эмди ле мен слерге ончозын јартап берерим...—деп, ийт, тузактан айрыларга темей албаданып, кыналап ийди.

— Мында незин јартайтан!—деп, чугулданган мистер Моркоу айдып турды.—Бандиттерди истеерге кўёнзебей, сен агаштардынг будактарында тийингдердинг кийининенг сўрўжерге артыксынып турганынды мен сенинг тёгүнинг јокко до сўрекей јакшы онгдол жадым. Ёе онызы сеге тегинненг ётпёс! Мен, Европада ла Америкада эн ле атту-чуулу сыщик, бойымнынг ижимде кўк јал-

куны тудуп болбозым, ондый ийт бир де агашты, ого чыкпай салып, кёндүреötпöй јат. Нени айдарынг, менинг болушчыма келишкедий ле јер табылган эмтири!.. Јакшы болзын! Сен иштенг жайладылган.

— Ээм, ээм, ого јўк бир сөс айдарга арга берзеер!

— Нени де айтсанг, айт, је мен сени угарга сананбай турум. Менде онызынан јаан керектер бар. Мен бойымның молжуумды бўдўрер учурлу, бу ѡолымда мени бир де неме токтодып болбос. Сен дезе, кўёнинге канча ла керек, тийндердинг кийининен сўрўжип јўр. Сеге эскизинен јыргалду иш ле кату эмес ээ кижи табарын кўёнзейдим. Бойыма дезе мен ононг артык болушчы таап аларым. Кече мен паркта Мастино деп јакшынак ийтти кўрўп алгам. Ол меге сўрекей келижер: ак-чек, кемзинчек ле јарамыкту ийт. Дуб агаштарда куртарды анѓаары онынг бажына качан да кирбес болбой... Ё, јакшы болзын, јенил сагышту, ижемјизи јок ийт! База катап бис тушташпазыс.

Онойып јамандаганын ла арбаганын угуп, бараксан ийт кўстинг јажын тёгўп, ачу-корон ыйлай берди:

— Ээм, ээм, јолыгарда аյыктанып туругар, ононг башка слерле база мениле болгон керек боловордонг айабас!

— Бу тенек кокурынгы ташта, темей ўрўштў карган ийт! Мен бу эр јажыма качан да кандый да агаштарга чыкпадым. Бойымның кыйалта јок бўдўретен керектеримди ундып, сени ээчий барага тергенбей турум, онызы јарт...

Ё мистер Моркоу бу чугулду куучынын айдып турарда, шак ол ёйдö, онынг сескениле болзо, кандый да неме оны кўксинен сўрекей тынг капсай тутканынан улам, онынг тыныжы ўзўле берди. Ол пружинанынг чатылдап ийгенин угала, бажында онын ииди болгон дубтынг бўрин јайа согуп, санг ёрё учуп браатканын сести. Бу кыска учуш божой берерде, сыщик бойынынг ичкери алдында ийдининг куйругын кўрўп ииди. Мистер Моркоу, база ииди ок чылап, агаштынг ёнине бек армакчыла чыт этире јаба тартылып калган.

— Мен слерге айттым, айттым ине!—деп, чолтук куйругын булангдадып, ийт комудалду такып айдып турды.—Слер дезе мени укпай салганаар...

Ондый эп јок айалгада чегин јылыйтпаска, мистер Моркоу бастыра бар күчин салган.

— Сен меге нени де, чек нени де айтпаган!—деп, ол тиш откүре айтты.—Куру калырашканда ордына, сен мени тузак керегинде аյқтандырып салар учурлу болгон!

Акту јерге арбатканына каруу јандырбаска, ийт унчукпай барды. Ол бойының ээзининг јүргегинде не болуп турганын сүрекей јакшы ондоп, оныла сөс blaажарга күүнзебей турган.

— Онайдордо, бис тузакта—деп, мистер Моркоу терен сананып айтты.—Эмди бис оноң чыгып алгадай эп-арганы сананып табар учурлу.

— Онызы слерге ондый ла јенгил болбос!—деп, чичке ўн кайдан да төмөөртинен угулды.

„Кандый таныш ўн эди!—деп мистер Моркоу сананды.—А чын, ол—олјолоткон ўй кижи, ол мени болушсын деп кычырды ине!“

Ол төмөн карап көрүп, оозында бычактарлу коркуштуу бандиттерди ле олордың ортозында олјолоткон принцессаны көрүп ийерим деп бодогон, је оның ордына каткыга чыдашпай јerde тоголонып, анданышкан балдарды көрүп иди.

Ол Чалканак, Картошкочок, Фасолинка ла Томатик болгон. Олор каткырып, кучактажып, дубтың төзинде бијелеп, мында ок сананып тапкан кожондоп турдылар:

Ду-ду-ду! Ду-ду-ду!
Сүүмжилүү, јыргалду!
Эки ийт агашта
Коштой калбандаған...

— Синьорлор,—деп, атту-чуулу сыщик кабагын јуурып айтты, —слер кем, база слер неге сүүнип туругар, быйанду болуп јартап берзеер.

— Бис синьорлор эмес, бис бандиттер!—деп, Фасолинка каруузын жандырды.

— Мен дезе—олјолоткон бараксан!

— Меге жерге түжерге эмди ле болужып беригер, оноң башка меге сырантай кату иштер откүрерге келижер. Угуп туругар ба?

— Чын, чын! Сүрекей кату иштер—деп, ийт, чолтук күйргүн калапту буланғадып, ўрди.

— Мен сананзам, слер бу айалгада артып турганча, кату иштерди откүрип болбос ло болороор—деп, Чалканак айтты.

— Бис дезе слердинг канча ла кире узак калбангдайтаныгар керегинде кичеенерис—деп, Томатик кожуп айтты.

Каруузына нени айдатанын билбей, мистер Моркоу унчукпай барды. Керек сырангай коомойтып турганын ол ондоп ийди.

— Айалга жарт, је тоң откүре арга јок—деп, ол бойынын ийдининг кулагына шымыранды.

— Чын, чын! Сүре-кей жарт, је чек арга јок!—деп, ийт кунукчылду кереледи.

— Бис балдардын бандазының олјозында—деп, сыщик оногары айтты.—Меге кандый уят! Ого ўзеери, бис олордын изин таппай калзын деп, бисти тузакка тударга бу балдар качкындарла эрмектежип алган болгодый.

— Чын, чын! Эрмектежип алгандар!—деп, ийт кереледи.—Мен жаңыс ла кайкап турум: олор бу тузакты кандый сүмелү жазагылаган!

Сыщиктиң чындық болушчызы тузакты акту бойынын колдорыла Вишенка жазаганын билген болзо, ол оноң тың кайкаар эди. Уулчак јүзүн-жүүр учуралдарлу көп бичиктер кычырып, анчылардын кандый ла арга-сүмелерин билетен болгон. Бу учуралда Чиполлиноның болужына тайланбай, сыщикти тузакка канайып тудатанын шак ол сананып тапкан.

Оның тапкан сүмези сүрекей јакшы откөнин көрдигер ине. Эмди ол тузакка кирген эки барынтычы жаар жыраанынг кийин жанынан туйка көрүп, бойынын тапкан сүмезине сүрекей сүүнип турды.

„Jetkerlў эки ёштүни иштенг удурумга чыгарып салдыс ине“
—деп, ол санана, колдорын сўўмжилў сыймай тудуп, айлы јаар
басты.

Чалканак ла ёскö балдар дезе ончозын Чиполлиного куучын-
дап берерге, куй таш јаар ууланып бардылар. Је куй таштын
ичинде олор кемди де таппай салган—ол ээн болгон, оттынг ку-
балы сооп калган. Отты, ас ла болзо, эки күнге улай салбаган
болгодый.

ОН ЖЕТИНЧИ БАЖАЛЫК

Чиполлино сүрекей жакшы Айула наылажат

ичиктерде айдылатаны аайынча, эмеш кайра—чике айтса, эки күнге кайра бурылалдар. Оноң башка бис күй таштың ичинде не болгонын билип албазыс.

Кум Тыква ла кум Карагат тураның јоголгонына канайып та јўпсинип болбой тургулаган. Олор ол јўс он сегис кирпичке сүрекей тың ўрениже бергенинең улам, олорго онызы јўс он сегис уулын јылыйткандый деп билдириген. Тўбек олорды јуукташтырарда, олор айрылбас наылар болуп калгандар. Учы-учында кум Тыква кум Карагатка сөзин берди:

— Бис бистин турабысты айрып ла алзабыс, бис экў ондо кожо јуртап јадарыс!

Бу сөстөр айдылар тушта кум Карагат көстиң јажын да тёгўп ийген. Кум Тыква эмди „менин“ турам дебей, оны „бистин“ турабыс деп адаганын бойыгар көрўп јадыгар. Кум Карагат бу туралдан улам бойының баалу јарым кайчызын, таадазының адазынан энчиғе једишкен татаган бритвазын ла оноң до ёскö ўп-јоёжозин јылыйткан да болзо, ол оны база онойдо ок адап турар болды.

Олор экүнинг кемизи тураны тың сүүп жатканы керегинде блаажып, најылар бир катап арай ла ѿркөшпöдилер. Кум Карагат оны мен чилеп, тың сүүп болбос деп, кум Тыква бодогон.

— Оны тударга, мен бастыра јүрүмиме иштегем. Мен бир кирпичтен јуугам!

— Чын, је слер ондо сырангай ас жатканаар, мен дезе бүткүл неделеге чыгара жаткам!

Же ондый блааштар түрген божой беретен. Энгир једип келетен, энгирде дезе куй ташты бёрүлердин табарузынан корыры блааш-тартыштан чик јок јаан учурлу болгон.

Ол агаш ортозында бёрүлер, айулар ла ѡскö дö јерлик андар турлулаган. Онын учун, андарды јууктаттыраска, куй ташты эбиреде кажы ла түн сайын јаан от салып турар керек болгон. Отты шибееде де ајаргылап ийер деп, чоочуду база болгон ло. Же канайдатан? Бойын бёрүлерге јидиртерге база јарабас ине.

Бёрүлер куй ташка сүрекей јуук келип, боп-болчок ло течпек кума Тыквачак јаар ачаптанып кörüp туратан. Байла, ол олорго анчадала амтанду деп билдириген.

— Мен јаар незин онойып кörötön! — деп, кума Тыквачак бёрүлерге кыйгыратан.— Слер менен јарым да сабар качан да алып болбоор!

Сүрекей тың аштап калган бёрүлер ачымчылу улып турат беретен.

— Кума Тыквачак,— деп, олор ѿртётпöскö, отты ыраагынча эбире барып, айдып туратандар,— биске ого јük бир сабарыгарды беретен болзоор! Слерге ол неме беди? Слердин колдорыгарда он ло буттарыгарда он, айдарда, бастыразын алза, бүткүл јирме сабар ине!

— Јерлик аңдар да болзогор, слер арифметиканы кем јок билип јадыгар, је онызы да слерге болушпас! — деп, кума Тыквачак каруузын јандыратан.

Бёрүлер әмеш кимиренеле, онын кийининде дезе кедери

јүргүлөй беретен. Маказын кандырарга, олор эбиреде јаткан јерлерде бастыра койондорды кырып салгандар.

Мынаң әмеш орой Айу келеле, база кума Тыквачак јаар көрүп тура берген.

— Слер меге сүрекей ярап јадыгар, синьора Тыквачак!— деп ол айтты.

— Слер меге база, синьор Айу, је меге слердинг јалмаш әдеер оноң артык јарагадый.

— Бу слер нени айдып туругар, синьора Тыквачак! Мен дезе слерди күүнзеп бүткүлиңче јип салар әдим.

Чиполлино кычырту јок келген айылчы јаар чий картошко таштап ийди:

— Бот бу мынызыла болорзынып көрүгер!

— Мен слердинг бастыра билегерди јаантайын јаман көрötöм, Чиполлино,—деп, чугулданган Айу каруузын јандырды.—Слерденг јўк ле көстинг јажы төгүлет. Кезиктерининг согоно сүйтенин чек ондобой јадым!

— Уксагар да, синьор Айу,—деп, Чиполлино ѡюп-шүүлтезин айтты,—слер бисти кажы ла энгир сайын тегин јерге кетежип јадыгар. Онызынан туза болбозын слер сүрекей јакшы билери-гер ине: бисте артыкту белетеген серенке көп, агаштын орто-зында дезе чырбагал ума јок көп, бис кажы ла түн сайын от салып, слерди бойыстынг айыл-јуртыстанг ырада тудуп турар аргалу. Ёштүлер болор ордына, бис најылар болуп аларга не ченежип көрбөйтөнис?

— Айу Чиполлино, согоноло најылашканын кем-кем качан бир тушта көргөн беди!—деп, Айу кимиренип ийди.

— А ненинг учун онойып болбайтон?—деп, Чиполлино удура айтты.—Бу ак-ярыкта амыр-энчү јуртаарга ончо аргалар бар. Јердинг ўстүнде айуларга да, согонолорго до—ончозына јер бар.

— Јер ончозына једер, онызы чын. Је айдарда улус бисти не керек тудуп, клеткага отургузып јат? Менинг адам ла энем башкару-

чының ѿргөзи јанындағы зоологический садта олжодо отурғаны керегинде мен слерге айдар учурлу.

— Айдарда, бис слерле түбек јанынан нөкөрлөр әмтирис менинг адам база башкаручының олжозында.

Чиполлиноның адазы түрмеде отурғанын угла, Айу јымжай берди:

— Ол анда узак отурат па?

— Көп айларга чыгара. Ол жақына түрмеде отурар әдип жарылаткан, је ол анаң ѿлғон дө кийининде чыгып болбос, ненинг учун дезе, башкаручының түрмелеринде ѿлғондөрдин сёбигин жуутан јерлер бар.

— Менинг де ада-энем клеткада жақына отурар салымду.

Олғон кийининде олор түрмеденг база чыгып болбос болов, не-

нинг учун дезе олордың сөёгин башкаручының садында јуп салар...—Айу теренг ўшкүрип ийди.—Je, күүндү болзоор, чын да најылар боловыс—деп, ол јөп-шүүлтезин айтты.—Чынын айтса, бисте бойлорыс ортодо ёштөжётөн кандый да шылтак јок. Менинг таадамның адазы, атту-чуулу күрөн Айу, бир тушта, сыранай удаган ёйдö, агаш ортозында ончолоры јөптү-нак јуртап јатканын каргандардан угуп јўргем деп куучындаган. Улустар ла айулар најылар болгондор, кем де база ёскозине јаман этпеген.

— Ол ёйлёр бурылып келер аргалу—деп, Чиполлино айтты.—Качан бир тушта бис ончобыс најылар боловыс. Улустар ла айулар бирёзи бирёзин тоомылу кörüp, туштажар тушта шляпазын суургылап турар.

Айу туйуксына бергендий деп билдириди.

— Айдарда меге шляпа садып аларга келижетен туро, менде ондый неме јок ине—деп, ол айтты.

Чиполлино каткырды:

— Je, онызы јўк ле онойып айдалатан ине! Слер бойыгардың јаныгар аайынча баш бökötütip эмезе тамашла күндүлү јанып эзендежер аргалу.

Айу бажын бökötütip, тамажыла јанып ийди.

Ус Виноградинка онызын алан кайкап, шибейин ала койоло, житкезин тырмады.

— Ондый јалакай айуны мен бу эр јажыма качан да кörбögüm!—деп, ол алаатып айтты.

Синьор Мырчагаш бойының адвокат болуп темиккен кылышы аайынча бу мыны ончозын бўтпей кёрди.

— Мен Айуның најылыгына сўрекей ле иженип тургам эмес—деп, ол аյыктандырды.—Айу оптонып та билер. Ол сўрекей сўмелў ан.

Је Чиполлино адвокатла јёпсинбеди. Ол оттынг ортозында ёдёр ѡол эделе, Айуга, тўгин куйкалатпай, куй ташка једип аларга арга берди. Айу тамажыла база катап јаныды, Чиполлино дезе

оны бойының јакшынак кörүш-танышына бодоп, бастыра компанияла таныштырды.

Шак бу öйгө келишире бойының инструментин јамап болжогон профессор Груша Айуга учурлап скрипичный концерт тургусты.

Айу бойының јаңы најыларына болуп бијелеп ийерге акту күүнинен јöпсинген, онойып куй ташта јаткандар ла агаш ортозынаң келген айылчы сүрекей јакшы энгир öткүргендер.

Үйуктап баарга, Айу учы-учында ээлерле јакшылажып аларда, Чиполлино оны эмеш ўйдежип саларга күүнзеди.

Бойыгар да бодозоор, Чиполлино бойының түбектери керегинде айдарга сүүбейтен, је оның јүрегине уур болгон. Бу энгирде ол түрмеде кыйналып отурган карган адазын катап ла эске алынарда, бойының ачу-коронын Айуга айдып берер күүни келди.

Олор куй таштаң чыгып баргылаарда, Чиполлино бойының јелбер јолдожына айтты:

— Бистинг ада-энелерис эмди та нени эткилеп турган болбогай!

— Бойымның ада-энем керегинде мен ас-мас уккам—деп, Айу каруузын јандырды.—Мен городто качан да болбогом, је менинг најым, Зяблик, меге адам ла энем керегинде солунды улам сайын јетирет. Олор качан да көзин јумбай јат, түште де, түнде де јайым керегинде санангылайт деп, ол айдат. Мен дезе јайым дегенин лаптап билбей де јадым. Мен олордың мени сананганын артыксынар эдим. Мен, кандый да болзо, олордың уулы инем!

— Јайым болор дегени—ол бойының ээзининг кулы болбос дегени—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— Је башкаручы—ондый ла јаман ээ эмес. Зяблик меге куучындаганыла болзо, адамды ла энемди клеткада тойгончо азырагылап јат, керек дезе олор, решетказының јанынча улус канайда öдүп турганын кörүп, кезик аразында соодонып та јадылар. Башкаручы јакшы күүнинен олорды байрамдар сайын кöп албаты базып јүретен јерге отургузып салган. Ондый да болзо, олор

агаш ортозына јанып келерге сүрекей күүнзегилейт. Је Зябликтинг айтканыла болзо, онойып эдетен арга јок, ненинг учун дезе клетка темир, решетказы сүрекей бек.

Чиполлино база ўшкүрип ийди:

— Эйе, олжодонг чыгып аларга андый ла јенил неме эмес! Мен түрмеде бойымның адама јолугарымда, мен стенелерди сүрекей ајарулу аյыктап, јоктоп көргөм. Олорды јемирип эмезе олордо тежик эдип салгадай арга јок. Је, онызын да ајаруга албай, мен адамды јайымдаар болуп, ого сөзим бергем, качан бир тушта бойымның сөзимди бүдүрерим.

— Сен јалтанбас уулчак болгодыйынг—деп, Айу айтты.—Мен бойымның ада-энемди база јайымдап алар күүндү, је мен городко баратан ѡлды билбей, азып барапынан коркып јадым.

— Уксан да—деп, кенетийин Чиполлино айтты,—бис экүде бастыра түн ичkerи алдыбыста. Мени бойынгынг јардына отургузып алзанг—бис түн ортозына јетпей туруп городто болорыс.

— Сен нени эдерге турунг?—деп, Айу тыркыраган ўниле сурады.

— Сенинг ада-эненге јолугарга барапыс. Олорды кöröri менинг адамды кöröриненг јенил.

Айу бойын эки тарый суратпады: ол эмеш эңчейип ийерде, Чиполлино оның сыртына кармактанып алган, оның кийининде олор город јаар манттаттылар. Чиполлино ѡлды көргүзип турган.

— Он јанына!—деп, ол Айуга јакарган.—Сол јанына! Чике! База ла сол јанына!.. Је бот бу, бис городтынг паратазының јанында. Зоологический сад ту ол јаны јаар. Бисти болгон-тушкан улус кöröп ийбезин деп, капшай барапы. Огурбаска албадан.

ОҢ СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫҚ

Тоң өткүре үзүн тилдү болгон тюлень

оологический садта сүрекей тым болгон.

Каруулчык бажының алдына, јастыкка бодоп, слонның хободын салып алыш, слонның күкпегинде уйуктаган. Ол сүрекей бек уйуктаپ, Чиполлино Айула экү слонның күкпегинин әжигин араай токулдадып ийерде, ойгонбоды да.

Слон каруулчыктың бажын саламга чебер салып, хободын чойёлө, әжикти турган јеринен ле ачып:

— Киригер—деп ыңыранып ийди.

Ары-бери аյқтанып, бистинг эки најыбыс кирип келдилер.

— Јакшылар, Синьор Слон!—деп, Чиполлино айтты.—Бис слерди ондый орой бйдö шакпыратканыс учун тарынбагар.

— О, кем јок, кем јок!—деп, Слон каруузын јандырган.—Мен уйуктабагам. Мен каруулчыгым нени түженип турганын билип аларга ченешкем. Јакшы кижи бе әмезе јаман ба—онызын түжинен билип алар аргалу.

Слон карган индийский философ болгон, оның бажына жаантайын чек саң башка шүүлтелер кирип туратан.

— Бис слердин болужаарды сурап турубыс, ненин учун де-

зе слердинг ойгор сагыштугарды билип јадыс—деп, Чиполлино айдып турды.—Бот бу Айуның, менинг најымның, ада-әнезин олжодонг канайып јайымдайтаны керегинде слер биске јөп-сүме айдып берип болбозоор бо?

— Кайткай эмеш, јөп-сүмени слерге мен де айдып берер әдим, је онзыы неге керектү—деп, карган Слон терен санаалу ыңыранып айтты.—Агаш ортозында клеткадагызынан артык әмес, клеткада дезе агаш ортозындагызынан коомой әмес... Мен чын ба айса јастыра айткам, онзыын билбей турум, је кажызы ла бойының јеринде артар учурлу деп меге билдирет... Чындал, слер онзыын сүрекей күүнзеп турган болзоор—деп, ол кенетийин кошты,—айуларлу клетканың јўлкўюри бу уйуктап јаткан кижи-нинг, менинг каруулчыгымның, карманында јадыры деп, мен слерге айдып берер аргалу. Мен оны ойгоспой, јўлкўурди чыгарып көрёйин. Оның уйкузы терен. Ол нени де сеспес деп иже-недим.

Чындал айтса, Чиполлино ло Айу бу уур керектинг јенгүлү өдөрине тың аланзып тургандар, је Слон бойының уккур, ээлгир хободыла сүрекей эптү, чебер иштөнерде, каруулчык чын да не-ни де сеспеди.

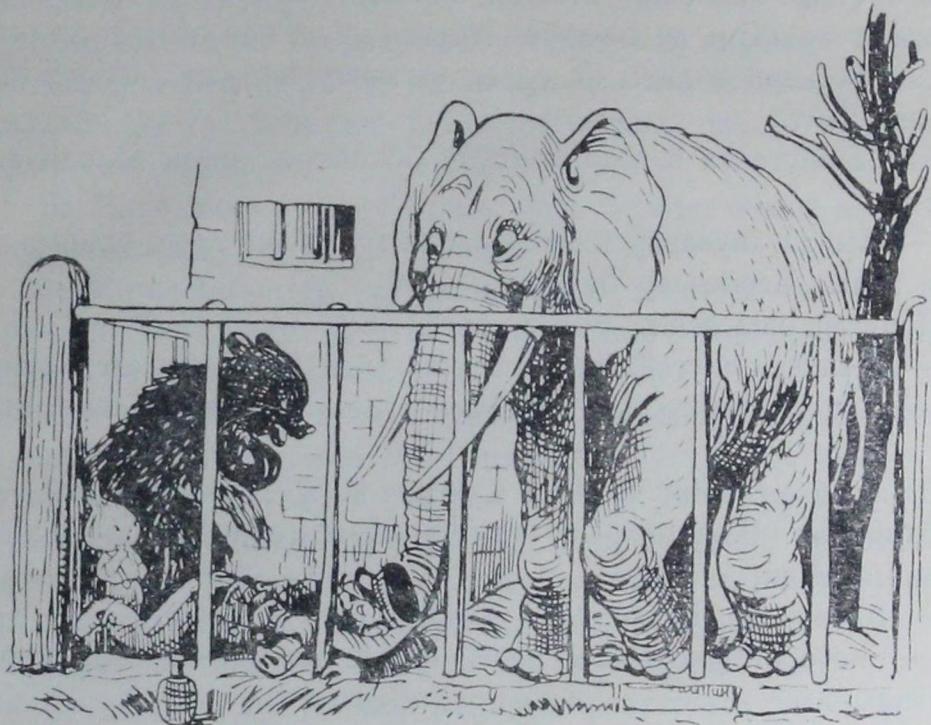
— Бот слерге јўлкўурлер—деп, Слон каруулчыктынг карма-нынан јўлкўурлерди хободының учыла чыгарып келеле, айтты.—Је сонында олорды меге ойто экелип берерин ундыбагар.

— Амыр болыгар—деп, Чиполлино айтты,—бис слерге акту јүргестенг быйан јетирип турубыс. А слер бисле кожо качарга күүнзебей туругар ба?

— Менинг качан бир тушта качар күүним келген болзо, мен слердинг келетенеерди ле слердинг болужаарды сакыбас әдим әмей. Јолыгар ырысту болзын!

Бойының каруулчыгын онзыынан бек уйуктадарга ла ого ёйинен озо ойгонорго арга бербеске, Слон оның бажын катап ла хободына салып, эрке јайкай берди.

Чиполлино ло Айу Слонның күкпегинен чыга коноло, айулар

јаткан клетка јаар ууланып бардылар. Олор канча ла кире табыш чыгарбай базарга кичеенгендер, је бир ле канча алтам өткүлеерде, кем де олорды кыйгырып ийген:

- Эй, эй, синьор!
- Ш-ш-ш...—деп, Чиполлино чочудулу шымыранды.—Бу кем мени кычырып туру?
- Ш-ш-ш...—деп, кыркырууш ўн такып айтты.—Бу кем мени кычырып туру?
- Табыш чыгарба, каруулчык ойгонып келер!
- Үн јомёжип айтты:
 - Каруулчыкты чыгарба, табыш чыгар!.. Ой, мен тенек, тенек!—деп, ол бу ок ёйдö кожуп айтты.—Мен ончозын булгаштырып салгам!
 - Бу Попугай болтыр ине,—деп, Чиполлино Айуга шымы-

ранып айтты.—Нени ле укса, ол ончозын такып айдат. Же угуп алганынан ол нени де онгдобой турган учун, көп сабазында ончозын саң тескери айдат. Же ол ак сагышту көбркий, ол кемге де кара санабайт.

Айу Попугайга бажын күндүлү бўкёйтип, онон мынайда сурады:

— Мында айуларлу клетка кайда турганын слер, синьор Попугай, айдып бербезеер бе?

Попугай оны ээчий такып айтты:

— Мында попугайларлу клетка кайда турганын слер, синьор Айу, айдып бербезеер бе? Ой, мен тенек, мен катап ла јастыктым!

Попугайдан нени де угуп албазын көрүп, најылар араай онон ары бардылар. Решетканын ары јанынағ олорды кижи-кийик кыйгырып ийди;

— Уксаар да, синьорлор, уксаар да!..

— Бисте ёй јок. Бис сўрекей мендеп јадыс—деп, Айу каруузын јандырды.

— Меге јўк ле бир минут беригер: эки күнгө чыгара мен кузукты жара кемирерге албаданадым, же канайып та чыдалым јетпей туру. Баш болзын, меге болушсаар!

— Эмеш сакып алыгар. Кайра келер јолыста бис слерге болжып берерис—деп, Чиполлино айтты.

— О јайла, слер јўк ле онойдо айдып јадыгар!—деп, кижи-кийик бажын јайкап, айтты.—Же мен де тегин ле, куучынга ла болуп айткам ине. Бу кузук ла јер-телекейдеги бастыра да кузуктар меге не керектү! Мен ойто ло бойымнын тёрёл агажым ортозында боловро, будактан будакка калып јўрерге ле кокосовый пальманын кузуктарын јоруктап јўрген кандай бир јалкунын бажына чике мергедеп турарга кўёнзейдим. Кемнинг-кемнинг бажына кузукла туда бергедий кижи-кийиктер агаш ортозында ѡок болзо, кокосовый пальманын кузуктары не керек бўдўп туратан эди? Јок, мен слерден сурап турум: јорукчыларды бажына

кокосовый кузуктарла кем де сокпос болзо, јорукчылар неге керектү болотон эди? Туураартынан келген бир кишининг кырган кызыл бажына мен калганчы катап кузукла тийгискенимди ундып та салдым... Ол тас баш jaар шыкаарга кандый јакшы болгон! Мен ундыбагам, канайып...

Је Чиполлино ло Айу ыраак јўре береле, оның калыраганын база укпагандар.

— Кижи-кийиктер—сүрекей јенгил сагышту, кокумай тындулар—деп, Чиполлино Айуга айтты.—Олор бир неме керегинде айдарга баштап, онон экинчизи керегинде айдып турат берер, олордың калыруужы неле божайтонын качан да айдып болбозын. Је ондый да болзо, мен ол бараксанга акту јўрегимнен килеп јадым. Ненинг учун оның уйқузы келбей жат? Кузукты жара кемирип болбой турган учун деп пе? Йок, ол ненинг учун уйуктабайт дезе, ол бойының ыраак тўштўк јерин, изё кўнди, кокосовый пальмаларды ла банандарды санап эригет.

Карагула база уйуктабаган. Ол ёдўп брааткандар jaар кўзининг кырыла кўрди, је олор кайдаар браатканын билерге, бажын да бурыбады. Ол укту-тостё, тееркек анг болгон, оның решетказынын жаныла кем база кандый керектер аайынча ёткёни оны әмеш те ѡилбиркетпеген.

Учы-учында Чиполлино ло Айу айулардын клетказына једип алдылар.

Карган кёёркийлер бойының јелбер уулын тургуза ла танып ийдилер. Олор ого тамаштарын сунуп, оны решетка ёткўре окшоп турат бердилер. Олор окшожып турганча, Чиполлино клетканың эжигин ачып ийеле, айтты:

— Је бу слер ыйыгарды токтотсоор! Слердинг клеткагар ачык, каруулчык ойгонып келгелекте, слер онызын тузаланбазаар, жайым керегинде мынанг ары сананбагар да!

Олјолоткондор экўлези учы-учында клеткадан чыгып келерде, олор бойының майрык бутту уулын кучактаарга тап эттилер, эмди олорды решетканың јоон темир эмиктери онон бўлибей

турган. Олордың жөнөткөн күштің көзинин жаңының козыр тамчылары тоголонып түшкен.

Чиполлино сүрекей тың жүрексип калган.

„Кайран менинг адам!—деп, ол сананган.—Меге сенинг түрмөннинг эжигин кайра ачарга келишкен күнде мен сени база учукеми жок окшоорым!“

— Баар, баар керек! Биске табыланарга жарабас—деп, ол айуларга араай, је жарт айтты.

Же каргандар озо баштап түүнтинин жаңында жаткан ак айулардың билезиле жакшылажып аларга күүнзегиледи, оның кийинде жирафка кирип ийерге санангылады, је онызы бу ёйдө теренг уйуктап жаткан болгон. Ёскö дö тындулар уйуктагылап жаткан, је айулардың жүре бергени керегинде табыш удабай ла зоологический садтың бастыра толуктарына жайылып, ондо журтап жаткандарды ойгозып ийди. Айуларды мында сүрекей тың сүүгендер. Чындал, олордо до ѡштүлер табылган. Темдектезе, олорды Тюлень көрөр күёни жок болгон, ол олорды ак айулардың сырангай јуук төрөёндөри деп бодоп турган.

Айулардың клеткадан качып барганын угала, Тюлень сүрекей тың огурып, эмдиге жетире теренг уйуктап жаткан каруулчыкты ойгозып ийген.

— Не болды?—деп, онызы эстеп, слонноң суралды.

— Чат билбей турум...—деп, карган ойгорчы каруұзын терең сананып жандырды.—Же не болор аргалу? Телекейде эмди кандый да жаңы керектер болбой жат, айдарда бүгүнги де түнде кандый да жаңы керек болбогон. Ол жаңыс ла кинодо кажы ла он минуттың бажында кандый-кандый учуралдар болуп жат.

— Айса болзо, сен чын да айдадың—деп, каруулчык ёпсинди,—је ондый да болзо барып көрүп келер керек.

Ол слонның күкпегинен чыгып ла келерде, качып баргандарға жолукты.

— Карапул, болужыгар!—деп, ол кыйгырды.

Оның бастыра болушчылары ойгоноло, бир канча минутка

зоологический садты курчап алдылар. Качып баргадый арга јок боло берди.

Чиполлино ло ўч айу буунтыга калып, суудан јўк ле баштарын чыгарып алып, тым боло бердилер. Тўбек болуп, олор Тюленьнинг јаткан буунтызына учурагылаган эмтири.

— Хе-хе-хе!—деп, кем де олордын кийин јанында маказырап каткырды.

Ол Тюлень бойы болгон.

— Синьорлор меге бир эмеш каткырып аларга ѡп берерине иженип турум—деп, ол айтты.—Бўгўн менинг кўўим сўрекей јакши.

— Синьор Тюлень, мен слердин ќыргалыгарды ондоп јадым—деп, соокко тыркырап, Чиполлино оны сурады.—Je бисти бедрегистер турган ёйдё слер биске каткырарга сананбай турган болбойигар?

— Шак онызы ла мени сўўндириет! Мен эмди ле каруулчык-

ты кычырала, слерди буунтыдан кармактап алзын деп, оны сураарым. Слер сууда жүзүп жүреечилер эмес ине!

Каруулчыкты ла оның болушчыларын кычырарга, Тюлень чында ёскө жарат жаар ууланып барган. Айуларды тутканча ла, экүзин эмес, бүткүл ўчүзин кармактап алдылар. Онызы каруулчыкты сүрекей кайкаткан. Же айулардың ортозында жарты жок укту кандай да тынду немени көрүп ийеле, ол оноң тынг кайкады, бу тынду неме кижиининг тилиле эрмектене берди:

— Синьор каруулчык, бу торт жастыра болгонын бойыгар көрүп жадыгар. Мен айу эмес!

— Онызын мен бойым да көрүп жадым. Же сен буунтыда нехи эткен?

— Мен эжингем.

— Айдарда мен сени элденг ле озо штрафтаарым, ненинг учун дезе общественный јерлерде эжинери кату тудулу.

— Менде бойымла кожно акча жок, же слер сырангай жакшы күүндү болзоор...

— Мен эмеш те жакшы күүндү эмес, сененг штраф албаганча, сен менде кижи-кийиктерлү клеткада отурагынг. Сен түнди анда ёткүреринг, эртен тура дезе сенле нени эдетеин бис көрөрис.

Кижи-кийик айылчыны акту жүргегинен уткып, ого ондонып та келерге бербей, азыйда ок чылап, колбу жок ло булгакту жалырап тура берген.

— Мен слерге кырган кызыл башту жорукчы керегинде куучындагам — деп, ол куйругына селбектенип жайканып, айдып турды. — Оның бажы кырдырган ла кызыл болгон деп айдып турган болзом, айдарда онызы шак ондый болгон. Мен качан да төгүндейбей жадым, жартын айтса, жүк ле сырангай кыйалта жок учуралда төгүндейдим. Же, билеригер бе, мен кожуп ийерге сүүп жадым. Эйе-эйе... Төгүнденерге аңылу жилбү болот... Кезик аразында...

— Уксаар да — деп, Чиполлино оны сурады, — слер бойыгардын айдынатан эрмегеерди эртенги танга жетире удадып болбоозор бо? Менинг уйуктаар күүним сүрекей келет.

— Айса, слерге кабай кожонг кожондоп берейин бе?—деп, кижи-кийик шүүлтезин айтты.—Бай-бай...

— Йок, быйан болзын. Мен онойып та уйуктап каларым.

— Слерди ўстүнег јуурканла јабайын ба?

— Же мында јууркандар ѹок ине!

— Йок эмей база—деп, кижи-кийик кимиренди.—Мен онызын күндү эдип айдып бергем, је слер мени күүнзек эмес болзын деп турган болзоор, ондый да болгой!

Онойып айдала, тарынган кижи-кийик ого сырты јаныла бурылып, унчукпай барды.

Тургуза ла уйуктай берерге, Чиполлино тым боло бергенин тузаланды. Чиполлино оны кайра бурылзын деп сураарын кижи-кийик калас сакыган. Оның сурагын сакып албай, ол чугулын кайралга селиирге ле оныла ойто ло эрмектежерге шүүнип алды. Же уулчак јаар бурылып, ол оның бек уйуктап јатканын көрүп ийди.

Оноң тынг тарынып, кижи-кийик толук јаар барада, корчойып јадып алыш, уйуктап јаткан уулчакты аյктай берди.

Чиполлино кижи-кийиктиң клетказында бүткүл эки күн болгон. Зоологический садка энелерине ле нянькаларына јединдирип келген балдар оны аланг кайкап карагандар: олор, бойлоры ок чылап, кийинген кижи-кийикти эмдиге јетире качан да көргүлебеген.

Коштой отурган кижи-кийикке чек кыйннаттырган кёёркүй Чиполлино Вишенкага кыска письмоны јўк ле ўчинчи күнде аткарды. Онызы баштанкы ла поездле городко келип, Чиполлино учун штрафты тўлойлёт, оны олжодонг айрып алган.

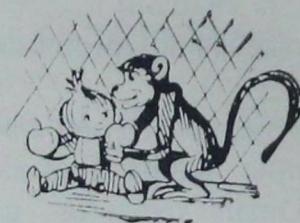
Акчаны тоолоп кёрёлёт, каруулчык бойының олжологон кижи-зиле акту јўрегиненг јакшылажып, керек дезе оны зоологический садка улам сайын кирип јўрзин деп сураган.

— Кем ѹок, кем ѹок!—деп, Чиполлино, поездке мендеп, ка-руузын јандырды.

Жолой ол элден ле озо Вишенкадан бойының куй ташта арт-

кан најылары керегинде сурал, олор сурузы јок јылыйа бергенин угала, сүрекей санааркап калды.

— Оңдой турум—деп, ол ийиндерин кызынып, айтты.—
Жажытту јерде олор јеткерден чек ыраак болгон. Олор куй ташты неден улам таштагылап барды не?

ОН ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК

Жыргалду поездле јоруктаганы

оологический садтанг чыгала, Чиполлино Ви-
шенкала экү поездке отурып алгандар.

Бу поезд керегинде мен слерге мынанг озо нени де куучын-
дабагам. Бу кайкамчылу поезд болгон: ол жүк ле бир вагоннен
турган, онынг ичинде отуратан јерлер ончозы көзнөктөрдинг жа-
нында болгон, оноң улам кажы ла јерден жалангдар, агаштар, туулар,
станциялар ла удура клееткен поездтер сүрекей јакшы көрүнген. Поездле брааткан балдарга онызы кандый јаан учурлу бо-
луп турганын слер бойыгар ондоп јадыгар! Көзнөктинг жанында
отурып, күүнинге канчá ла керек, кörүп бар.

Поездте течпек пассажирлерге аңылу жазалдар—полкаларлу
коктыйлар эдилген болгон, течпек улустар олорына бойлорынын
ичтерин салатан. Онойдо олорго бааррага эптү болгон, олор до
кемге де чаптык этпейтен.

Чиполлино ло Вишенка поездке отурғылап турарда, олор ке-
нетийин бор-ботко јуучы Фасольдын ўнин угуп ийдилер:

— Жалтанбагар, жалтанбагар, синъор барон! База эмеш чыр-
майзагар—бис слерле экү вагондо боловыс!

Поездке барон Апельсин отурып турган эмтири. Чарбак ичи-

ненг улам поездке отурары ого сүрекей уур керек болгоны јарт. Бор-ботко јуучы бараксан баронды вагон ичине канайып та кийдире ийдип болбой турган. Ого болужарга эки носильщик келди, је пассажирди вагонның эжигине олор ўчүлөп те кийдирип болбодылар. Учы-учында станцияның начальниги јүгүрип келеле, эки колыла баронның белине база ийткен. Түбек болуп, станцияның начальниги оозында сыгырткыш бар болгонын ундып салала, болгобой сыгырып ийген.

Машинист онызын аткаарына берилген сигнал деп бодойло, рычагты бурыган. Поезд кёндүге берди.

— Тур, тур!—деп, начальник кубулган ўниле кыйгырды.

— Болужыгар!—деп, барон Апельсин коркыганына кызарып, огурды.

Је ого ырыс болды: поезд кёндүгерде, сүрекей тың силкин-генинен улам, барон учы-учында вагонго тыгылышып откөн. Течпек кижи јенил тынып ийеле, бойының ичин вагонның коктыйн-дагы полкага салып алыш, бүткүлге каарган кураанду түүнчегин качан ок јайа тутты.

Бастыра бу шакпыштын шылтузында Вишенка ла Чиполлино вагонго билдирибезинен ёдö кондылар.

Јорук тужунда барон јаныс ла курсагын кичееп, уулчактарды аярбаган да. Чындал, Фасоль олорды тургуза ла көрүп ийген, је оны унчукпазын деп сурап, Вишенка сабарын әрдине јаба тудуп аларда, бор-ботко јуучы мен ончозын онгдодым, оозымды ач-пазым деп имдеп көргүсти. Је вагондо каарган кураанның амтанду јыдина ээзирген барон Апельсиннинг сырангай тумчугы алдында эптү отургылап алган эки најыбысла удурумга айрылыжала, барып ёскö јерлерде не болуп турганын көрөликтөр.

Поезд биске таныш агаштын јанынча ёдўп браадарда, шак бу ёйдö кандый да агаш кезеечи сыщиккө ле оның ийдине бо-

лүш јетирерге келип, олорды дубтан түжүрип салган, олор агаشتа эки күнгө јуук калбандаған.

Сыщик ле оның ийди буттарын темиқтирип алыш, бойының бедрежин оноң ары өткүрерге мантаттылар.

Олорды кайкап калған көзиле ўйдештирип, ага什 кезеечи бир дубты кезип тұра берген, кенетийин оның алдында офицер Лимонның баштаганыла Лимонычактардың бүткүл взводы көрүнип келди.

— Тым тур! Колдорды јалмашка!—деп, офицер јакарды.

Ага什 кезеечи малтазын ычкынып, колдорын јалмажына јаба тутты.

— Сен мында ийтти ле оның әэзин көрбөдинг бе?

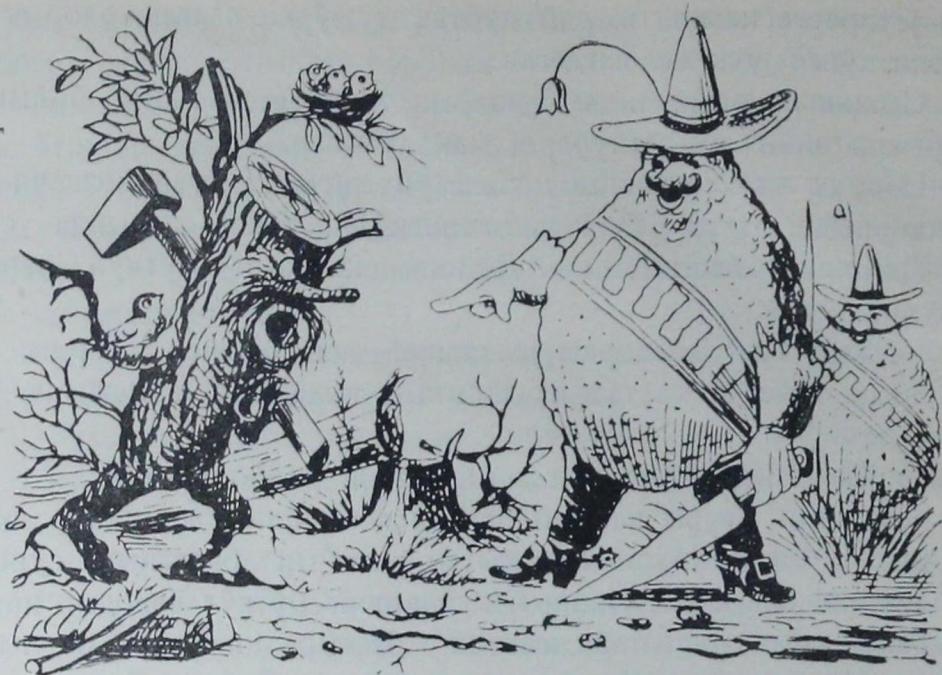
Керектинг учуры кандый болгон дезе, шибееде мистер Моркоуның ла оның ийдининг јажытту јылыйып барганына сүрекей түймегилеп, бедрешке полицейскийлердинг бүткүл взводын ийерге јөптөжип алғандар. Ага什 кезеечи, бастыра јоктулар ок чылап, полицияга сүрекей ле бүдетен әмес болгон. Дубка јаба тандырткан кижи ле ийт бойын торт санг башка туткулаган: ол олорды божодып ла ийерде, олор жерге јадып, ыраактагы табыштарды тыңдайла, јүўлгектер чилеп, тап әдип јүгүрдилер. Ага什 кезеечиге олор чын да јүўлгектер деп көрүнген. Телекейдеги кандый да неме учун ол олорды полицейскийлерге айдып берерге күүнзебес әди, полицейскийлер дезе бедреткендерди, јартла, тудуп отургузарга тургулаган.

— Кижи ле ийт бу јанғы ла мында бололо, ту анаар баргылаган—деп, ол тескери јаны јаар көргүзип, айтты.

— Бот, сүрекей јакшы!—деп, офицер Лимон кыйгырып айткан.—Айдарда, бис олорго әмди ле једижин аларыс... Тым тур!

Ага什 кезеечи колдорын катап ла јалмажына јаба тутты, оның кийининде дезе мандағынан терин арчыйла, бедреткендерден қажы ла алтам сайын ырап брааткан Лимонның ла Лимонычактардың кийининен көрүп, бойының дубын кезип тұра берди.

Он беш те минут өтпöди, ага什 кезеечи дезе катап ла түрген

базыттың табыжын угуп ииди, оның алдында солуктаган, арыган ус Виноградинка, кум Тыква, кум Карагат, адвокат Мырчагаш, скрипач Груша ла кума Тыквачак күрүнгилеп келди. Олор эмеш тыштанала, агаш кезеечи Чиполлино деп атту уулды көрбөди бе деп сурагандар.

— Мен слердин Чиполлиноны билбезим, је мында кандай да уул болбогон — деп, агаш кезеечи маңзаарып айтты.

— Чиполлино бейин кирип барза, бис оны эки күнге чыгара бедреп јүргенис керегинде ого айдып салзаар — деп, экспедицияның начальниги болгодай кижи, ус Виноградинка, айткан.

Бастыра бу компания, мынанг озо болгоны ок чылап, мендәй-шиндей јўре берген.

Бир час кире ёй отти, кезилген агаш јерге јыгыларга белен болордо, јыштаң Чиполлино ло Вишнека чыгып келдилер. Јылыйган најыларын табарга Чиполлинного болужып бербегенче, Вишнек

ка айылына јанбаска шўүнип алган. Уулчактардың бирүзининг ады Чиполлино болгонын угала, агаш кезеечи ого ус Виноградинканың сөстөрин чип-чике айдып берди. Јылыйган Чиполлиноны бедреерге, качкындар күй ташты таштап барганын уулчактар јанты ла ондогылады.

Олордың суро ѡюк јылыйганы онойип јарталды.

Уулчактар агаш кезеечиле јакшылажып, јўргўлей берерде, ол катап ла јаныскан артып калган. Ёе энгир кирерине јетире оны база да сўрекей кўп тушташтар ла учуралдар сакыгылаган.

Озо баштап ого база Чиполлиноны бедрегилеген Чалканак ла ёскё балдар келдилер, онынг кийининде ёскё кижи эмес, синьор Помидор синьор Петрушкага ўйдештирткенче јўк арайданг ла једип келген. Олор Вишенканы бедрегилеп, оны агаш ортозында јажынып турган качкындар уурдагылап апарганына бир де аланзу јогынағ бўдўп тургандар.

Учы-учында, кўн ажар ла алдында, агаш кезеечи кўзўнгилердинг бўткўл оркестрин угуп ийди. Озо баштап ол оны эртен тура шылагылаган полицейскийлер јанып клеедири деп сананган. Ёе бу тарыйын агаштың ортозына принц Лимон бойы једип келген эмтири.

Онынг чындык каруулы онойип узак бурылбай турганына санааркап, ол бойы јорукка, ого удура атанган. Оныла кожно јаныс каретада Вишня графинялар брааткандар. Принци ўйдежерге келишкенине кўбрёп, олор, керек аайынча эмес, андаарга брааткан чылап, омок-јардак ла кемзиниши јогынағ калыражып отурдылар.

Агаш кезеечи агаштардың кийин јанына јажынарга ченешкен: онынг билетениле болзо, юктулар принцтинг кўзине кўрўнбес учурлу, ненинг учун дезе онызы онынг высочествозынынг кардына ла буурина каршулу. Ёе придворныйлардың бирўзи, каретада онын высочествозынанг онг јаны јаар отурган карган, чырчыйган Лимон, агаш кезеечини ајарып ийеле, оны кыйгырды:

- Эй, сен, самтар неме!
- Слерге не керек болды? — деп, агаш кезеечи шулурап айтты.
- Сен мында бир взвод полицейскийлерди кўрбодин бе?

Слердинг мынан озо билип алганыгар аайынча, агаш кезеечи бу күннин туркунына жаңыс ла полицейскийлердин взводын эмес, је көп тоолу сырангай жүзүн-базын да албатыны көргөн. Андый да болзо, принц Лимонло куучындажарында, нени де, кемди де көрбөдим деп айтсан, качан да артык борор.

Агаш кезеечи каруузын шак онойып жандырган: „Нени де көрбөдим, нени де укпадым“ – деди. „Эйе, мен олорды көр-гөм“ – деп ол айткан болзо, ого быжу ла көп ёскö дö суректар бергилеер эди, айса болзо, учы-учында бир де шылтак јогынан түрмеге отургусылап салар эди. Жок дегенине дезе жаргы да жок дежетен.

Принц ле оны ўйдештирген улус полицейскийлердин взводы барган жер жаар ок ууландылар.

Энгир түрген кирип келген. Бистинг историябыс кыска ла жилбүлү болоры учун тургуза ла карангуй түшкен деп айдалыктар. Караптада болгон учуралдар түштегизинен качан да жилбүлү куучын, анчадала качыштар, бедрештер, истеш керегинде бидор тушта ондый болуп жат.

Агаш ортозына түннин каражызы түжүп клееткен ёйдö дезе бистинг повестьтин бастыра персонажтары шак бедреште ле истеште турушкылайт ине. Сыщик ле онын ийди качындарды бедрегилейт; полицейскийлер сыщикти бедрегилейт; принц полицейскийлерди бедрейт; ус Виноградинка ла онын најылары Чиполлиноны бедреерге баргандар; Чиполлино ло Вишенка ус Виноградинканы бедрегилейт; Чалканак Чиполлиноны бедрейт; кавалер Помидор ло синъор Петрушка Вишенканы бедрегилейт.

Жердинг алдында дезе – слер, байла, ол керегинде сананбаганаар да – карган Момон ончолорын бир уун бедрейт. Бу күннин алдында ол олжолоткондор жаткан күй ташка барып келип, анда мындый кыска письмо тапты: „Чиполлино јылыйган. Оны бедреерге браадыс. Нени-нени угуп алзаар, биске айдып салыгар“.

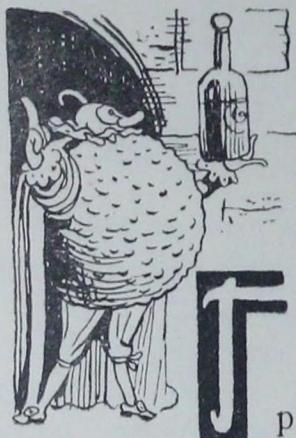
Бу сөстөрди Момон кычырып ла ийеле, ончо талалар жаар жолдор эрчимдү казып тура берди. Иштеп жада, ол агаштынг ор-

тозыла оның бажының ўстүнче улус бирден әмезе бүткүл отрядтарла улам сайын өткүлөгенин уккан. Је олор ончозы сүрекей түрген јўгўрип өдөтөн учун, јердинг ўстүне чыгып келип, Момон кемди де таппайтан. Бу энгирде јаңыс ла бөрүлердин ўндери угулбаган. Бисти ағыртып келгендер деп санана, бөрүлер агаш ортозында сырангай шынг јажынып алгандар.

ЖИРМЕЗИНЧИ БАЖАЛЫК

Герцог Мандарин ле сары болуштоп

Г

рафинялар принцле кожо каретага отурып жүргүлэй берерде, барон Апельсин ле герцог Мандарин шибебениң толо ээлери болуп арттылар. Сырангай тоомылу бу эки кижидаң башка, шибебениң кыптарында кем де јок болгон. Жалчылар тоого кирбей турганы жарт.

Шибееде јаткандардың ончозы олорды таштап жүргүлэй бергенин герцог озо билип ийген. Бойының эремжигени аайынча, ол көзнөктинг бозогозына чыгып алала, мениң күүнимди јеткилдегилебезе, төмён калып, оодо согуларым деп кекенип тура берген... Је оның кекедүзин угар кижи јок болгон.

— Кайкамчылу ла неме! — деп, герцог сабарын мандашына јаба тудуп, сананып турды. — Мениң кыйгымды келиндерим экүлэзи ту качан угуп ийеле, меге болуш јетирерге жүгүргилеп келер учурлу болгон эди. Нениң учун кем де каруу јандырбайт не? Айса, мен јеткилинче тың кыйгырбаган боловым ба?

Герцог база бир канча катап чынгырып ийеле, оның кийининде дезе көзнөктинг бозогозынан чебер түжүп алыш, баронго барды.

— Кару најым...—деп, ол кирип клееделе, айткан.

— М-м-м...—деп, барон, тамагына карчый тұра берген сы-
пушканың канадын чыгара түкүрип, бустады.

— Солун табыш укпадаар ба?

— Ботпушка тakaалар әкелдилер бе?—деп, барон Апельсин
сурады, шибееде ле деремнеде бастыра күштарды түгезе јигени-
не бу ла күнде бүдүмжиленип алала, ол әмди калганчы арық сы-
пушканы жетире жип отурған.

— Такаалар неме беди!—деп, герцог каруузын јандырды.—
Бис јағысан артып калганыс, јағысан! Бисти таштагылап ийген...
Шибее ээн арткан...

Барон түймей берди:

— Биске ужинди кем белетейтен?

— Слер јаңыс ла ужин керегинде санаарқап јадыгар! Бис
слерле әкү бистинг кару әэлеристинг јүре бергенин тузаланып, ба-
рып шибеенин погребин аյқтап көрзөбис кайдар, а? Анда сүре-
кей баалу аракылар көп деп уккам.

— Кайданг ондый болотон!—деп, барон кыйғырып айтты.—
Ажанар тушта биске эш немеге турбас аракы бергилейт, онон
мен узак өйгө баткамнаң кыйналып, кегирип турадым ине.

— Ондый-ондый—деп, герцог айтты.—Биске олор коомой
аракы бергилеп, бойының погребинде дезе јакшызын јажыргылап
јат. Оны столго, слер мынаң јүре берзегер, тургусылап турар.

Чынын айтса, герцогко аракы тың ла јаан учурлу неме бол-
богон—ол подвалдарды чаптық јогынан шингдеп көрөргө турған,
ненинг учун дезе оның укканыла болзо, карган граф Вишнядан
әнчиге једишкен баалу јөөжөлөрин графинялар стенелердин бирү-
зине туйуктап сугуп салғандар.

— Керектер чын ла слердин айтканыгардый болзо, биске по-
гребке түжүп барала, бойыстың көзисле бүдүмжиленип алар ке-
рек—деп, чугулданып чыккан барон айтты.—Бистинг келинде-
рис јакшы аракыларды чын ла бистең јажыргылап турған болзо,
олор сүреен јаан килинчек әдип јадылар. Олордың аракылу боч-

кolorын ачып, олордың јулазын аргадаар керек! Мениң шүүл-темле болзо, онызы бистин кыйалта јок бүдүретен керегис.

— Је бүгүнге ол слердинг... ады кем эди? Оны божодып ийзе, артык болор—деп, баронның кулагына эңчейип, герцог айдып турды.—Фасоль беди? Погребке ол јогынан баарыс. Слердинг тачкагарды¹ мен бойым тартып апаарым.

Барон тургуза ла јöpsинди, Фасоль бастыра энгирге амыралта алды,

„Је герцог погребте јажырган баалу јоёжёлёрди табарга турган болзо, ол анаар јаныскан нениң учун барбады?“—деп, слер сураарыгар. Нениң учун дезе олорды айабас јанынан көргүлөп ийген болзо, ол бастыра буруны барон Апельсинге салар аргалу болгон. „Меге баронды эрик јокто ўйдештирирge келишкен. Суузының кандырарга, ол бир болуштоп аракы бедреген“—деп, ондо ажындыра белетеген каруу да бар болгон.

Мыны ончозын герцог јакшы шүүп алган, је погребке түжетени ого до, баронго до јенгил эмес болды. Барон уур тынган, герцог дезе, баронның ичи јаткан тачканы ийдип, бастыра бойы кара терге бүркелди. Тачка уур болуп калган—карын оны ѡрө эмес, төмөн тартарга келишкени ле баскыштар тың да көп эмес болгоны јакшы дезеер. Погребтен кайра бурылары керегинде герцог эм тургуза сананбаган. „Канайып-канайып чыгып аларым“—деп, ол бойына айдып турды.

Баронның ичининг уурына тачка тепкиштин баскыштары төмөн сүрекей түрген тоголонып барганынан улам, погребтин јесле кадаган эжиги бектү болгон болзо, герцог ло барон теертпек болуп јалбайа согулар эди. Је, олордың ырызына, ич јанындагы эжик ачык болуп калган. Тачкага сүүртедип, герцог ло барон тепкиштин баскыштарынан онойдо ло келип түжеле, токтобой, ўстүнде тоозындалып калган јарлыктарлу мунгдар тоолу болуштоптор турган сүреең јаан бочколор ортодогы јалбак коридорло онон ары учуп бардылар.

¹Тачка—бир тегеликтү кол абрачак.

— Турзаар, турзаар!—деп, барон кыйгырган.—Кудайдың ажымында канча кире көп болгонын көрзöör!

— Оноң ары, оноң ары барадар! Анда ичкери алдында аракы мындағызынаң да артық—деп, герцог каруузын јандырды.

Оның жаңынча бочколордың бүткүл черўлери, бочколордың, бочкочогоштордың, болуштоптордың ла фляжкалардың бүткүл батальондоры әлес әдип откөнин көрүп, барон кородулу ўшкүрип турды.

— Жакшы болзын, жакшы болзын, бараксандар! Меге слерди

ачарга келишпес туру!—деп, ол болуштопторды көзиле ўйдекип, айткан.

Тачка там ла араай тоголонып браатканын, эмди токтой түжерге јараарын герцог учы-учында сезип ииди. Шак бу јerde, сол јанындагы бочколор ортодо, ол тапчы ѡлды, ѡлдың ары учында дезе—кичинек эжик көрди. Јерге эптү отурып алыш, барон колдорын бирде онг јаны јаар, бирде сол јаны јаар суунуп, юди калас јылыйтай, эки, ўч болуштоптоң ала койып, улам сайын таскадынганына узактан бери темирден бек болуп калган тиштериле бөгин ачып, болуштоптордо бар немени ичип турды. Ол бу ижин јўк ле јеңгил тынып ийерге токтодотон. Герцог ол јаар узак көрүп, оның кийининде колыла јанып ийеле, јолло ичкери барды.

— Бу слер кайдаар браадыгар, күндүлү нёкөрим? Кудайдың бу ажын слерге амзаарга ненин учун јарабас эди?

— Мен сырангай каа-јаа учурайтан аракылу болуштопты бедрейдим. Мен оны анда, ыраагында көрүп турган болгодыйым.

— Ондый кичеемелигер учун слерди тенгери кайралдаар!—деп, барон ууртамдар ортодо тыштанар тушта айтты.—Слер суузаганды сугардыгар, оның учун бойыгар да качан да суузап ёлбözöр.

Је герцог оның сөстөрин укпаган—ол сүрекей санааркап калган болгон.

Эжикте јылдырма да, сомок то, јүлкүүр сугатан ўйт те јок болуп калган.

— Сан башка неме...—деп, герцог тиштери ёткүре ынгыранып айтты.—Айса, мында кандый-кандый јажытту пружина бар эмеш пе?

Јажытту сомокты бедреп, ол эжикти бир сантиметрден јоктоп тура берди. Је ол оны канча да кире јоктозо, билдирер-билдирбес булдуруларды канча да кире ныкий басса, эжик ачылбай турган.

Бу ёйдö барон јуугында турган болуштопторды кургада ичип,

бочколор ортодогы јолго ёдўп алала, герцогло кошто й болуп калды, онызы там ла кыјырантып, эжикти бирде тырмап, бирде јудуруктарыла токулдадып турды.

— Слер нени эдип туругар, кару нёkörim?

— Бу эжикти ачарга турум. Оның ары јанында сырангай ла баалу аракылар турат деп, меге билдирет. Слер олорды амзап кörзöör, күүнеерге јединеригер.

— Незин шакпырайтан эди! — деп, калай берген барон каруузын јандырды. — Ол ордына меге ту ол сары јарлыкту болуштопты сунуп ийзегер. Ол, байла, кыдат аракы болор, мен дезе оны качан да амзабагам.

Баронның уулап көргүскен болуштобын бедреп, герцог арыбери аյыктанып тура берди. Учы-учында ол оны кörüp ийди. Бу јааны келтейинен бир де башказы јок, торт ло ѡскöлёринди ок болуштоп болгон. Ол олордон јапшырылган чаазынның ёнгиле аңыланып турган. ѡскö болуштоптордын јарлыктары кызыл болгон, мынызынның дезе — јажыл. Санаазында баронның ачабын каргап, герцог болуштопты аларга, колын неме ајарбай ла сунуп ийди.

Санг башка неме! Болуштоп полкага јаба ѿзўп калгандый. Герцог оны турган јеринен канайып та кыймыктадып болбоды.

— Ого корголын уруп салгандый — деп, ол алаң кайқап айдала, болуштоптың оозынан бар-јок күчиле тартып ийди.

Је ол болуштопты полкадаң кодоро тартып ла ийерде, јажытту эжик јүлүнинде араай ла табыш јок бурылып тура берди. Барон оны алаң кайқап кörüp отурды.

— Мениң нёkörim! Кару нёkörim, — деп, ол кыйгырган. — Ол болуштоп эмес — јүлкүүр болтыр ине! Кörзöör дö: слер эжикти ачып ийгениер!

„Бу сомоктын јажыды онызында болгон туру ине, мен дезе сеспегем де“ — деп, герцог бойын арбаган.

Је онойып учына јетире сананарга јеткелекте, эжик кайра ачылды, эжиктинг бозогозында бир уулчак кörүнип келип, герцог-

ко ло баронго бажын күндүлүү бököйтölö, чичекчек, шыңырууш ўниле мынайда кыйгырып айтты:

— Јакшылар, синъорлор! Слер меге јакшы јетиргениер учун, мен слерге сүрекей jaан быйанду. Мен шак мынанг келеримди бу слер канайып билгениер?

— Вишенка!—деп, герцог ло барон бир ўн болуп кыйгырдылар.

— Менинг кару Вишенкам...—деп, аракыданг сүрекей јакшы күүндүү ле јалакай болуп калган барон кожуп айтты.—Кару Вишенка, кел меге, мен сени окшоп ийейин!

Герцог бир де эмеш јапсыбай турган.

„Бу кичинек јошкын мында нени эдип туру не?“—деп, ол кыртыштанып сананган. Је тушташ күүнине јарабаганын көргүспеске, jaан ўнденип айткан:

— Кару Вишенка, сенинг кандый ла күүн-сагыжынгды бүдүрерге биске jaан сүўмji ине!

Је Вишенка кенетийин кабагын јемире кёрүп, соок кептүү ле кезем эрмектене берди:

— Шибееге бу јажытту јолло jaнып келерим деп, мен слерге, айтпагам учун база шибееде, слерден башка, эмди кем де јок учун, слер бого јакшы санаалу кирген эмезеер деп бодоп турум. Яртын айтса, слер кандый да куурмакчыл кылык сананып алганаар. Је онызы керегинде соңында куучындажарыс... Эмди дезе мен слерге менинг најыларымды көргүзейин.

Туура туруп алала, Вишенка бойыныг бастыра најыларын: Чиполлиноны, Чалканакты, ус Виноградинканы, кум Тыкваны, адвокатты ла бастыра ѡскöлöрин де ээчий-деечий ичкери ёткүрди.

— Је бу табарып киргенинин бойы ине!—деп, алаатыган герцог кыйгырып айтты.

Мынызы чынында да табарып киргени болгон, оны таап баштаган кижи Вишенка болгон. Агаш ортозыла базып јүрүп, Чиполлино ло Вишенка учы-түбинде бойлорыныг најыларыла туштажала, герцогтон ло баронноң башка, олордынг бастыра ёштүлери шибееден јүргүлөй бергенин jaан удабай угуп алгандар. Агаш

ортозынаң погребке барган јажытту ѡлды Вишенка билетен болгон, ол ёштүнг шибеезин колго алары керегинде шүўлтезин ѡлдошторына айдып берген.

Бу керек сүрекей јенгүлү бүткенин слер бойыгар көргөнöör, Герцогты оның кыбына бектегендөр, оны каруулдаарын дезе борботко јуучы Фасольго јакыгандар.

Баронды погребте артызып салгандар, ненинг учун дезе ондай уур немени тепкиш ѡрё сүүртеп апаарарга кемнинг де күүни јок болгон.

ЖИРМЕ БИРИНЧИ БАЖАЛЫК

*Мистер Моркоу ёскö орооннынг советниги
эдип тудулган*

нгир кирип, шибеени карачкы туй алып ийерде, најылардың кезиктери санааркай берген.

— Бис мынан ары нени эдетенис? — деп, кума Тыквачак сурал турды. — Бис мында жажына артып болбозыс ине! Бу бистин айылыс эмес эмей. Бисте бойыстынг айылдарыс, бойыстынг көректерис ле бойыстынг ижис бар.

— Бис мында артарга сананбай да жадыс — деп, Чиполлино каруузын жандырган. — Бис ўштүлерле јөптөжү-куучын баштап, биске ончобыска жүк ле жайым берерин некеерис. Бистин кемиске де жаман эткилебес деп бүдүмжиленип ле алзабыс, бис шибееден тутканча ла жүре берерис.

— Же бис канайып коруланарыс? — деп, синзор Мырчагаш жара киришти. — Шибеени корыйтаны — бир канча уур керек ине. Стратегияны, тактиканы ла баллистиканы билер керек.

— Баллистика дегени не? — деп, кума Тыквачак сурады. — Баш болзын, синзор Мырчагаш, бисти жарты јок сөстөрлө коркытпазаар.

— Мен жүк ле сагышка алындырарга жадым: бистин орто-

быста бир де генерал јок ине—деп, Мырчагаш кызырып тура јартап берди.—А черўнин бажында генерал јок болзо, канайып јуулажатан?

— Анда агаш ортозында эмди, ас ла болзо, төртён генерал туруп јат, је андый да болзо олор бисти туткулап болбогон—деп, Чиполлино айтты.

— Жатсабыс—көргёйис—деп, Мырчагаш кимиренеле, улу ўшкүрип ийди.

Оның база блаажар күүни јок болгон, је стратегияны, тактиканы ла баллистиканы билетен генерал јокко узак курчуга чыдайтанына ол бүтпеген.

— Бисте пушкалар јок—деп, кум Тыква тидинип-тидинбей эрмекке киришти.

— Бисте пулемёттор јок—деп, Порей Согоно кимируктенип айтты.

— Бисте мылтыктар јок—деп, ус Виноградинка кошты.

— Не ле керек, бисте ончозы болор—деп, Чиполлино айтты.

— Санааркабагар. Эмди дезе биске јадып уйуктаар керек.

Ончолоры уйуктаарга баргылады.

Барон Апельсиннин јалбак орынына јетүзи јадып алган, ондо сегизинчиzinе де јер артып калган. Кум Карагат ла кум Тыква дезе бойының паркта турган туразына јүре бердилер.

Бу мынаң удаган јокто турачакка ойто кийдиргилеп салган Мастино олорды сүрекей нак эмес уткыган. Је, ырыс болуп, бу казыр тайгыл законды јаантайын тоойтон: туттургызып берген документтерди көрөлө, тура менинг эмес деп, ол эрик јокто айдынып, бойының эски уйазына баарга јöпсинди.

Кум Тыква тураның ичине эптү отурып, бажын көзнөгёштөн чыгарып алган, Кум Карагат дезе оның будына коштой јадып алды.

— Кандый кайкамчылу түн, кандый айас тенери!—деп, кум Карагат айдып турган.—Көрзөөр дö, бу анда ёрө не учуп чыгат... Ракеталар эмеш пе?

Чындал та, принц Лимон графияларды соододорго, агаш ортозында оттор учуртып, фейерверк эткен. Оның фейерверки аны-

лу болгон. Ол бойының Лимонычак солдаттарын экиден булаштырып, пушкадаң олорло ракеталардың ордына адып турган. Ого мынызы јилбиркеп көргөдий сүрекей соот неме деп билдириген.

Учы-учында синъор Помидор принцке базып келеле, оның кулагына шымыранды.

— Слердин высочество, јаманымды таштагар, је онайып слер бойыгардың бастыра черүгерди кырып саларыгар!

Жүк ле ол тушта принц соот-јыргалды токтотсын деп јакарган, је бу ок ёйдö ўшкүрип айткан:

— Э чаалда, кандый ачымчылу неме деер!

— Эге, фейерверк токтой берди—деп, кум Тыква көзнөктөн карап, айтты.

Качкындардың кийининен онон ары сүрүжетен арга бар ба, жок по деп јартына чыгарга, принц тиรү арткан солдаттарын тоолоп баштаган. Бу амадуга солдаттар эмди де јеткил болуп калган. Ондый да болзо сүрүшти тантга јетире артызарга јөптөшилер.

Ого јетире дезе принц графиняларга агаш ортозында бай чўмдў байкан тургуссын деп јакарган. Олорды сүрекей јымжак тёжоккө јаттыргыскандар, је јүрексигенине ле сонуркаганына олор база да узак ёйгө уйуктагылап болбогон.

Јүрегин токунадып аларга, түн ортозына јууктай кавалер Помидор агаш ортозыла эмеш соодонып јўрерге барган. (А-а, чын, ол кыртыштанганына ла чугулданганына фейерверктинг кийининде курулып тұра бергени керегинде мен слерге айтпаган турум ине.)

„Ракеталарга анча кире көп су-қадық солдаттарды кородотоны кандый тенек кылық эди!“ — деп, ол сананган.

Ўделеер тушта качкындар кажы бир јerde от саларын көрүп ийерге иженип, ол бийик тёнгө чыгып алган. Је оның ордына, алан кайкап, ол шибеениң көзнөктөринде јаркынду от күйүп турғанын көрди.

„Барон ло герцог бис јокко шибееде соодоп-јыргап тургулаган болор—деп, ол кыйгастанып сананды.—Акыр ла! Бис качкындарды тудуп, Чиполлиноны јоголтып салзабыс, бу эки

јимекчиден де айрылып аларга кыйалта јок керек болор".

Ол шибее јаар оноң ары көрүп турарда, оның чугулы кажыла минут сайын там ла тыңғыган.

„Жалкулар—деп, ол чугулду сананган.—Jaан јолдон келген бандиттер! Олор ол әки тенек графиняны јоксырадып салар, меге дезе јўк ле куру болуштоптор, торбоктордың ла сыпушкаладың чогунты сёбктёри артар!"

Табынча шибеениң ончо көзнөктөринде от очо берген, јўк ле бир көзнөктö от кўйгенче артты.

— Көрзöр дö оны, герцог Мандарин от јокко уйуктап болбой јат!—деп, синьор Помидор тиштери ёткўре шыркырап турган.—Көрзöр дö оны, ол карангўда артарга коркып јат. Је бу ол нени эдип туре не? Чек сагыжын ычкынганд! Ол отты очўрип, кўйдўрип турганыла соодонот. Учы-тўбинде ол выключательди ўрейле, кыска замыкание эдетен туре, шибее кўйўп калар. Токто! Тутканча ла токто! Мен сеге нени айдып турганымды угуп туроң ба!

Бастыра ўниле кыйгырып турганын синьор Помидор бойы да билбей калды.

Кезек ле ёйгö ол унчукпай барып, санана берди.

„Ол кандый-кандый туйка сигналдар болзо, канайдар а?—деп, ол бу тенексү соот токтом јок такып ёткўрилгенин аярып ийеле, кенетийин сананды.—Сигналдар ба? Је кандый? Кандый амадулу? Олор кемге баштанган? Олордың учурын билип аларга, мен алтын акча берер эдим. Ўч кыска јаркын... ўч узун... база ла ўч кыска. Каражы. Бот бу дезе ончозы јаныдан башталат: ўч кыска јаркын... ўч узун... катап ла ўч кыска. Герцог, јарт ла, радио угуп, отты очўрип ле кўйдўрип турганыла музыкага келиштире ойноп јаткан болор. Онызы шак ондый деп, маргаан тударым. Жалку неме бот неле соодонып јат!"

Синьор Помидор лагерьге бурылып келеле, придворныйлардың бирўзине јолугып (онызы ого билер кижи деп көрүнген) слер сигнальный азбуканы билереер бе деп, онызынанг сураган.

— А база—деп, Лимон каруузын јандырган.—Мен сигнали-

зацияның докторы ла профессоры, керек дезе аңылу факультетте ўренип божотком.

— Же айдарда слер меге бу мындың сигналдардың учурын айдып бербезеер бе?—дейле, шибеениң көзнөгиненг герцог каный сигналдар эткенин синьор Помидор профессорго айдып берген.

— С... О... С... Же бу түбек болгонының сигналы ине! Болужаар деп јайнаганы!

„Болуш керегинде бе?—деп, синьор Помидор чочыдулу сананды.—Айдарда, онызы ойын әмес! Герцог сигналдардың болужыла биске не де керегинде айдарга ченежип јат. Ондың сигналдар эдип турганда, ол јеткерде болгон туру“.

Узак сананып турбай, кавалер мендей-шиндей шибее јаар ууланып барды.

Паркка кирип барада, Мастиноны бойына кычырып аларга, ол бир канча тарый сығырып ийген. Синьор Помидор ийт эптү-јакшы турачактан чыга конор деп сананган, је кайкап көргөжин: Мастино кулактарын кызынып, бойының эски уйазынан чыгара јылгажактап келген.

— Не болгон?—деп, кавалер Помидор сурады.

— Мен законды тооп јадым—деп, ийт каруузын јаратпаган ўниле јандырды.—Жолду-јанду ээлер меге документтерин көргүзerde, мен арга јокто олорго турачакты јайладып бергем.

— Кандый-андый јолду-јанду ээлер?

— Кандый да Тыква ла кандый да Карагат.

— А әмди олор кайда?

— Бойының турачагында уйуктагылап јат. Ондың эп јок айалгада канайып јадып уйуктайтанын онғдобой до турган болзом, мен олор анда деп бодоп турум. Же, байла, шибееде олорго јер једишпеген болов.

— А шибееде кем конот не?

— О, туш албаты көп! Сырангай ла јокту улус, темдектезе:

öдүкчилер, музыканттар, чалканактар, согонолор ло оноң до öс-
кő кандай ла тениберлер.

— Айдарда, Чиполлино база анда ба?

— Эйе, мен бодозом, олордың бирүзининг ады шак андый.
Менинг ондогонымча болзо, шибееде андый улус болгоны гер-
цогты сүрекей öёркötкён: ол бойының кыбында бектенеле, бүт-
күл энгир туркунына көрүнбеген.

„Ол олжого кирген туро—деп, Помидор шүүнди.—Öй öткён
сайын јегил болуп турганы јок!“

— Барон Апельсинди алгажын дезе, ол база бектенип алган,
је бойының кыбында эмес, а ненинг де учун погребте. Бот бир
канча частың туркунына мен погребте бёктёрдинг чыгара адыл-
ган табыжын угарга божобой јадым—деп, ийт айдып турды.

— У, каргышту аракызак!—деп, синьор Помидор бойында
кимиренип ийди.

— Је бу бистинг Вишенкабыс бойының граф деген ады-ја-
мызын ундып, анча кире јабыс укту улусла канайды билижип
турганын мен ондоп то болбой јадым!—деп, Мастино айтты.

Синьор Помидор тутканча ла агаш ортозына казалап, принци-
ти ле эки графиняны ойгозоло, олорго коркушту солундарды куу-
чындап берген. Графинялар тургуза ла шибееге бурыларга турган,
је принц олорго мендебегер деп айткан.

— Бистинг энгирдеги соот-јыргалыс кийининде түнде табару
эдерине јеткедий солдаттар бисте јок. Таң адарын сакып алал-
дар. Онызы артық боловор—деп, ол айткан.

Ол арифметика јанынан тың болгон синьор Петрушканы
кычырып алала, бойының высочествозының колында арткан ий-
де-күчтерди јаныдан тоолоп берзин деп ого јакарды.

Синьор Петрушка мелдинг сыныгыла, онойдо ок грифельный
досколо јепсенеле, кажы ла солдатты јаныс кресле, кажы ла ге-
нералды эки кресле темдектеп, ончо байкандарды эбирип келген.
Синьор Помидорды, синьор Петрушканы, принц Лимонды, бойын,
эки графиняны, сыщикти, оның ийдин ле бир канча аттарды тоо-

го кошпозо, принцте эмди де он сегис Лимонычак-солдат ла тёртён Лимон-генерал—бастыразы бежен сегис кижи арткан эмтири.

Кавалер Помидор аттарданг туза боловын көрбөй турган, је синьор Петрушка шибеелерге табарулар эдерде, кавалерия сүрекей тузалу дёп, кезикте дезе кыйалта ѡок то керектү болуп јат деп јартап тура берген. Узун стратегический блааш башталды, учы-учында принц Лимон синьор Петрушканың айткан шүүлтөрлине јөпсинип, ого кавалерийский отрядты башкарзын деп јакыды.

Жуу-согуштын планы мистер Моркоунынг турушканыла тургузылган, бу учуралга болуп оны мендэй-шиндей ёскö орооннын военный советниги деп јамыга туткандар.

Военный советник бойынын ижин тургуза ла бүдүрип баштады. Элденг ле озо ол, курчаткандарды коркыдарга, бастыра генералдарга ла солдаттарга бойлорынын јүзин кёмүрле эмезе кёölö сүртүп аларын айдып берген. Принцке бу сүме сүрекей јараган. Ол аракылу бир канча болуштоптордын бёгин ачсын деп јакарала, бойынын генералдарын коштой-коштой тургузып, олордын јүзин күйүк бёклө бойы будып тура берди.

Бу бийик күндүге јеткен генералдар сүрекей кёörгөн.

Күн чыгарына јууктай бастыра генералдардын ла солдаттардын јүстери каарып калган. Је принц онызыла боловзынбаган Ондо кородылбаган күйүк бёктөр база да кёп артарда, ол эки графиня ла синьор Помидор бойлорынын јүзин кёölö база сүртүп алзын деп некеген.

Графинялар принцке удура сös айдарга барынбай, онын јакарузын көзинде мөлтүреген јашту бүдүрдилер.

Ичкерлеш эртен тура чике ле јети часта башталган.

ЖИРМЕ ЭКИНЧИ БАЖАЛЫҚ

*Канайып барон жирме генералды болгобой ёлтүргени
керегинде*

трагетический планның баштапкы бөлүги мындың керектен турган: сыщиктин иди бойын графиялардың Мастино деп ийдиле уғы јанынаң колбогон најылыкты тузаланып, Мастиноны парктың паратазын ачсын деп јопкө кийдирип алар учурлу болгон. Мынаң паркка Синьор Петрушкага башкарткан кавалерийский эскадрон ёдүп кирер учурлу болгон.

Је планның бу бөлүги бузула берген, нениң учун дезе парктың паратазы чек јабулу әмес болгон. Оноң болгой, парата кайра ачық турган әмтири. Паратаның јанында соксойып калган Мастино туруп, куйругыла буландадып уткуул берген.

Сыщиктин иди коркыган бойынча кайра бурылып, бу сан башка айалга керегинде јетирип угускан.

Оскө ороондордың военный советниктерининг ортозында сыралай әлбек таркаган сөстөрди тузаланып, мистер Моркоу:

— Ийт шак мында көмүлген—деп айткан.

— Чын, чын! Ол шак мында көмүлген!—деп, ийт әэзине јомшти.

— Кандый ийт, кайда көмүлген?—деп, принц сурады.

— Слердинг высочество, мында керек ийтте эмес. Түймечилер паратаны ачык артыргылап салган болзо, мында биске тузак белетелген тур.

— Айдарда паркка кийин јанындагы откүш откүре кирип баралдар—деп, принц айдып берди.

— Је кийин јанындагы откүш база ачык!

Лимонның черүзининг генералдары тың сананғылай берди—јартын айтса, олор нени сананатанын билбей де турдылар. Бу јуу принцтинг бойының да күүнине тийип турар болды.

— Ол ненин де учун тонг откүре узак улалат—деп, ол кавалер Помидорго комудап айткан.—Ондың узун ла уур јуу! Мен онызын ажындыра билген болзом, оны баштабас та эдим.

Керекти бачымдадарга, принц јуу-согуштарда бойы туружарга шүүнип алган. Ол бойының төртөн генералын коштой-коштой тургузала:

— Тым турараар!—деп јакарган.

Төртөн генерал турган јериnde онойдо ло тым туруп калды.

— Ичкери, мар-р-ш! Бир-эки, бир-эки...

Ат-нерелү отряд парктың паратазына киреле, шибее јаар базып ийди, шибее бийик эмес тёнгнинг бажында турганын слер билеригер. Ёрё чыгары принцке чылаазынду деп билдириди. Ол көжүп, терлеп тура береле, башкартуны баштапкы класстың Лимонына табыштырып, кайра бурыларга шүүнип алды.

— Оноң ары ичкерлегер ле, мен дезе текши табаруның планын тургузарга браадым. Мениң бойымның турушканымның шылтузында коруның баштапкы линиязы колго кирген. Слерге дезе мен шибеени јуулап алыгар деп јакыйдым.

Баштапкы класстың Лимоны принцке уткуул береле, башкартуны бойының колына алды. Беш метр ёдүп барада, ол беш минутка ўйделезин деп јарлады. Мынанг шибееге јетире јўк ле јўс алтам кире јер артарда, командующий калганчы согулта керегинде јакару берерге белетенип турган, је кенетийин коркушту кўркў-

рекен табыш угулды, төңнин бажынан генералдарга удура айдары јок јаан каный да снаряд учуп барды. Баштапкы класстың Лимоныныңjakарузын сакыбай, бастыра төртөн генерал јаңыс öйдö тескери бурылып, канча ла бар болгон мендежиле төмён јүткидилер. Же түргени јанынан олор јарты јок снарядка тенгдежип болбогондор, онзы бир канча секундтың бажында олордың ўсти орто чурап келип, жирме кире генералдарды, быш-

кан сливаларды чылап, балбара базала, оның кийининде дезе онон ары, паратаның тыш јанына тоголонып барды. Јолой ол синьор Петрушканың табаруга белетенген кавалериязын туш башка тоскурала, Вишия графинялардың каретазын антара табарган.

Учы-учында ол токтой түжерде, ончозы бу магниттү мина да эмес, динамиттү бочко до эмес, барон Апельсин бараксан болгопын көрүп ийдилер.

Кыйын јаткан каретадан чыгып, јаан графиня:

— Кару кайын агам, бу слер бе?— деп кыйгырды.

Графиня бастыра бойы тоозынга уймалган болгон, оның семтейип калган чачы салкынга јайлган, јүзи дезе көөгө койу уймалган.

— Мен слерди билбезим, синьора. Мен Африкада качан да болбогом— деп, барон кимируктенип айтты.

— Же бу мен, мен, Јаан графиня ине!

— Көк тенгери, бу мынайып сүртүнери слердин сагыжаарга канайып кирген болотон?

— Онызы стратегический шүүлтөлөргө болуп эдилген, барон... Же ол ордина слер бистинг ўстүске канайып чурап түшкенеерди айдып берзегер.

— Мен слерге болужарга келгем. Чындал, эмеш кайкамчылу эп-аргала, же менде ёскö арга јок болгон. Ол тонокчылар мени бектеген погребтен чыгарга мен түниле чырмайгам. Бойыгар да бодозоор, меге погребтиң эжигин тиштеримле ойо кемирерге келишкен!

Коркыганына эмдиге јетире тыркыражып, синьор Помидор:

— Э-э, чын, слер он эки де кире бочколордың түптерин ойо кемирер чыдалду!— деп кимиренди.

— Погребтен чыгып алыш, мен онойдо ло кырды тёмён тоголонып барала, јолой негрлердин бүткүл отрядын балбара баскан ошкожым, отряд, онызында бир де аланзу јок, слердиншибеегерди јуулап алган ол тонокчыларга болужарга брааткан.

Онызы кандый да негрлер эмес, тортон лимонный генерал болгонын Јаан графиня кайынына јартап берерде, барон кёёркүй

сүрекей ачуурканган, је ондый да болзо санаазында бойынг бескезиле, ийдезиле оморкоп турган.

Бу ёйдö принц Лимон бойыныг байканында ваннада јунунып отурган. Бойыныг озочыл бöлүктөрининг кырылганы керегинде угала, ол баштаң тарыйын ёштö шибееден чыгала, айабас јанынанг эткен табарула онын отрядын тоскурган деп бодогон. Түбекти эткен кижи слердин сырангай јакшы амадуларлу союзни-геер деп, онын высочествозына јетиргилеерде, ол калјуурып чыкты.

— Менде кандый да союзниктер јок—мен бойымныг јууларымды бойым учун бойым база алдынанг ёткүрип јадым! — деп, ол чугулын бадыrbай айтты. Арткан черўлерин — генералдарды, солдаттарды ла болушту составты, текши тооло одус кижи-ни—јууп алып, ол куучын айдала, онызын мындый сөстöрлö божоткон:—О кудай, мени најыларымнанг аргада, ёштöлеримнен де зе мен канайып-канайып бойым айрылып аларым!

Чынын айтса, принц Лимон акту болгон. Принцтердин најылары ёштöлерденг качан да јеткерлö болуп јат, онын учун принцтерге соотты јўк ле эски ле тынг чечен эмес кеп сөстöрдöнг табатаны артат.

Чике ле он беш минуттынг бажында принц Лимон ондонып келеле, јаны табару баштазын деп јакарган. Ого јўк курчаткандардын ортозында болгон балдарды ла ўй улусты чочыдарга, коркушту јаман багырып, он кижи тöнгнин ўсти јаар јўгүрип барган. Табару эткендерди сүрекей күндүлү уткыгылаган. Мен айдар болзом, керек дезе тонг ёткүре күндүлү уткыгылаган, Чиполлино ѡрт очүретен насосторды аракылу погребтинг сырангай ла течпек деген бочколорына эптештирип салган. Лимончактар мылтыктынг оғы јеткедий јерге једип келерде, Чиполлино:

— Аракыла—ёштö јаар, аткыла!—деп јакарган.

(Ол „Аткыла!“—деп јакарап учурлу болгон, је онын колында јўк ле насостор—от күйдүретен эмес, оны очүретен јуу-јеп-селдер—болгон ине.)

Курчап табаргандардын ўстүне јараш јытту, эзиrtетен кызыл

сүйук немени ийде-күчтү төбителлип ургандар. Аракы олордың көзин туй алып, оозына, тумчугына ла кулагына кирип турды. Лимонычактар бойының ёйинде жана баскылабаган болзо, олор быжу ла тумаланып эмезе билинбеске жетире эзирип калар эди. Насостордон төбилип чачылган сүйук немеге истедип, кемизи јүгүрип, кемизи эңмектеп, олор кайра болдылар.

Олор тёнгнинг эдегине жеткилеп аларда, эки графиняның коркушту кородогонына, олордың ортозында бир де эрүүл Лимонычак јок болгон.

Принц Лимон канайып чугулданганын бойыгар бодозоор:

-- Уйат! Слерди ончогорды шыйдамдарла токпоктоп салар керек! Кызыл аракыны ач ёзёккө кем ичиp јүргенин көрдигер? Онду улус онойдо этпейтен. Көрүп тураар ба, бот база он кижи стройдон чыгып калган!

Чындал та дезе, принцтинг черүзининг он јуучылы бирүзи бирүзин ээчий оның высочествозының будына коштой јадып алала, јакару аайынча чылап, бир уун козырыктай бергендер.

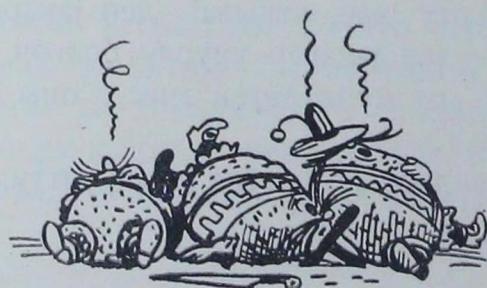
Кажы ла минут сайын айалга там ла түймеендү ле жеткерлү болуп брааткан.

Синьор Помидор бойының чачын јулуп, мистер Моркоуны жайнап турды:

— Же кандый-кандый јоп-сүме айдып берзее! Слер ёскө ороонның военный советники ине, көрмөс слерди алзын!

Шибееде слер бойыгар билип јадыгар, бу ёйдө јыргал болгон.

Оштүлердин кабортозына шыдары стройдон чыккан. Удабас, удабас ла анда, төмөörtтинде, паратаның эки кызыл столмозы ортодо ак ёндүү флаг көдүрилип чыгар!

ЖИРМЕ ЎЧИНЧИ БАЖАЛЫҚ

Чиполлино почтальон-йөргөмөшлө таныжат

J

ок, мен слерди мекелебезим: каалганың столмолоры ортодо ак әңгү флаг көдүрилип чыкпаган. Ол ордына, јуу-согуштың јаланына столицадаң мендештүйилген Лимонычактардың бүткүл дивизиязы једип келди, бистин најыларыска эмезе олжого кирери, эмезе качып барапы арткан.

Чиполлино погреб ёткүре качарга ченешкен, је јердин алдыла агаш ортозына барган јолды принцинг черүлери колго алыш алган.

Јажытту јол бары керегинде Лимонычактар серенбекен де болзо, олорго оны кем көргүзип берди не?

Онызын мен слерденг база јажырбазым: садынчак кижи синьор Мырчагаш болуп калтыр.

Чиполлинонын ла оның нёкёрлөрининг керектери коомойтый берерде, адвокат экинчи катап бууттырарынан коркып, тургуга ла ўштүлөр јанына көчкөн.

Чиполлиноны тутканына синьор Помидор тың сүүнеле, олжолоткон улустың бастыра арткандарын айылдары сайын божодып

иіген. Кезедү әдип јўк ле Вишенканы туралың ўстүне бектеп салгандар.

Чиполлиноны дезе Лимонычактардың бўтқўл ротазының ўй-дежўзиле тўрмеге аткарала, јер алдындагы кыйка отургузып койдилар.

Кўнине эки катап тўрмениң каруулчығы Лимонишкага ого арасак айакта калаштанг ла суудан турган курсак экелетен. Чиполлино курсакты кўрбўй лў ѡйитен, нениң учун дезе, баштапкызында, аштап калган болтон, экинчизинде, оның кыбында качан да ѡарык болбайтон.

Бастыра арткан ёйдё Чиполлино орында јадып, мынайда сананып туратан: „Јўк ле адамла туштажатан болзом! Эмезе, ого јўк, мен мында, оныла јаңғыс тўрмеде деп, ого јетиретен болзом“.

Тўни-тўжиле Лимонычактардың каруулы буттарыла тың тизиредин, кыптың эжиги јанынча базып јўрген.

— Одўктереердин чончойына ого јўк резина кадап алзагар!— деп, ол базытка уйуктап болбайтон Чиполлино кыйгыратан.

Же тўрмениң каруулчыктары оның кыйгызына керек дезе бажын да бурыбайтан.

Бир неделениң бажында оны апарарга келгендер.

— Слер мени кайдаар апарып јадыгар?— деп, Чиполлино сураган.

Мени буумыјаар айдагылайт деп, ол бодогон. Же оны јўк ле чеден ичине базып јўрерге чыгаргандар. Тўрмениң узун коридорыла эжик юар ууланып, Чиполлино бойының базарга ундыган буттарына, юрыктанг јалтанып, јашталып турган кўзине чугулданып турган.

Чеденниң ичи тегерик болгон. Тўрмениң кара ла ак ѡлдорлу бир тўнгей кийимин кийген заключённыйлар бирўзи бирўзин ээчий эбире базып јўргендер.

Куучындажары сырангай кату тудулу болгон. Тегериктиң ортозында Лимонишкага туруп, барабанла:

— Бир-эки, бир-эки...— деп согот.

Чиполлино эбире баскан улуска коштоныжып алды. Оның ичкери алдында бели корчок, чачы буурыл карган арестант брааткан. Ёйдөң ёйгө ол тунгак табышту јодүлдегенде, оның ийиндери курулгакту серпилип турган.

„Кайран ёбёгён. Ол ондый тың карган эмес болгон болзо, менинг адама бүдүштеш болор эди!“—деп, Чиполлино сананды,

База бир эмеш алтап ёдлөө, карган ёбёгён тың јодүлдей бергенинең улам, стройдонг туура чыгала, јыгылбаска, стенеге јөлөнип алар учурлу болды. Чиполлино ого болужарга тап эделе, оның терен чырыштарла јолдолгон јүзин јўк мында көрүп ийген. Заключённый очомиктелген козилеме уулчак jaар күрөлөө, кенетийин оны ийиндеринең ала койды:

— Чиполлино, менинг уулчагым!

— Адам! Сен кандый тың карып калган!..

Адалу-уулду ыйлап, кучакташты.

— Үйлаба, кару балам. Эр болуп тудун, Чиполлино!—деп, карган обөгөн кими ректенип айткан.

— Мен ыйлабай јадым, ада. Меге јүк ле сенинг ондый күч јок ло оору болгоныңды көрөргө ачу. А мен дезе сени јайымдап аларга сөс бербей кайттым!

— Кородобо, биске де ырысту күндер келер.

Түңкүлдедип турган Лимонишка бу ёйдө бойының барабана тың согуп ийеле:

— Эй, слер, экү! Слер меге бастыра стройды бузуп ийгениерди көрбөй туругар ба? Марш ичкери!—деп коркушту тың кыйгырды.

Карган Чиполлоне уулынан мендештү айрылала, чеден ичиле алтаган арестанттардың ортозында бойының јерине туруп алды. Олор чеден ичин база эки катап эбире баскандар, оның кийининде дезе ол ок аайынча тудунып, кыптар јаар баштаган коридорго ойто көндүктилер.

— Мен сеге суру-табыш ийерим—деп, айрылыжар тушта карган Чиполлоне шымыранып ийген.

— Је канайып?

— Көрөинг. Омок тудун, Чиполлино!

— Су-кадык јүр, ада!

Карган обөгөн бойының кыбына кире конгон. Чиполлино-ның кыбы эки этажка јабыс, јердин алдында болгон. Эмди, Чиполлино учы-учында адазыла туштажып аларда, түрменинг кыбы ого ондый тың карангуй деп билдирибegen. Кандый да болзо, бир эмеш јарык бого, коридор јаар чыккан көзнөгөш ажыра, ёдүп турган. Је јарык сүрекей ас болгонынан улам, коридорло ары-бери алтагылаган Лимонычактардың јүк ле чала јалтырап туратан јыдаларын көргөдий аргалу болгон.

Эртезинде, ёй откүрерге, Чиполлино көзнөгөштин ары јанында каруулчыктардың јыдалары канча катап элес эткенин тоолон

отурарда, кенетийин ол оны та кайдан да клееткен кандый да сан башка, арай ла угулгадый ўн кычырганын угуп ийди.

— Кем мени кычырып туру?—деп, ол кайкап сурады.

— Стene jaap кör.

— Кёзим талганча кёрөдим, је стенени де кёрүп албай турум.

— А мен бу мында, кёзнётштин јанында.

— А, эмди кёрүп турум! Сен јөргөмөш. Је сен мында нени эдип јадын? Мында чымындар да јок ине.

— Мен Тойтыкбут деп атту јөргөмөш. Менинг уйам ўстүги этажтынг кыбында. Менинг курсак јиир күүним келгенде, бойымнынг уйамды кёрүп, анда качан да болзо кандый-кандый јем таап турадым.

Кандый да Лимонишкан эжикти тынг токулдадып ийди:

— Эй, унчукпа! Сен анда кемле куучындажып отурынг?

— Мени энем ўреткен мүргүүлдерди кычырып турум—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— Эмеш араай бажыр—деп, түрменинг каруулчыгы јакарды.— Сен бисти базыттан јастыктырадын!

Лимонычактар сүрекей аамай бололо, араай да табыш тушта тенг баскылап болбайтон.

Тойтыкбут деп јөргөмөш эмеш јабызада түжүп келеле, уйазынынг учугындый чичке ўниле шымыранды:

— Мен сеге адагнаң письмо экелгем.

Чындал та, ол уйазына ороп салган бичигешти түжүрди. Чиполлино онызын ала койып, ол ок тарыйын кычырып ийди. Бичигеште мынайда айдылган:

„Кару Чиполлино, мен сенинг јүрүминде болгон бастыра учуралдарды билерим. Сенинг керектеринг сананганынганаң коомой ѫдүп турганына ачуурканба. Сенинг ордында мен бойымды сен ок чылап тудар эдим. Чын, түрмеде отурарга сүрекей коомой, је мен бодозом, мында сен көп немеге ўренип аларынг, көргөн-укканынг керегинде сананарга сенде чөлөө ёй дö бар болор. Сеге бу письмоны экелетен кижи—ол бистинг түрмедеги почталыоныс. Ого ончо-

зында бўт, ол ажыра меге суро ий. Изў кучактап турум. Сенин адан Чиполлоне“.

- Учына јетири кычырдын ба?—деп, Тойтыкбут сурады
- Эйе, кычырып салдым.
- Кем ѡок. Эмди письмоны оозынга салып, чайнайла, ажырып ий. Каруул оны кёрбос учурлу.
- Керек бўткен—деп, Чиполлино бичигешти чайнап, айтты.
- Эм тургуза дезе јакшы болзын—деп, Тойтыкбут айтты.
- Сен кайдар браадын?
- Почтаны тажып эмей база.

Јёргомёштин мойында учугаштардан ёргён сумка—почтальондор алып јўретендий сумка—болгонын Чиполлино ѡўз ле бутушта кўрўп алган. Сумкада письмолор толтыра болгон.

- Сен бу письмолорды кыптар сайн тажып јўрединг бе?
- Мен бу ишти бўдургели беш јыл болды: кажы ла кўн эртен тира кыптар сайн кирип, письмолорды јууила, ононг олорды улуска тажып јўредим. Каруул мени эмдиге јетири бир де катап тутпаган, бир де бичигеш таппаган. Онойп заключённыйлар бирўзи бирўзиле тил алыжып, олордын письмолорын туткулап ала-рынан коркыбай јадылар.
- А олор чаазынды кайдан алгылайт?
- Олор чаазынга эмес, чамчаларынын ўзўктерине бичиги-лейт.
- Байагы бичигеш ненин учун ондый санг башка амтанду болгонын эмди мен билип турум—деп, Чиполлино айтты.
- Черниланы дезе тўрменин суйук курсагына ооктогон кирпич алыштырып эткилайт—деп, јёргомёш айткан.
- А кирпич кайдан?
- Тўрменин стенелери кирпичтен тудулган ине!
- Жарт—деп, Чиполлино айтты.—Эртен менин кыбыма кирип барзан. Мен сеге письмо берерим.
- Кыйалта ѡок кирерим—деп, почтальон сўзин береле, эмеш аксандап, бойынг ѡолыла барды.

— Сен не, будыңды согултып алдын ба? — Чиполлино суралы.

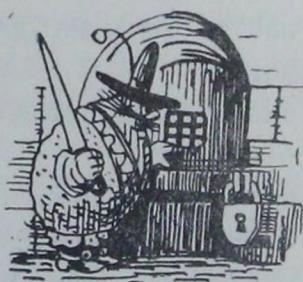
— Јок, ол сарзу эмей. Билеринг бе, меге чыкту јерде јадарга јарабас. Мен карып калгам, меге деремнеге көчүп алар керек эди. Анда менинг карындашым бар, ол кукурузалу кырада јадат. Ол мени бойына көп катап кычырган, је мен ижимди таштап болбой јадым ине. Нени-нени баштап алганда, оны учына јетире бүдүрер керек. Ого ўзеери дезе менде принц Лимонло чотожотон керегим бар. Онынг придворный лакейи менинг адамды кухняда былча со-гуп өлтүрген. Анда стенеде темдегеш эмдиге јетире бар. Кезикте мен ол меге кереес исти кёрөргө кирип јүрүп, бойыма мынайда айдып турадым: „Качан бирде принц Лимонды да былча сок-кылаар, керек дезе онон ис те артпас“. Мен чын айдып турум ба?

— Ондый ак-чек санаалу јөргөмөшти мен бу ёйгө јетире ка-чан да көрбөдим! — деп, Чиполлино аланг кайкап айтты.

— Кажызы ла чыдалына келиштире иштенет — деп, кичинек почтальон каруузын төп ўниле јандырды.

Аксандап-аксандап, ол көзнөгөшкө једеле, кандый да Лимо-нишканынг сырангай тумчугы алдыла коридорго одүп алган, бу ёйдо онызы ончозы аайы-төеийинде бе деп бүдүмжиленерге, эжик-теги тежиктенг караган болгон.

Тўрменинг кыбынан чыгып алып, Тойтықбут учугыла төмён түжеле, онон ары бойынынг керектерине барды.

ЖИРМЕ ТӨРТИНЧИ БАЖАЛЫҚ

Чиполлино кандай ла ижемизин јылыйтат.

Лок күнде Чиполлино бойының чамчазынанг бир тиілбек бөс јыртып алала, оны канча-канча ўзўктерге бўлиди.

„Бот почтаниң чаазыны да белен—деп, ол күүнине јединип сананды.—Эмди, чернила экелгилегенче, сакып аларыс“.

Лимонишкаго эигирде курсак экелип берерде, ол оны јибеди. Калбакла стенеденг ол эмеш кирпич кырып алдып, онызын сууга урала, јакшы чейип салды, оның кийининде дезе ол калбактынг сабыла бир канча письмо бичиди.

„Кару адам!—деп, баштапкы письмодо айдылган.—Мен сеге кандай сөс бергенимди ундыбадын ба? Бот эмди ол ёй јууктал клеедири. Мен ончозын лаптап сананып алгам. Сени окшоп турум. Сенинг уулын Чиполлино“.

Момонго ийер деп темдектелген экинчи письмодо мынайда айдылган:

„Кару карган Момоным, мен сени ундып салдым деп бодобо. Олжодо менинг эдетен ижим јок, оның учун мен эски најыларым керегинде јаантайын сананып јадым. Мен шүүнип-шүүнип келеле, сен, байла, меге ле менинг адама болужар арган бар деп сананып

алдым. Онызы јенил эмес, мен билерим. Је сеге бир јўс момон јууп аларга келишсе, текши кўчигерле слер ончо уурларды јенип чыгарыгар. Сенинг бачым јандырган каруунгды сакыйдым, ёскö сёстёрлö болзо, бойымның кыбымда сени сакыйдым. Је,jakшы болзын. Сенинг эски најынг Чиполлино“.

Кожуп бичигени: „Мында сенинг кўзинг оорыбас. Менинг јер алдындагы кыбымда чернильница дагызынанг карангуй“.

Ўчинчи письмоның учуры мынды болгон:

„Кару Вишенка! Мен сен керегинде нени де билбезим, је сен бистинг шорлонгоныс кийининде ал сагышка тўшпеген деп бек бўдўп турум. Удабай бис кавалер Помидорло јетири чотожып аларыс деп, сеге сўзим берип турум. Мында мен кўп немелер керегинде санангам, јайымда олор керегинде сананарга бош юк болуп туратан. Сенинг болжынгды сакыйдым. Момонго туттурып беретен письмоны сеге ийип јадым. Оны эрмектешкен јериске салып кой. Удабас база бичирим. Ончолорына эзен. Чиполлино.“

Ол письмоны јастыктың алдына сугуп, арткан черниланы орынның алдындагы ойдыгашка уруп, куру айакты Лимонишкага берип ийеле, уйуктаарга јадып алган.

Эртезинде ол ок почтальон адазынанг ого јаны письмо экелген. Мен уулымнанг келген солундарга сўрекей сўйнерим, је ого бойының чамчазын чебер коротсын деп айдып турум деп, карган Чиполлоне бичиген эмтири.

Чиполлино чамчазының кабортозына шыдарын јыртала, оны јерге јайа салып, сабарын чернилага сугала, бичий берди.

— Сен канайып турунг!—деп, почтальон оны токтотты.—Сен кажы ла письмого ондый јаан лист кородып турар болzon, бир неделенинг бажында сенде бичийтен неме юк болор.

— Санааркаба, бир неделенинг бажында мен мында юк болорым!—деп, Чиполлино каруузын јандырды.

— Уулым, сен јастырып турунг деп јалтанадым!

— Болзо-болор. Је меге ајартулар эдер ордына, сен меге болжынг колын сунуп болбозын ба?

— Менинг бастыра сегис будым сенинг колынга. Сен нени сананып алдын?

— Мен түрменинг толо планын јураарга турум, ондо бастыра этажтарды, тыш жаңындагы стенени, чеден ичин ле оноң до ёскөзин темдектеп саларга турум.

— Је, онызы күч эмес: мен түрмеде кажы ла квадратный сантиметрди билерим.

Тойтыкбут деп јөргөмөштинг болужыла Чиполлино түрменин планын јурайла, чеден ичин кресле темдектеп салды.

— Бу мында сен ненинг учун крес тургузып салдын? — деп, јөргөмөш сурады.

— Онызын мен сеге база бир тушта јартап берерим — деп, Чиполлино каруузын бултаартып жандыры. — Эм тургуза мен сеге ўч письмо берерим: олордын бирүзин — адама, а бу эки письмоны ла планды менинг најыма апарар керек.

— Түрменинг каалгазының тышты жаңына ба?

— Эйе. Жиит граф Вишенкага.

— А оның жаткан айылы ыраак па?

— Графинялардың шибеезинде, төңнинг бажында.

— А, онызын мен билерим! Менинг таай агам ол шибееде туралың ўстүнде иштеп жат. Ол мени бойына көп катап кычырган, је менде бош öй лө жок болуп туратан. Анда сүрекей ѡаращ деп айдышат. Канайдар, мен, жарт ла, анаар баратан турум, је мен учун почтаны кем тажырып?

— Сен бир будынга аксал та турган болzon, је ары-бери jүрүп келерине jўк ле эки кўн öткўреринг. Мен бодозом, эки кўн письмолор югынан да жадар аргалу.

— Мен јангыс та кўн жок болбос эдим—деп, кичеемкей почтальон айткан,—је бу письмолорды бачым јетирер керек болзо...

— Сүрекей бачым!—деп, Чиполлино оның эрмегин ўсти.—Куучын сүрекей ѡаан учурлу керек керегинде öдöt, оног тўрмалеткендердин юйымдалары камаанду.

— Бастыра тўрмалеткендердинг бе?

— Эйе, бастыразының—деп, Чиполлино айтты.

— Ондый болзо, бўгўнги почтаны тарқадып апарзам ла, мен јорукка кўндўгерим.

— Менинг кару најым, сеге кандый быйан да јетиретенин билбей турум!

— Мен онызын быйанга болуп эдип тургам эмес—деп, тойтык бутту почтальон каруузын јандырды.—Тўрме ээнделе берзе, мен учы-учында деремнеде јуртаар аргалу боловым.

Ол письмолорды сумқазына салып, оны артынала, аксангданап аксангданап, кўзнёгёш жаар барды.

Жеткерден канча ла кире ыраарга болуп, бу аразында потолокко кармактанып чыккан почтальонды кўзиле ўйдежип, Чиполлино шымыранды:

— Жакши болзын. Йолың ырысту болзын!

Йўргомёш кўзнёгёштинг ары јанында јылыйа берген öйдёнг ала Чиполлино частарды ла минуттарды тоолоп турар болды. Öй сүрекей араай öткён: бир час, эки, ўч, торт...

Бир конок ѕдёрдö, Чиполлино сананды: „Эмди ол шибееден кайда да ыраак јогында. Жолды тапкай не? Таппай кайткан эди. Шибеени эбиредеги јерлерде јөргөмөштөр кöп, ол графинялардың туразының ўстүнде жаткан јарлу јөргөмөшкө карындаш болгонын олор билгилеп алза, айса, кем-кем оны ўйдежип те салар“.

Карган, буурайган кип-кичинек јөргөмөш аксангдап-аксангдап, тураның ўстүне канайып кармактанганын, ол бойының таай агазынаң Вишенканың кыбы керегинде канайып угуп алыш, оноң стенеле төмөн уулчактың төжөги јаар түжеле, оны араай ойгозып, письмолорды канайып бергенин Чиполлино бойының сагыжына эбелтти.

Чиполлино отурага жер таппай турды. Частаң часка, минуттан минутка ол почтальонның ойто келерин сакыган. Же экинчи, ўчинчи күн ѡткөн, Тойтыкбут дезе эмдиге жетире көрүнбей турган. Түрмелеткендөр письмолор јок болгонынаң улам сүрекей санааркап калгандар. Баар алдында почтальон бойының јажытту јакылтазы керегинде олордың бирүзине де айтпаган, јўк ле эки күнге амыраарга турум деген. Ол ненинг учун келбейт не?

Төртинчи күнде арестанттарды базып јўрерге чыгаргандар. Чиполлино көзиле адазын бедреди, же ол чеден ичинде јок болгон, оныла не болгонын айдып бергедий кижи де јок болгон. Түрменинг чеден ичин бир канча эбирае базала, Чиполлино бойының кыбына ойто келип, аргазын таппай, орынга јыгылды. Ол кандый ла ижемини јылыйткан дегедий болды.

ЖИРМЕ БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК

*Тойтыкбут деп јөргөмөшлө база Жети-Жарым деп
јөргөмбишлө болгон учуралдар*

очтальон-јөргөмөшлө не болды не?

Эмди ле мен ончозын куучындап берерим.

Түрмеден чыгала, абрааларга, коляскаларга ла кареталарга былча бастырбаска, ол тротуардың жанынча оромло барган. Же мында ол велосипедтин тегелиги алдына арай ла учурабады, туура калырга сондогон болзо, былча бастырар эди.

„Кудайымай!—деп, ол чочып сананган.—Менинг жоругым бойының башталганынан арай ла озо божободы“.

Ырыс болуп, ол ыраак юкто люк көрүп ийеле, кирлү суу агызатан трубаның ичине түжүп алган. Ол анаар кирип ле баарда, кем де оның адын адап кыйгырган. Јөргөмөш кайра баштанип, бойының ыраак төрөөнин көрүп ийген. Бу төрөөни азыйда графтың шибеезининг кухнязында жаткан. Оны Жети-Жарым деп адайтандар, ненинг учун дезе ол жети жарым бутту болгон: сегизинчи будының жарымын ол түбектү учуралдан улам—пол жалмайтан щёткала шорлу табарышкан кийининде јылыйткан.

Тойтыкбут эски көрүш-таныжыла күндүлү эзендешкен, Жети-Жарым нек-сак керегинде, кöп лö сабазы дезе—бойының сегизин-

чи будының јарымын канайып јылыйтканы керегинде калырап, оныла коштой басты.

Бойының килинчектү щёткала ырыс јок тушташканы керегинде канча ла кире жетире куучындап берерге, Жети-Јарым улам сайын токтоп турды, је Тойтыкбут, бойының ѡлдожыла акту јүрегинен калыражып алар күүнине јеңдирбей, оны ичкери бастырган.

— Бу сен кайдаар онойып мендеп турун?—деп, учы-учында Жети-Јарым сураган.

— Таай агама—деп, Тойтыкбут каруузын бултаартып јандырган.

Түрмеде ол јажытту керектерди айтпаска ўренип алган, онын учун Чиполлинодон Вишенкага ла Момонго письмолор аппаратканы керегинде унчукпаган.

— Таай аганга ба?—деп, Жети-Јарым такып сураган.—Шибееде јатканына ба? Ол мени туралынг ўстүнде јаткан бойына бир неделеге айылдап кел деп узактан бери кычырат. Билерин бе не, мен сенле кожо баратам—эмди менде кандый да бачым керектер јок.

Оның коштонгөнына та сүүнетен, та сүүнбейтен, Тойтыкбут онызын билбей турган. Је онон ол, экүлөп баарга артык, ого ўзеери бу сакыбаган ѡлдожы, оныла кандый-кандый түбек болзо, ого болуш јетирер деп, шүүнип алды.

— Је не, баралы—деп, ол каруузын күндүлү јандырган.—Је јанғыс сен эмеш түрген базып болбозын ба? Нениң учун дезе, менде јаан учурлу јакылта бар, мен оройтыбаска јадым.

— Сен эмдиге ле јетире түрмеде почтальон болуп турун ба?—деп, Жети-Јарым сураган.

— Јок, мен ижимнен чыгып калгам—деп, Тойтыкбут каруузын јандырган.

Жети-Јарым оның көрүш-таныжы, керек дезе төрөөни де болгон болзо, је кезик немелер керегинде сыралай јуук та најыларга айдарга јарабас.

Амыр куучындажып, олор городтың тыш жаңына чыгала, учы-учында бойына кирлү суу ағызатан трубаның ичинен чыгып аларга жай бергендер. Тойтыкбут сагыжы жарып, јенгил тынып ийди, нениң учун дезе трубаның ичинде кей сүрекей тынчу болгонынан улам, оның бажы айланган.

Jaan удабай жорукчылар экүлези жаланда болуп калгандар. Сүрекей жакшы күн болгон, жыды жарашиб болонди эзин араай элбизеткен. Жети-Жарым оозын сырангай ачаптанып ачып, бастыра кейди бойына бир тарый тартына тынып аларга тургандый болды.

— Мында кандай жакшы!—деп, ол кийгырып айткан.—Мен бойымның кирлү суу ағызатан тынчу трубамнан чыкпагалы ўч жыл болды. Эмди дезе мен кайра канайтса да бурылбас ошкоҗым. Меге бого, бу шың ла ээн жорт жерге келип, не журтабас?

Үйазына куртты сүйртеп, узада чубажып клеекткен чымалыларды нөкөрине көргүзип, Тойтыкбут удура айтты:

— Бу жер көп жорт албатылу болгодай.

— Городтың синъорлорына бистинг деремнедеги жоныс жарabay турган ошкош—деп, бойының ичеениниң жаңында отурган апсан каарып темдектеди.

Жети-Жарым кыйалта жогынан токтой түжерге күүнзейле, деремнениң жоны керегинде ол не сананып турганын апсанга жартап берген. Апсан каруузын жандырган. Жети-Жарым удура айткан. Апсан та нени де чыркырап ийген. Жети-Жарым оның айтканына јопсинбекен.

Текши айтса, куучын удай берген, ёй дезе бир де минутка токтобой, ѡдүп ле брааткан.

Блаажып тургандарды айландыра болгон-тушкан албаты көп жуулышкан: апсандар, конустар, сырты толбулу конустар, билдирилү ыраагында керек дезе жалтанбас томоноктордың да бир канчазы отургылаган. Бу юйгө жетире оромдогы јүрүшти башкараачы болуп отурган кучийак ол жуулышкан албатыны аярып ийеле, оны туш-башка тоскурага учуп келди. Мында ол качан оқ Жети-Жарымды көрүп ийген.

— Чик-чирик! Мениң балдырыма коомой јем эмес! — деп, ол чыркылдаган.

— Аргаданаар! Аргаданаар! Полиция! — деп, карын кандай да томсок бойының ѿйинде түймеең-табыш чыгарганын јакшы дезеер.

Кös јумарга јеткелекте бастыра конустар, сырты толбулу конустар јоголо берген, олорды торт ло јер јудуп ийгендий болгон. Жети-Жарым ла Тойтыкбут аспанның ичеенине јажынгандар, онызы кирер әжикти мендештү јаап, бозого јанына каруулга турup алган.

Жети-Жарым коркыганына бастыра бойы тыркыражып турган. Тойтыкбут дезе бойыла кожо андый калырууш ѡлдош алганына кородоп тура берген, нениң үчун дезе онызы баштапкы ла јолукканла блааш баштап, полицияның көзине учураган.

„Је бот, мени эмди темдекке алгандар — деп, карган почтальон сананган. — Кучыйак мени бойының бичигине бичип алгана јарт. Бу бичикке учураган болzon — јакшыны сакыба!“

Ол Жети-Жарым јаар бурылып, ого мынайда айткан:

— Уксан да, кум, көрзөң. Бистинг јоругыс сүрекей јеткерлү болуп браат. Айса, биске айрылыжып алар керек?

— Сен мени, чындан та дезе, кайкадып турунг! — деп, Жети-Жарым кыйгырып айткан. — Озо баштап сен мени кожо бааррга

бойынг сөстөгөн, эмди дезе мени түбекте артызарга јадынг. Жакшы ла најы болтырынг, айдар да неме јок!

— Же бу менле кожо барага сен бойынг айтпай кайттынг. Же алдырбас, керек онызында эмес. Мен шибее жаар учуры жаан жакылталу браадым, күндүчили учун мен апсанга сүрекей жаан быйанду да болзом, бу ичеенде кере түжүне отураг күүним јок.

— Жакшы, мен сенле кожо барадым—деп, Жети-Жарым ѡпсинген.—Мен сенинг таай аганга айылдаачы болгом, эмди сөзимди бүдүрерге турум!

— Айдарда баралы!—деп, Тойтыкбут айтты.

— Бир минут сакып алзаар, синьорлор: мен эжиктинг ары жанына бажым чыгарып, полицияны көрүп ийейин—деп, аякчыл апсан айтты.

Кучыйак эмдиге ле жетире байагы жеринде болуп, жердин ўстүнчө јабыс учуп, ёлөнг ортозын лаптап аյыктап турган эмтири.

Жети-Жарым санааркашту ўшкүреле, ондый айалгаларда мен бир де алтам этпезим деген.

— Же, ондый болзо, мен јангыскан баарым!—деп, Тойтыкбут јана түшпей јарлаган.

— Канайып турунг, мен сеге тынынды жеткер алдына тударга не де учун бербезим!—деп, Жети-Жарым чугулданы.—Мен сенинг блгөн аданды билгем, онын кереес адына болуп, сеге быжу ѡлümge удура барага чаптык эдер учурлу болуп јадым!

Отурып сакыры ла арткан. Кучыйак чылазыны јок бололо, барып амыраарга күүнзебей турганда, күннинг бастыразы кыйынду сакылтада ѳткөн. Жүк ле күн ажарында полиция учы-учында бойынг казармаларына—сөөктөрдинг жанындағы кипарис агаштарга—кедип барган, бу ла тушта бистинг жорукчыларыс ойто көндүгерге тидиндилер.

Бир күн јылыйтканына Тойтыкбут ачурканган.

Түн туркунына олор јылыйткан ёйин ойто бурып, бойынг кирезинде ыраак јўргүлей берер әди, же кенетийин Жети-Жарым мен сүрекей арыдым, тыштанарга турум деп тапты.

— Ондый арга јок—деп, Тойтыкбут јаратпады.—Чек арга јок! Мен јолдо база токтоп болбозым.

— Айдарда, сен мени түнде јолдың тал ортозында таштаарга турунг ба? Сенинг адангынг эски најызын сүрекей ле јакшы көрүп турган болтырынг! Ол карган бараксан тирү бололо, сени төрөёндөрине буурзабайтаның учун јакшы ла арбаганын көргөн болзом.

Тойтыкбутка бу да аразында јөпсинерге келишти. Јорукчылар кандый да церквенинг јааш суузын ағызатан трубазының кийин јанында эптү јер табала, амыраарга јадып алдылар.

Тойтыкбут кере түниле көзин јумуп болбой, јорук јанынан бойының нёкёри јаар чугулын бадыrbай көрүп отурганы керегинде айдарга да керек јок, онызы дезе амыр козырыктап јаткан.

„Бу коркунчак, калырууш неме јок болгон болзо, мен эмди једетен јеримде, айса болзо, кайра да барган јолымда болор эдим!“—деп, ол сананган.

Күнчыгышта тенгери јарып ла келерде, ол артык удадыш јогынан Жети-Жарымды ойгозып ийген.

— Баарар керек!—деп, ол јакарды.

Је ого, Жети-Жарым бойын аайлап албаганча, база да саксырга келишкен. Карган јалку бойының бастыра јети јарым будын јазап арчып алала, оноң ары көндүгерге белен деп, јўк ле мының кийининде јарлаган.

Эртен тура аңылу учуралдар болбоды.

Тал түш кирезинде јорукчылар килейте такталып калган јалбак площадкага једип келгендер, оның ўсти көп тоолу кандый да истерле чоокырлалган.

— Санг башка јер!—деп, Жети-Жарым айтты.—Мында бүткүл черүү откён деп бодогодый.

Площадканың учында јабыс постройка көрүнген, оноң дезе жаан табышту, чочыдулу кандый да ўндер угулып турган.

— Мен сонуркак эмес, је бис кайда турганысты, анда кем јуртап јатканын билип аларга, мен бойымның сегизинчи будым-

ның әкинчи јарымын берип ийер әдим—деп, Жети-Жарым катап ла кимиектенип тура берди.

Је Тойтыкбут ары-бери аյқтанбай, түрген ичкери брааткан. Ол сүрекей арып калган, ненинг учун дезе кере түниле уйуктабаган, изүге дезе бажы оорып турган. Олор ичкери барган сайын шибее јууктабай, там ырап турган чылап, ол шибееге качан да једип болбозым деп бодогон. Олор јолдоң астыккан болор бо, кем билер: әмди ыраагында шибеенинг бийик башнялары көрүнип келер учурлу болгон ине... Чын, олор јолдо аскан әмей база. Олор әкүлези карган бололо, очка кийбей јадылар (ненинг учун дезе бу ёйгө јетире кем де очкалу јөргөмөшти качан да көрүп јүрбекен). Олор шибеени ајарбай калала, оны кёндүре ёткүлөген болордонг маат јок.

— Аргалу болзо, аргаданаар! Такаалар!—деп кыйгырып, кичинек јажыл курт Тойтыкбуттын јанынча учуп ёдёрдö, Тойтыкбут бастыра бойы ачу-корон санаазына алдырган болгон.

Бу сүреен јаан, ачап күштар керегинде көп катап уккан Жети-Жарым коркып шымыранды:

— Бис юлдис!

Бойын билинбей, јети узун, чичке будыла түрген-түрген алтап, сегизинчи, чолтук будыла аксанғап, ол качып мантады.

Онын тойтык бутту јолдоғы ондый чыйрак әмес болгон—ненинг учун дезе, баштапкызында, бойынын санаазын ла сананып турган, әкинчизинде, ого әмдиге јетире такааларла туштажарга, керек дезе олор керегинде угарга да качан да келишпеген. Іе бутаныш әмес коркүшту күштардынг бирүзи онынг ўстүнде бойынынг чокужын көдүрип аларда, ол письмолорлу сумказын нёкөрине чачып береле:

— Апарып сал...—ого калганчызын кыйгырарга јалтанбалы.

Је бу письмолор кемге темдектелгенин айдарга ондо ёй артпаган. Такаа оны јуда салып ийген.

Кайран аксак почтальон! Ого кыптанг кыпка база почтаны тажырыга ла түрмелеткендерле кейлежерге әмди келишпес. Той-

тынгдап-тойтынгдап, ол түрменинг чыкту ал-карангүй стенелериле канайда кармактанып турганын база кем де көрбөс...

Нёköрининг ёлёми Жети-Жарымды аргадаган. Ол ботпушты ла площадканы эбиреде курчаган сетканын тыш јанына сурт эделе, такаа ол јаар баштанарынан озо јеткер јок јерге једип алган. Мының кийининде ол узак ёйгө билинбей барган.

Жети-Жарым билинеле, кайда болгонын онгдободы. Күн ажып брааткан—айдарда, талгакта ол бир канча час јаткан.

Бойынанг эки алтам јерде ол такаанынг коркушту сомын көрүп ийди, такаа дезе бастыра бу ёйдинг туркунына оны көзиненг јылыйтпай, эмиктенг эдилген койу сетканынг ўйттери ёткүре чо-кужын сугуп аларга калас кичеенип турган.

Бу коркушту чокушты көрөлө, Жети-Жарым тургуза ла Тойтыкбуттын ачу-корон ёлүмин эске алынган. Ол юлгөн најызынынг салымы керегинде ўшкүрип ийеле, јериненг кыймыктанарга ченешти. Оның кенеп калган сегизинчи буды кандый да уур немесе базырылганын ол јүк ле эмди ајарды. Онызы почтовый сумка болгон, Тойтыкбут оны ого ёлёми алдында чачып берген.

„Мениң жалтанбас најым письмолорды кемге де апарып берери керегинде жакыган—деп, Жети-Жарым сананды.—Же кемге, кайдаар?.. Бу письмолорлу сумканы баштапкы ла ырынтыга чачып ийеле, кирлү суу агызатан трубама жанзам, торт болбос по? Ондый да болзо, мен сумканың ичин сонуркап көрөрим“.

Ол письмолорды кычырып, көстинг җажын тудуп болбоды. Оноң ары кычыргадый аргалу болорго, ого көзинен жаныс тамчы арчыырга келишкен эмес.

— Ол дезе меге бойының жакылтазы керегинде бир де сөс айтпаган! А мен нени де билбегем, ого сүрекей мендеерге керек болордо, оны бойымның калыражымла туткам! Жок, жок, эмди меге ончозы жарт: Тойтыкбут мениң буруумла өлгөн, мен оның калганчы күүнин бүдүрип салар учурлу. Мен өлötöн до жанду болойын, же ондый да болзо, чындык најымның мөңкү сөёгине күндү јетирерге, мен нени-нени эдерим.

Бойына уйуктаарга да ёй бербей, Жети-Жарым жорукка көндүгеле, танталдында шибееге эзен-амыр једип келген. Ол тураның ўстүне чыгар јолды белен таап алып, бойының төрбөн јөргөмөжине сүүнчилү уткыткан. Болгон учуралдар керегинде кыскарта куучындашкан кийининде олор экүлези письмолорды Вишенкага табыштырдылар. Түймеенде турушканы учун кезеттирип, уулчак эмдиге ле јетире тураның ўстүнде отурган. Шибееде јаткан јөргөмөш оның кийининде Жети-Жарымга бастыра јайды менде ёткүригер деп айдып берерде, карган балырууш күүнзеп јөпсинди: жана жол ого тон ёткүре коркушту деп көрүнген.

ЖИРМЕ АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫҚ,

*мында арифметиканы билбеген Лимонишкa керегинде
айдылат*

ир катап эртен тура Чиполлиного курсак экелип туратан Лимонишкa айакты јерге тургузып, Чиполлино jaар кату кёрөлб:

— Сениң карған адана коомой. Ол сүрекей тың оорудеп кимиренип айткан.

Чиполлино адазы керегинде онзынан кöп угуп аларга турган, је Лимонишкa куучыннаң кыйып, јўк ле карған Чиполлоне торт чинезиј јок бололо, кыбынан чыгып болбой јатканы керегинде айткан.

— Мениң сеге айтканымды кемге-кемге калырап ийдин!— деп, Лимонишкa кошты.—Мен јеримди јылытардан айабазым, меге дезе билемди азыраар керек.

Чиполлино унчукпаачы болды. Је кандый да сöзин бербейде, ол бу билелў, лимонный кеп-кийимдў јажы jaан кижини кату айалгага тегин де тургуспас эди. Бойының балдарын азыраарга, ол артык иш таппаганынан ла улам түрмениң каруулчыгы болуп иштегени јарт болгон.

Бу күнде базып јүретени бар болгон. Түрмелеткендер чеден

ичине чыгып, эбире базып тура бердилер. Лимонишканың базытка келиштире барабанга соккон:

— Бир-эки, бир-эки!

„Бир-эки!—деп, Чиполлино санаазында такып айткан.—Менинг почтальоным, сууга түшкен чилеп, сурузы јок јылыйды. Ол баргалы он күн откён, бурылып келерине дезе кандай да иженчи јок. Ол менинг письмолорымды кемге де табыштырбаган, анаң башка Момон качан ок мында болор эди. Бир-эки!.. Адам оору —айдарда, качыш керегинде эмди сананарга да керек јок. Оору кишини түрмеден канайып аппаратан? Оны канайып эмдейтен? Биске ачык тенери алдында, врачтар ла эмдер јоктон агаш ортозында эмезе саста канча кире јажынарга керек болотонын кем билер эди... Э, Чиполлино, жайым керегинде сананба да, түрмеде көп јылдарга чыгара, айса болзо, јажына да јадарга белетенип ал... Мында өлгөнинг де кийининде артағра белетен“—деп, ол түрмени курчаган стененинг көзнөгөжининг ары жыныда көрүнген сөйтөр жаар көрөлөө, кожуп айткан.

Бу күнде базыш азыйдагызынан кунукчыл болды. Түрменинг жолду-жолду курткаларын ла штандарын кийген заключённыйлар чеден ичиле корчойып калган жүрдилер. Азыйда болотоны аайынча нәкөриле бир канча сөс алышарга бу аразында кем де ченешпеген.

Жайым керегинде ончолоры сананган, је бу күнде жайым сыранай ыраак деп билдирген! Жутта булуттардын ортозына јажынган күннен де ыраак көрүнген. Ол ўстүне дезе, онбайттар эткен чилеп, оогош, соок жантырап тура берген, түрмелеткендер дезе ийиндерин сооксына тартынып, базып ла жүргендер, түрменинг ээжилери аайынча, базыш кандай ла күнде откүрилер учурлу болгон.

Кенетийин Чиполлино оны кем де кычырып турганын угуп ийди,—эмезе ого жүк ле онойып билдирген болор бо?

— Чиполлино, база эбире келер тушта эмеш токтой бер—деп, таныш тунгак ўн оног жарт такып айтты.

ЖИРМЕ АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫҚ,

*мында арифметиканы билбеген Лимонишка керегинде
айдылат*

ир катап эртен тура Чиполлиного курсак экелип туратан Лимонишка айакты јерге тургузып, Чиполлино јаар кату кёрөлбө:

— Сениң карган адана коомой. Ол сүрекей тың оорудеп кимиренип айткан.

Чиполлино адазы керегинде онызынан кёп угуп аларга турган, је Лимонишка куучыннан кыйып, јўк ле карган Чиполлоне торт чинези јок бололо, кыбынан чыгып болбой јатканы керегинде айткан.

— Мениң сеге айтканымды кемге-кемге калырап ийдин!— деп, Лимонишка кошты.—Мен јеримди јылытардан айабазым, меге дезе билемди азыраар керек.

Чиполлино унчукпаачы болды. Је кандый да сөзин бербейде, ол бу билелў, лимонный кеп-кийимдү јажы јаан кижини кату айалгага тегин де тургуспас әди. Бойының балдарын азыраарга, ол артык иш таппаганынан ла улам түрмениң каруулчыгы болуп иштегени јарт болгон.

Бу күнде базып јүретени бар болгон. Түрмелеткендер чеден

ичине чыгып, эбире базып тура бердилер. Лимонишкан базытка келиштире барабанга соккон:

— Бир-эки, бир-эки!

„Бир-эки!—деп, Чиполлино санаазында такып айткан.—Менинг почтальоным, сууга түшкен чилеп, сурузы јок јылыйды. Ол баргалы он күн откён, бурылып келерине дезе кандый да иженчи јок. Ол менинг письмолорымды кемге де табыштырбаган, анан башка Момон качан ок мында болор эди. Бир-эки!.. Адам оору —айдарда, качыш керегинде эмди сананарга да керек јок. Оору кишини түрмеден канайып аппаратан? Оны канайып эмдейтен? Биске ачык тенгери алдында, врачтар ла эмдер јоктон агаш ортозында эмезе саста канча кире јажынарга керек болотонын кем билер эди... Э, Чиполлино, јайым керегинде сананба да, түрмеде кёп јылдарга чыгара, айса болзо, јажына да јадарга белетенип ал... Мында ёлгөнинг де кийининде артарга белетен“—деп, ол түрмени курчаган стененинг көзнөгёжинин ары јанында көрүнген сёөктөр jaар көрөлө, кожуп айткан.

Бу күнде базыш азыйдагызынан кунукчыл болды. Түрменинг јолду-јолду курткаларын ла штандарын кийген заключённыйлар чеден ичиле корчойып калган јўрдилер. Азыйда болотоны аайынча нёкбилие бир канча сёс алышарга бу аразында кем де ченешпеген.

Јайым керегинде ончолоры сананган, је бу күнде јайым сырангай ыраак деп билдириген! Йутта булуттардын ортозына јажынган күнненг де ыраак көрүнген. Ол ўстёне дезе, ёнотийин эткен чилеп, оогош, соок јангыр тамчылап тура берген, түрмелеткендер дезе ийиндерин сооксына тартынып, базып ла јўргендер, түрменин ээжилери аайынча, базыш кандый ла күнде откўрилер учурлу болгон.

Кенетийин Чиполлино оны кем де кычырып турганын угуп ииди,—эмезе ого јўк ле онойып билдириген болор бо?

— Чиполлино, база эбире келер тушта эмеш токтой бер—деп, таныш тунгак ўн онон јарт такып айтты.

„Момон—деп, Чиполлино сананды, сүүнгенине бастыра каны жүзине шаала берди.—Ол једип келген! Ол мында!“

Же түрменинг кыбында бектеткен адазыла канайдатан?

Чиполлино Момонның ўнин уккан јерге капшай једип аларга мендеп турала, ичкери алдында брааткан арестанттың чончойна базып ийди.

— Кайдаар алтаганыңды көрүп тур!

— Чугулданба—деп, Чиполлино шымыранды.—Он беш минуттың бажында бис ончобыс түрмедин чыгып аларыс деп, эбире брааткан улуска айдып сал.

— Сен жүүлген эмтириң!—деп, заключённый алаң кайкады.

— Мен сеге нени айдып турум, оны эт. Ончолоры белен болзын деп айдып сал. Бис базыштың учына јетпей качып жүре берерис.

Улус эбире базып келерге јеткелекте, олордың базыды бекле омок боло берди. Аркалары түзелди. Керек дезе барабанга соккон Лимонишкада онызын сезеле, түрмелеткендерди мактап ийерге шүүнип алды.

— Бот јакшы!—деп, ол кыйгырды.—Онойып, онойып! Көгүстү ичкери, ичи тартынып алар. Ийиндерди кайра... Бир-эки, бир-эки!..

Онызы әмди түрмелеткендердин базып жүргенине түнгей әмес, жуучыл базытка түнгей болгон.

Чиполлино оны Момон кыйгырып кычырган јерге једеле, базыдын араайладып, тыңдап тура берди.

— Жер алдындагы јол белен—деп, ого жер алдынан айтканы угуды.—Сеге жүк ле бир алтам сол жанына калып ийер керек, будыңның алдында жер ойыла берер. Бис ўстүнен жүк ле жуп-жука кыртыжын артызып салганыс...

— Кем јок, је база бир эбире келерин сакып алалы—деп, Чиполлино каруузын араай јандырды.

Момон база нени де айткан, је Чиполлино кёндүре ѡдё берген болгон.

Ол озо брааткан арестанттың чончойына катап ла базып ий-еле, шымыранды:

— База бир эбире келер тушта, мен сени будымла ийдип ийзем, сол жаны jaар бир алтам әделе, ёрө секирип ий. Же ол тушта тыңыда ла теп!

Заключённый база нени де сураарга турган, же бу ёйдö барабанщик олор jaар қылчас эткен.

Оның аяарузын канайып-канайып туура ууландырап керек болгон. Эбире баскан бастыра улустың ортозына шымырт түргентүкей жайылган, оның кийининде дезе түрмелеткендердин бирүзи:

— Joo!—деп тың кыйгырып ийген.

— Не болды анда?—деп, Лимонишка, олор jaар баштанып, алгырып ииди.

— Торсогыма базып ийгендер!—деп, арестант каруузын ачынчылу жандырды.

Лимонишка одош жаны jaар казыр кörüp турарда, Чиполлино момондордың јер алдында каскан галереязына киретен јерге јууктап келди. Ол ичкери брааткан нёкөрин будыла ийтти. Онызы сол жаны jaар калып, ёрө секиреле, качан ок јылыя берди. Жерде кижи түшкедий, жеткилинче элбек ўйт артты. Чиполлино эбире баскан улустың ортозына мындый жакару таркадып ийген:

— Эбире базып келген ле сайын мен будымла ийдип ийген кижи јоголып турзын.

Онойдо ло болуп турар болды. Эбире базып келген ле сайын кем-кем сол жаны jaар, тежикке, калып, ис артыспай јоголо берип турган. Онызын Лимонишка аярып ийбезин деп, тегериктиң одош жанында кемизи-кемизи:

— Joo-joo!—деп кыйгырып чыгатан.

— Анда не ондый?—деп, Лимонишка казыр сурайтан.

— Торсогымды жара базып ийдилер!—деп, бир ле аай каруу угулатан.

— Бойы бойыгардың буттарыгарга базып, бүгүн слердин эткенеер ле ол. Аярынып туругар!

Беш-алты катап әбіре базыштың кийининде Лимонишка бойын айландыра басқан арестанттар յаар санааркаган бүдүштү көрүп турар болды.

„Саң башка неме!— деп, ол сананган.— Улус астай берген деп, мен черт те берерим“.

Же оның кийининде ол онызы оғо жүк ле көрүнген деп шүйнди. Олор кайдаар баратан эди! Қаалга бектү, стенелер бийик.

— Анда да јок, мен бодозом, олор астай берген ошкош— деп, ол ыңыранып турды.

Жастырганында бүдүмчиленип аларға, Лимонишка арестанттарды тоолой берди, же олор әбіре базып жүргенинен улам, ол кемнен тоолоп баштаганын канайып та эске алынып болбой, кезиктерин эки катаптаң тоолоп алған. Тоозы канайып та келишпей турған: заключённыйлар астаган эмес, кожула берген деп билдириди.

„Канайып ондый болотон? Олор ўлўлерге бөлинип болбос ине. Арифметика—кандый тенек неме эди!“

Лимонишкa бу наука јанынан тың эмес болгонын слер, байла, билип ийгениер. Ол катап тоолоп баштаган, је заключённыйлардың тоозы бирде астап, бирде көптөп турды. Учы-учында ол чек булгалып калбаска бу керекти таштап ийерге сананып алган. Кенетийин ол эбире баскан улус јаар көрөлө, куды чыгып, көзин јышты: ондый болотон эмеш пе? Арестанттар арай ла эки катапка эмес астай бертир.

Олордың кемизи-кемизи булуттардың ары јанына уча берди эмеш пе деп көрүп аларга ченежип, ол көзин тенгери өрө көдүрди, шак бу өйдө јердин алдына база бир кижи калып, элес эдип јоголо берген.

Эмди турганы ла јирме сегис кижи арткан. Олордың ортозында Чиполлино до болгон, ол бойының адазы керегинде сананып божобой турган. Оноң озо брааткан кандый бир арестант јер алдына јылыйган ла сайын уулчактың јүргеги систайтан: „О јайла, ол менинг адам болзо кайдар!“

Је карган Чиполлоне бойының кыбына бектеттирген—оны јайымдап алары керегинде сананарага да керек јок болгон.

Учы-учында Чиполлино бастыра түрмелеткендерге качарына болужарга, бойы дезе адазыла түрмеде артарга шүүнип алган. Јайымды оныла кожно адазы тузаланып болбайтондо, ого јайым керек јок болгон.

Эмди јўк ле он беш заключённый арткан... он... тогус, сегис, јети...

Алаатыган Лимонишкa барабанга болгонбой ло согуп турган.
„Кандый көрмөс менле кокурлайт не!—деп, ол түймейндү сананган.—Эбире базып келгилеген ле сайын бир кижиден јылыят. Мен нени эдейин? Базыштың учына јетире эмди де јети минут арткан,—ээжини канайдатан эдин. Базыштың учына јетире олор ончозы јылыя берзе, канайдатан?.. Олордың анда канчазы арты не? Бир, эки, ўч, торт, беш, алты... Бү мен нени айдып турум: олор јўк ле бежё ине!“

Чиполлино сүрекей ачурканып калган. Ол Момонды кыйғы-

рып кычырарга ченешкен, је каруузын албады. Бойы ненин учун
качып болбозын, ол кару најызына јартап берерге сананган.

Шак бу ёйдö Лимонишкa оңдоноло, оның бастыра арестанттарын јарты јок јоголткон тарманы токтодорго шүүнип алды.

— Тур! Кыймыктанбастан!—деп, ол алгыра берди.

Чиполлино ло база төрт заключённый токтой түжүп, бирүзи
бирүзи јаар көрүштилер.

— Лимонишкa түймeeн-тabyш чыгарбаганча, капшай јүгүреер!
— деп, Чиполлино кыйгырды.

Заключённыйлар экинчизин суратпай, ээчий-деечий орого
калып ийгендөр. Чиполлино олордың кийининең кунукчылду көрді,
је кенетийин ол оны буттарынан каап тургулаганын сезип
ииди. Ол артарга шүүнип алганын нöкөрлөри билеле, кöп эрмек
јогынаң оны јер алдындағы галереяга кийдире тарткандар.

— Тенек болуп кылынба—деп, олор айткан.—Жайымда јўрер
болzon, адана түрген болужарын. Оройтыгалакта, качалы, качалы!

— Мени база сакып алыгар!—деп, керектинг аайын учы-учында
онгдол алган Лимонишкa кенетийин кыйгырды.—Мен база слерле
кожо! Мени мында артыспагар: слердинг качканаар учун принц
мени бууп салар ине!

— Кем јок, оны кожо алып алалдар—деп, Чиполлино јöпсинди.—Биске онайып јенил качарга келишкен учун, бис бу Лимонишкага
база бир эмеш быйанду болуп јадыс ине.

— Мендерег—деп, оның кийин јанында тунгак ўн угулды.—
Мында тöнг ёткүре јарық, мен дезе кöс јок артарга эмезе күннинг
чогына соктырып öлөргө эмеш те күүнзебей јадым!

— Менинг кару, карган Момоным, бойынг бодозон, мен
канайып качатан эдим? Адам оору бололо, бойының кыбына бектеттирген.

Момон житкезин тырмады.

— Оның кыбын мен билерим—деп, ол айтты.—Мен түрменинг
планын јакшы ўренип алгам, оны меге сен ийдинг ине. Же
бисте ёй бар ба, јок по? Сен меге ажындыра айдар болгон.

Ол кыйгырып кычырда, јүс кире момон көрүнгилеп келди

— Уулдар, биске база бир јол казар керек—түрменинг ту ол толугына јетире — карган Момон айтты.—Je казып саларыс па?

— Ол не сурак эди! Он беш минутка ончозы бүдүп калар.

Узак сананбай, момондор иштенгилей берди. Бир канча минуттынг туркунына олор карган Чиполлинонын отурган тапчы клетказына једип алгандар. Чиполлино кыпка ончолорынан озо өдүп кирди. Онынг адазы орында улаарып јаткан.

Олор карган өбөгөнди јер алдындагы ѡолло апарғылай ла берерде, кыпка Лимонишкалар бура согуп кирдилер, олор за-ключённыйлардынг канайып јылыйганын онгдобой, бастыра түрменинг ичиле арестанттарды бедреп, ары-бери јүгүрижип тургандар.

Учи-учында түрменинг каруулчыктары не болгонын ондоп аларда, олор принц Лимоннынг олорго кыйалта јок эдетен кезедүзиненг сүрекей тынг коркыйла, ончозы јаныс ёйдö мылтык-јепселин таштайла, момондордынг каскан коридоры јаар тап өткендер.

Жаланга чыгала, олор крестьяндардынг айылдарына јажынып, бойынынг кийимин суурып, ишке кијетен кийим кийгилеп алган

Олор бёрүктеринде болгон күзүнгилерди база чачкылап ийген дежет. Ол күзүнгилерди јууп алала, јаш балдарга берип иие ликтер—бар-јок күчиле шыңыраткылазын!

Je, а Чиполлино кайтты? Оныла оноң ары не болды?

Карган Момон ло Чиполлино түрмедин качкан Лимонишка лар олордынг кийининенг сүрүшкелейт деп бодойло, бойлорына өскö јол каскылап алган. Лимонишкалар олорго бот онын учун ойнодо ло једижип болбогондор. Олор эмди кайда не?

Энчигип отурзаар—билип аларыгар.

ЛИРМЕ ІЕТИНЧИ БАЖАЛЫК

Буудактарлу јарыш

ринц јаан байрам ёткүрген.

— Менинг башкарған улустарыма соот-
жыргал керек, ол тушта олордо бойлорының түбектери, једик-
пестери керегинде сананарга ёй јок болор—деп, принц Лимон
шүүнип алган.

Ол атту јарыш сананып тапты, онызында баштапкы, экинчи
ле ўчинчи класстардың придворный Лимондоры туружар учурлу
болгон. Аттар болуп эмес, ат минеечилер болуп туружары јарт
болбой.

Ол јарыш башка болгон: аттар тегеектү абрааларды тартар
учурлу болгон.

Тегеектер јакшы тудат па, јок по деп бўдўмчиленип аларга,
јарыш алдында принц олорды бойы шингдеп кўргён.

Олор сўрекей јакшы тутканынаг улам, абраның тегеликтери
чек эбирилбей турган. Оның учун аттарга абраны тартарга јўс
катап кўч болгон.

Принц јарышты баштазын деп јакаарда, аттар туйгактарыла
јерге тееп, сулугынаг кёбўк тўжёрип, бастыра эт-балтырларын
чырмайтып алдылар. Ё абраалар турган јеринен де кыймыктаба-

ган. Ол тушта атту Лимондор узун камчыларын колго алдылар. Онызы болушты. Абраалар бир канча сантиметрге ичкери кыймыктаарда, принц Лимон сүүнип, алакандарын чабыштырды. Оның кийининде ол јарыш өткөн јерге бойы базып барада, аттарды улай-телей камчылай берген. Бу иш ого, байла, сүреен јаан сүүнчи јетирип турган болор.

— Слердинг высочество, мениң аттарымды база камчылап ийзеер! — деп, ого јакшы эдерге, Лимондор кыйгырышкан.

Принц Лимон камчызыла бастыра күчиле тарсылдаткан. Јарышчылар абраларында туруп, аттарын база соккондор. Камчыла соккон ло сайын аттардың сыртында узун ак јол артатан, је онызы принци кемзитпеген — ол бойының сананып тапкан соот-жыргалыла сүрекей тееркеп турган.

— Бир де неме буудактабаза, кандай ла ат мантаар аргалу — деп, ол айткан. — А мен дезе мындый неме көрөргө турум: аттарды тудуп турзанг, олор мантап болор бо, јок по?

Оору-сызына ла чырмайганына кайран аттардың буттары бўктелип турды.

Көрёчи улустың јүргинде чугул кайназа да, је бу коркушту јарышты — эмезе, чикелеп айтса, кыйнашты, эрик јокто көрёр учурлу болгон, нениң учун дезе принц улус соодонор учурлу деп сананып алган болзо, олорды албанла соододып туратандар.

Је кенетийин принц ёрө көдүрген камчылу кыймык јок тура береле, көстөрин сүрекей тың тастайтып аларда, олор арай ла орозынанг уштылбаган. Оның буттары тыркыражып, чырайы онон тың саргара берген, сары ёңгдү бөрүгинин алдындагы чачы атрайип калды, онон улам алтын күзүни силкинип, сүрекей тың шынгырай берген.

Принц сырангай бойының буттары јанында јер јарылып ачыланын көрүп ийген. Чын, чын, јер јарылып ачылган!

Баштап тарыйын бир јарық, ононг экинчизи көрүнип келген, ононг кийининде јаан эмес төстөгбөш өзүп чыккан, ол момондордың јалаңдарда артызатан төстөктөрине түнгей болгон. Онон

төстөгөштинг бажында тежик боло берген. Ол тежик јаанады, онон баш, ийиндер көрүнди, мының кийининде дезе, бойна чаганактарыла, тизелериле болужып, јер алдынанг кандый да тынду неме түрген-түкей чыгып келген. Ол Чиполлино болгон.

Ичееннен карган Момонның түймөендү ўни угулды:

— Кайра бурыл, Чиполлино, бис јолыстанг астыкканыс! Бурыл!

Је Чиполлино нени де укпаган. Төңөш боло берген чилеп, колында камчылу, онойдо ло кыймык јок турган принцтинг күгарып, терлеп калган јүзин чике бойының алдында көрүп ийеле, Чиполлино чугулына бастыра бойы тыркырай берди.

Нени эдип турганын сананбай, уулчак башкаручи јаар тап эделе, онын колынанг камчыны ушта тартты. Принц онғдонорго до јеткелекте, Чиполлино камчыла, ченеп көрөргө турган чылап, кейде тарсылдадып ийди, оның кийининде дезе талайала, принцтинг белине јолдой сокты.

Башкаруучы сүрекей алаатып калганынаң улам, бойының ўстүне келип түшкен камчыданг кыйарга сананбады да.

— О-о-о! — деп, принц огурып чыкты.

Чиполлино катап ла согорго талайып, оны байагызынаң тынг камчылап ийди.

Ол тушта башкаручы тескери бурылып, качып жүгүрди.

Онызы сигнал болды. Чиполлиноны ээчий јердин алдынан байа түрмеден качкан заключённыйлардың арткандары да көрүнгилеп келди. Албаты олорды сүүнип кыйгырганыла уткыган. Адалары уулдарын көрүп, ўйлери ёбёгөндөрин танып ийгендер.

Тургуза ла полицейскийлердин курчузы ўзе согулган, улус јарыштың јаланына јүткіп, јайымдалған олјолоткоңдорды кол баҗына көдүрип апардылар.

Придворный јарышчылар бойлорының абрааларына отурып, мантада берерге тургулаган, је олор аттарын канайып та тың камчылаза, тегеликтер јеринен кыймыктабаган. Придворныйларды туткулап, колы-буттарын күлип салғандар.

Је принц дезе бойының јарышта турушпаган, оның учун тегектебеген каретазына калып чыккан. Принцке кача берерге мёр болды. Је ол бойының ѡргөзинде жажынарга тидинбей, аттарын аайы-бажы јок кыйгы-кышкыла айдап, јаландар jaар мантадып барган. Уккур аттар аткан октый учуп, каретаны учы-учында антарғылап ийерде, башкаручы бажыла кыралар жаңырттанан күбүр чогунтының бойына келип учураган.

Принце не болгонын Чиполлино көргөн болзо:

— Ого сырангай ла келишкен јер!— деп, айдар эди.

ЖИРМЕ СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫК

Синьор Помидор күннин аайына калан салат

Ордото бу керектер болуп турарда, шак ол
ойдö, Вишня графинялардың шибезининг залына (ол öйдöнг öйгө јарғының залы болуп кубулатан) синьор Помидор сүрекей јаан учурлу јөп јарлаарга, деремненинг бастыра улустарын јуп алган.

Јарғының председатели, онызы жарт, байагы ок кавалер Помидор болгон, адвокады – синьор Мырчагаш, качызы дезе – синьор Петрушка. Сол колыла ол протоколго эки јанының куучындарын ла јарғының чыгарган јөптөрин бичиген, он колында дезе бойының тумчук арчыйтан карчый-терчий јолду колпладын тудунып, оны торт кажы ла минут сайын тузаланып турган.

Албаты чын ла түймеп калган, ненинг учун дезе јарғылайтан трибуналдың кажы ла заседаниези ого јаңыс јаман керектер жетиреечи болгон.

Мынаң озо öткөн заседаниезинде трибуналдың тургускан јөби аайынча, деремнеде јаңыс ла јер әмес, је кей де Вишня графинялардың ээлеген јөйжөзи болуп јат, оның учун тынган ла кижи кей тузаланганы учун тölöör учурлу. Айында бир катаптан

кавалер Помидор деремнениң айылдарын эбирип келип, бойының көзинче крестьяндарга терен тынгылазын деп јакаратан. Олор кийдире, чыгара тынгылаганы сонында, ол олордың көксин ээчий-деесий кемжийтен, оның кийининде чотойло, кей тузаланаачы кажы ла кижиден канча кире келижерин тургузатан. Кум Тыква, онызы јарт, сүрекей көп ўшкүрип, ончозынан көп акча төлөйтөн. Шибееениң ээлери крестьяндардан база нени некегей не?

Кавалер Помидор ончозынан озо сős алыш, сүрекей тым айалгада айтты:

— Калганчы ёйдин туркунына шибееениң кирелтelerи билди-рүлү астаган. А слер билеригер ине: бистинг кайран графиняларыс — тул ла чек ѡскүс арткан абакайлар — јўк ле бойының јеринең алган кирелтelerле јадып, бойлорынан ѡскё, эрик јокто төрёёндөрин, герцог Мандаринди ле барон Апельсинди, олорды ачанадан ёлорине јетирбеске, азыраар учурлу...

Ус Виноградинка туйказынан барон јаар кылчас эдип кёрди, онызы толукта көзин јобош тёмён эдип алыш, бойының аштаган кардын койонның каарган эдиле база кучыйагаштарла јеткилдеп отурды.

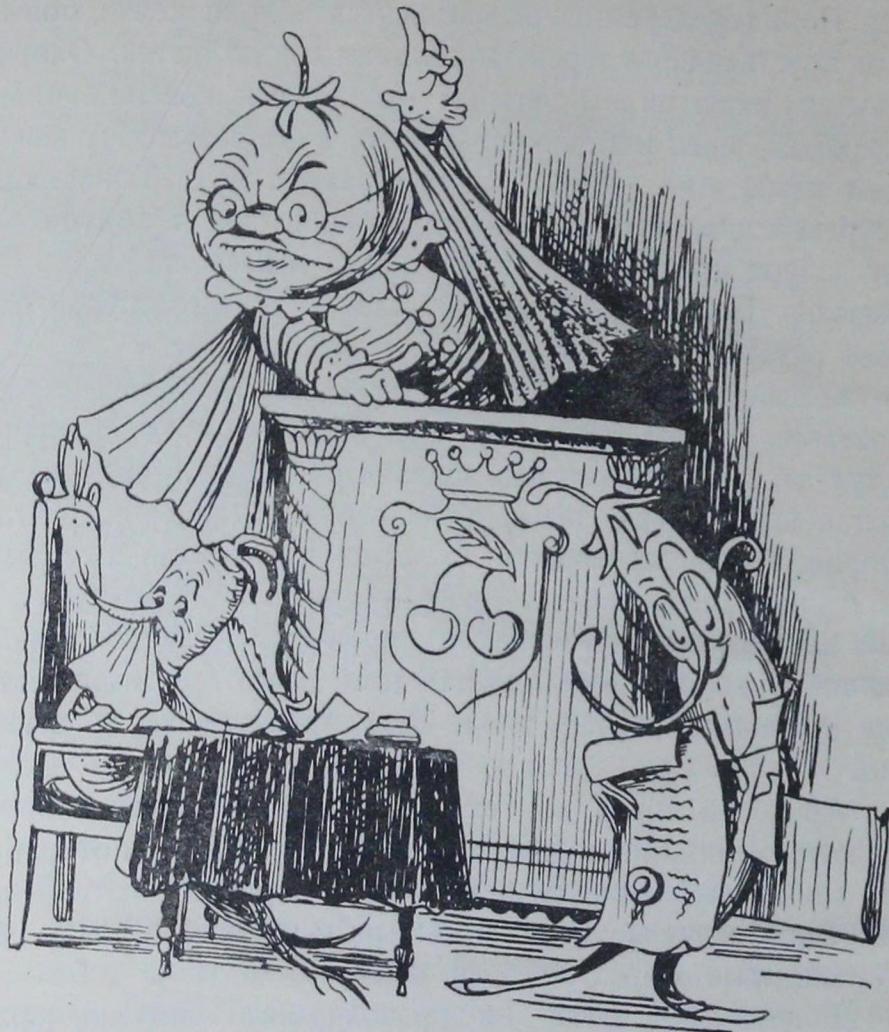
— Ары-бери аյытканып отурага јарабас! — деп, синьор Помидор катуланып кыйгырды. — Слер бажыгарла булgap отураг болзогор, мен залдың ичин јайлатсын деп јакарапым!

Ус Виноградинка көзин бойының башмак ёдүгининг бажы јаар ууландырып аларга менгеди.

— Бойлорының blaаш јок праволорының бирүзин јараткылазын деп, ак-чек санаалу графинялар, бистинг бийик күндүлү ээлерис, јаргыга законның некелтези аайынча гербовый чаазынга чийген суралтазын табыштыргандар... Адвокат, документти кычырып беригер!

Синьор Мырчагаш ёрё туруп, јёткүринип, ёкпöзине кейди кöптöн тынып алала, документти табыланып ла сагышка кийдире кычырып баштады:

— „Тёмён кол салгандардың, Вишнялардың тоомылу угы-

төзиненг чыккан Іаан графиняның ла Кичүү графиняның айдып турганыла болзо, бойының имениеинде кейдингэ ээлери болуп тұра, олор онойдо ок јыл туркунына жааган бастыра чыктынг да ээлери деп жарадылар учурлу. Мынаң улам олор деремнениң жағы ла кижизи олорго тегин жаңмыр учун бир јўс лира¹, күкүрт-

¹Лира—Италиядада ла бир кезек ёскö ороондордо тузаланган акча.

тү, јалкынду јангыр учун эки јўс лира, кар учун ўч јўс лира ла мёндўр учун төрт јўс лира калан төлөёр учурлу болгонын керелезин деп јаргыны сурап јадылар“. Кол салгандар: „Jaan графиня Вишня. Кичў графиня Вишня“.

Синьор Мырчагаш отурып алды.

— Слер суралта гербовый чаазынга бичилген дедигер бе?— деп, председатель сурады.

— Эйе, синьор председатель, гербовый чаазынга—деп, катапла туруп чыгала, синьор Мырчагаш каруузын јандырды.

— Графинялардың экўлезининг кол салганынын чыны јарталган ба?

— Јарталган.

— Сўрекей јакшы—деп, синьор Помидор јарлады.—Суралта гербовый чаазынга бичилген база кол салгандары чын болзо, ончозы јарт. Јаргы шўёжип-јёптёжбргё барып јат.

Кавалер ёрё туруп, улам ла јардынан тўшкен узун элбек кара кийимине оронып алала, ѕёп чыгарарга, коштой кыпка чыгып барды.

Скрипач Груша бойына коштой отурган Порей Согононы тўртўп ийеле, онон шымыранып сурады:

— Бис мёндўр учун төлётёнисти сен ѡлду деп кўрўп турунг ба? Ё, кыраларга туза јетирип турган јангыр учун, кар учун төлётёнин мен ондоп јадым. Ё мёндўр алдынан бойы да јаан тўбек ине, ол учун дезе эн ле јаан төлў некегилеп јат!

Порей Согоно каруузын јандырбады,—ол бойынын узун сагалын, терен сананып, сыймап отурган.

Ус Виноградинка мангаарган бойы кармандарынан бедренген. Ол јиткезин тырмаарга шибейин бедреп турган, ё залга кирерден озо деремненин улустары бойынын кезер де, адар да мылтык-јепселин табыштыратан учурлу болгонын кенетийин эске алынды.

Јаргыныг чыгарар ѕёбин сакып, синьор Петрушка залда отургандардан кўзин албай, бойынын бичигежине бичип отурды:

„Груша шымыранышкан. Порей Согоно сагалын сыймаган, Ку-

ма Тыквачак јеринде амыр отурбаган. Кум Тыква эки катап улу ўшкүрген“.

Үредүчи бойы кемле-кемле коридордо куучындажып, классты көрзин деп кандый бир ўренчикке жакып салганда, онзы бойының нёкёрлөрининг ады-жолын доского онойып бичип салатан эди.

„Жозоктулардын“ чийү-жолына синьор Петрушка мынайда би-чип салды:

„Герцог М. бойын сырангай јакшы тудат. Барон А.—сүрекей јакшы. Ол отурган јеринен турбай, табыш чыгарбай, одус ўчинчи кучыйагашты жип отурат“.

„Э чаалда, бистинг Чиполлино мында болгон болзо, бастыра бу кижи күүнине јарабас кылык болбос эди!—деп, шибей јогынанг улам житкезин сабарыла тырмап, ус Виноградинка сананып отурган.—Чиполлино түрмеде отурганынанг бери бисти кулга бодолду көрөдилер. Бисте кыймыктанар да арга јок, әмеш ле кыймыктанзанг, синьор Петрушка сени бойының каргышту бичигине чийип алган тураг“.

Керек неде дезе, синьор Петрушкага „буру эткендердин“ чийү-жолына бичиттирген бастыра улус штраф төлөөр учурлу болгон. Ус Виноградинка күнүн ле бир штрафка шыдарданг, кезикте дезе күнине эки де штрафтан төлөгөн. Учы-учында јарғы, чике айтса, кавалер Помидор, заседаниелер ёткүретен залга ойто бурылып келди.

— Туругар!—деп, синьор Петрушка јакарган, је бойы јеринде отурганча ла артты.

— Угугар! Эмди мен јарғының чыгарган јёбин јарлаарым—деп, кавалер айткан.—„Вишня графинялардың суралтазын угала, јарғы мындый јөп тургускан: ѡрё айдылган графиняларда јаңмыры, кар, мёндүр учун, онойдо ок тенери ийген күннинг кандый ла аайы учун калан некеп алатаң правозы бар деп јарадар. Онон улам јарғы бойының төмөн айтканында мынайда тургузат: „Вишня графинялардың ээлеген деремнезининг кажы ла кижизи күннин

аайы учун графинялардың некеген каланынан эки катап јаан калан төлөп турар учурлу...“

Зал ичинде јөпсинбекен ўндер угулды.

— Унчукпагар!—деп, кавалер Помидор кыйгырды.—Оноң башка мен әмди ле залдың ичин јайлатсын деп јакаарым. Мен кычырып божотпогом: „Ӧрө айдылган граждандар каланды ого ўзеери чалын, куру, туман учун ла чыктың өскө дö бүдүмдери учун төлөөр учурлу деп, яргы јөптөди“.

Тенгери айас болгонын көрүп ийерге иженип, ончолоры көзнөк јаар чочыганду көрдилер. Је тенгериде күкүрт-јалкынду кара булут јууктап клееткен әмтири. Көзнөктин шилине мөндүрдин бир канча чарактары келип согулды.

„О кудаймай! Бот әмди сегис јüs лира төлө. Каргышту булуттарды слерди!“—деп, јиткезин тырмап, ус Виноградинка саннанган.

Синьор Помидор көзнөк јаар база көрди, сүүнгенине оның кызыл јалбак јүзи торт јаркындала берди.

— Ой, былар, слерди уткып турум! Слерге ырыс болуп турұ: барометр јабызап түжет, ургун јангымыр болор—деп, синьор Мырчагаш ого айтты.

Ончолоры адвокат јаар јаман көрдилер. Синьор Петрушка залда отурғандарды түрген аյқтап ииеле, көзинде арбыш бар болгоны сезилгедий кажы ла кижини бичигежине чийип алды.

Күкүрттү, јалкынду ла мөндүрлү јааш чын да баштала берерде, синьор Мырчагаш синьор Петрушкага сүүнчилү имдеди, ус Виноградинка дезе, калжуурғанына јük арай ла тынып, катап ла штрафтатпаска, эрик јокто бойының өдүгин оноң кезе көрүп отурагар учурлу болды.

Деремненинг улустары көзнөктин ары јанындағы ургун јангымырды түбектин бойына бодоп көрүп отурғандар. Күкүрт олорго пушканың адыхынан коркушту деп билдириген, јалкын дезе олордың чике јүргегине тиийип турғандый болды.

Синьор Петрушка көк ёңдү карандашын чилекейиле ўлүштеп

алып, кудайдың јетирген бу быйанынаң шибеениң ээлери канча кире иштеп аларын түрген-түрген тоолой берди. Џаан тоо болды, штрафтарла јаба дезе—оноң до јаан.

Кума Тыквачак ыйлай берген. Порей Согононың эмегени бойының ёббөгөнинин ийинине јаба јўлёнип, кёзинин јажын оның узун сагалыла арчып, Тыквачакты ээчий ыйлады.

Кавалер Помидор коркушту кыйгастанып, буттарыла тибредип, олорды ончозын залданг чыгара сүрген.

Крестьяндар мёндүрлү јангмырга удура чыгып, деремне јаар баскылады. Олор мендебей де тургандар. Мёндүрдин чарактары олордың јўзине соккон, јангмырдың суузы јаказы алдына кирген, је олор онызын сескилебей де тургандый болды. Сенде јаан ачу-корон болгондо, оок-теек једикпестерди ајарбайдың ине.

Деремнеге једип аларга, темир ѡолды кечире баар керек болгон. Крестьяндар шлагбаумның¹ јанында токтодылар, онызы бектү болуп калтыр, ненинг ичун дезе бир минуттың бажында поезд ёдёр учурлу болгон. Шлагбаумның јанында поездти көрүп турарга качан да болзо солун. Бышкырып ла ышталып, будказында машинисттү сүреен јаан кара паровоз канайда јууктап клеет-кенин көрүп турадын. Вагондордың кёзнөктөринен ярмаркадаң јанып клееткен пассажирлер көрүп тургулайт—плаштарлу крестьяндар, олордың эмегендери, балдары...

Бот бу бажында кара платту крестьянка туру. Калганчы вагондо дезе...

— Кёк-тенгери, калганчы вагон јаар көрзöр дö!—деп, кума Тыквачак кыйгырып айтты.

— Анда... анда айулар болгодый—деп, кум Тыква манзаарын ўнденди.

Чындал та айтса, вагонның кёзнөги јанында ўч айу айланыра јаткан јерлерди сонуркап аյкап турган.

— Качан да болбогон немe!—деп, Порей Согоно чёйё айтты.

Кенетийин ўч айуның бирёзи бажыла кекип, тамаштарыла ја-

¹ Шлагбаум—јөлдүг белтиринде јол бектеерге керектү кечире салган ағаш.

нып тура берди, ол шлагбаумның жанында жашка өткөн улусты уткып турғандый болды.

— Бу ол тиштерин неге арсайтат не?— деп, ус Виноградинка кимиренди. — Көрзөң оны, айу да бисти андышырга бойына тап алат!

Же айу бажырып ла турды, поезд өдө конордо дезе, ол көз-нөктөң карап, тамажыла тың жаңып ийеле, арай ла чыгара антарылбады. Карын ёскө эки айу оны бойының бийинде тудала, кийдире тартып алган.

Поезд токтой түжерде, шак бу өйдө бистин најыларыс станцияга жеткендер. Айулар мендебей вагонноң чыгып аларда, ўчүзининг эң ле карган дегени контролёрго билеттерин көргүскен.

— Бу, байла, цирктен келген акробат айулар болор— деп, ус Виноградинка айткан.— Байла, ойын көргүскилеер. Бейин эмди ле олордың башкараачызы, агаш сыйбысылу карганак, једип келер.

Башкараачызы чын да удабай ла једип келген, је ол карганак эмес, жаңыл бөрүгештү ле тизезинде чоокыр бёслө жамаган көк штанду уулчак болуп калган. Оның чырайы омок, сүүнчилү болгон, деремненин улустарының кажызына ла сүрекей таныш болгодый деп билдирген.

Уулчак жаар тап эделе, Виноградинка:

— Чиполлино!— деп кыйгырган.

Эйе, бу чын ла Чиполлино болгон. Деремнеге жанарынан озо ол зоологический садка кирип барада, айуларды жайымдап алган. Бу тушта каруулчык сүрекей бек уйуктаганынан улам, жаңыс ла айуларды эмес, је слонды да, ол зоологический садтан качып барада жөпсинген ле болзо, оны да апарар аргалу болгон.

Же карган слон жайым келгенине бүтпеген, ол күкпегинде бойының эске алынганын бичиирге артып калган...

Мында канча кучакташ, окшош, сурактар ла куучындар болгонын тоолоп то болбос! Сүүнгендө, оок-теек једикпестерди аярабай, керек дезе соокко до алдырарынан жалтанбай жадын ине.

Скрипач Груша жиит айуның тамажынан эзендежип тударга токтобой турды.

— Скрипкамның ойынына канайып слер бијелегенеерди ундыбадыгар ба?— деп, ол, сүүнчилў имдеп, сурап турган.

Айу онызын ундыбай, сүрекей јакшы билген, тутканча ла ол, музыканты сакыбай, катап бијелей берген. Балдар алакандарын сүүнчилў чабыштырган.

Чиполлиноның јанып келгени керегинде Вишенкага ол ок тарыйын тил жетиргендөр. Туштажарда олор кандый изў кучакташканын бойыгар бодозоор!

— Је, эмди дезе керек керегинде куучындажалдар. Слерге мен нени сананып алганымды айдып берер учурлу— деп, Чиполлино айткан.

Нени сананып алганын Чиполлино најыларына куучындап турганча, бис барып принц Лимон кандый јатканын көрүп алалдар,

ЖИРМЕ ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК

Канайып та токтот болбой турган күкүрт

ис принци чогунты ётёктö узак тутканыс, нениң учун дезе, ол бойын бу јажынган јеринде, столицазында јатканына кörö, ас јеткерде деп бодогон болгон.

„Мында тым, јылу ла амыр—деп, ол улам ла какырынып, сананып јатты.—Каруулым городто ээжини орныктырбаганча, мен мында артарым“.

Бу тееркек, казыр, је коркунчак принц јарыштын јаланғынан кайра кörбөй качкан ине, оның учун каруулы албатының јанына кöчкөнин, придворныйлары түрмеде отурганын, ороондо јайым республика јаралганын билбegen.

Је јааш урулып, соок суу чогунты ётёккö ѕдё берерде, башкаручы бойының шүүлтезин ёскöртип ийген.

„Чыкту болуп браат, мындағызынан кургак јер бедреп кörөр керек!“ — деп, ол шүүнди.

Ол кыймыктана береле, буттарын тырланғадып, учы-учында чогунтыдан чыгып алды.

Вишня графинялардың шибеезинен әки алтам ыраагында болгонын ол јўк ле бу тушта кörüp ийген.

„Je мен тенек ле болтырым!—деп, ол, балкашла шыбалган көзин арчып, сананган.—Бу карғышту чогунты өтөктө јадып, гра-финялардың сырангай јылу, эптү-јакшы шибеезине јетире мынан эңмектеп те јеткедийин сеспей де турум“.

Принц кактанып алала, каалга јаар ууланган, је кенетийин јаан табышту ўндер угуп ийди. Ол обоологон өлөнгнинг кийин ја-нына јажынала, бойының јанынча тал-табышту кандый да улусты өткүрди. (Олор кем болгонын слер биләригер.) Оның кийининде принц шибеениң тепкижиле чыгып барала, шынгырадып ийген. Ого эжикти Кой-Жиилегеш ачкан.

— Тарынбагар, ёрёкён, бистинг ээлерис суранчыктарга бир де неме бербей јат!—деп, кыс айдала, эжикти сырангай оның тумчугы алдында јапты.

Принц эжикти јудруктарыла токулдада берди:

— Ач! Мен кандый суранчык? Мен—башкаручы, принц Лимон!

Кой-Жиилегеш катап эжикти чала ачып, ол јаар килегендү көрди.

— Бараксанды сени, түрениден сенинг, байла, сагыжынг чык-кан—деп, ол ўшкүрип айтты.

— Кандый анда түрени? Мен бай, мен сүрекей бай!

— Сен јаар көрзөнг, онызын канайып та айтпазын—деп, ба-жын јайкап, Кой-Жиилегеш каруузын јандырды.

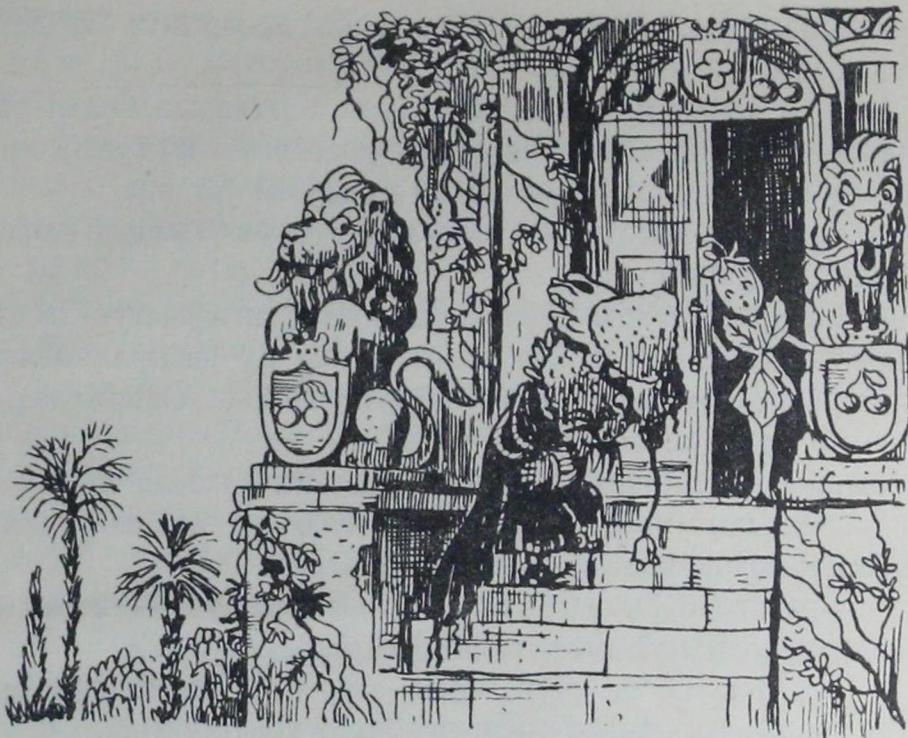
— Мында эрмектенерге болор! Барып мен керегинде графи-ниларга айт.

— Мында не болуп туру?—деп, синьор Петрушка, көндүре барып, бойының карчый-терчий јолду колпладына калапту чими-ринип, сураган.

— Бу суранчык бойын принц деп айдат. Байла, сагыжы јок болор.

Синьор Петрушка, башкаручыны таныры јенил эмес те бол-гон болзо, тургуза ла оны танып ийген.

— Албатымла јууктада таныжарга, мен онотийин ёскортö

кийинип алгам—деп, принц Лимон айткан, онойып айтканыла ол, байла, бойының бир кезек башка бүдүштү болгонын јартаарга турган.

Башкаручының кирлү колын окшоорго албаданып, синьор Петрушка:

— Киригер, киригер, слердин высочество, биске слерди көрөргө сүреен jaан ырыс!—деп, кыйгырып айткан.

Жолой Кой-Жиилегеш јаар казыр көрүп ийеле, башкаручы эжикке кирип барды. Санг башка айылчыны көргөн бойынча графинялар калактап ийгендер, је, ол кем болгонын танып, оның баш билдирткен улуска јетирип турган килемјизин јарыжып мактагылай берди.

— О јайла, слердин высочество, слер сууга чек ёдүп калты-

раар! Мындый коркушту күнде тышкary ак-ярыкта бир де принц чыкпас эди.

— Мен албатымның канайып јуртап јатканын билип аларга санангам—деп, башкаручы каруузын јандырган, бу тушта ол эмеш те кызарбады: лимондор качан да кызарбай јат ине!

— Слердинг высочество, слердинг көргөн-укканаар кандый? — деп, Jaan графиня сурады.

— Менинг албатым күүнине јединген, jaan ырысту—деп, принц јарлады.—Менийинен ырысту албаты јок. Бу јаны ла менинг јанымча сүрекей омок-јардак улус ѕдүп барган... Олорго керек дезе јангмыр да не де эмес.

Чынның бойын айдып турганын принц билбеди де: бу күнде онын албатызы чындап та ырысту болгон, ненинг учун дезе бойының башкаручызынан айрылып алган!

— Ёргөөг бурыларга, слердинг высочествоның аттар некеер күүни бар эмеш пе? — деп, синьор Помидор сурады.

— Јок, јок, не де учун керек јок! — деп, принц каруузын чо-чыдулу јандырды.—Бу коркушту күкүрт токтобогончо, мен мында сакып отуарым...

— Мен ајартып айдарга јөп сурайын — деп, бир кезек ман-заарган синьор Помидор айтты,—күкүрт ту качан токтоп калган, тышкary катап ла күн чалыйт.

— Күн? Чалыйт? — деп, принц чугулду такып сурады.—Слер меге удура сös айдарга јалтанбай турган ошкожоор!

— Слердинг күркет кылыгаарды мен торт ло ондобой турум, синьор, — деп, барон Апельсин јара киришти.—Оның высочество-зы тышкary күкүрт деп турган болзо, онызы шак ондый туру. Џааштың шуулаган табыжын слер укпай туругар ба?

Ончолоры баронның айткан шүүлтезине јöпсinerге мендедилер.

— Калак, бу күкүрт качан да токтобос! — деп, көзнөк jaар көрүп, Jaan графиня айтты, көзнөктин ары јанында дезе байагы јангмырдың кийининде чечектердинг айагаштарында козыр тамчылар мызылдалп жаткан.

Күннинг булат ары жынынан öнгölöp келген јаркыны бассейн-деги алтын балыгаштарла сүүнчилү ойноп турганын ајыктап, Кичү графиня:

— Коркушту ургун јааш! Көрзöör дö, торт ло кёнöктöн урулгандый—деп јомбши.

Чочыган болуп кулагын туй бектеп, кёzin жумуп, герцог Мандарин де сöс кошты:

— Күкүрт кандый тың жызырап турганын угуп турагар ба?

— Кой-Жиилегеш, Кой-Жиилегеж, сен кайда?—деп, Jaan графиня уйадап брааткан ўниле кычырды.—Тутканча ла кёзнöктöрдинг ончо јабынтыларын бекте! Ончозын!

Кой-Жиилегеш кёзнöк јабынтыларын бектеп ийерде, кыптынг ичинде погребтегизиндий карангуй боло берген.

Удабай свечилер күйдöргилеерде, стенелер сайын јаан кёлötт кёлёр секириже берди.

— Ай, түндеги күкүрт кандый коркушту!—деп, синьора Jaan графиня ўшкүрди.

Принц Лимон чын да коркып тура берди.

— Коркушту түн!—деп, ол тиштерин чатылдадып, айткан.

Арткандарынынг ончозы уккурынан чыкпай, қалтырак ооруга бастырган чылап, база қалтыражка берди.

Синьор Помидор кёзнöккө öнгölöp јууктайла, јабынтызын јük-jük ле ачып:

— Слердинг высочествоны јаманым таштагар деп сурап турум, же мен бодозом, күкүрт токтоп брааткан болгодый.

— Јок, јок, бу слер канайып тураар!—деп, принц күннинг кып ичине öдöргö ченешкен кыйа јаркынын ајарып ийеле, кыйгырды.

Кавалер Помидор кёзнöк јабынтызын мендеп бектейле, јааш, кёнöктöнг урулгандый ок чылап, јааганча деп керелеген.

— Слердинг высочество, ажанарга күүнзебей тураар ба?—деп, стол жынына мендеп отурага тың күүнзеген барон Апельсин айтты.

Же оның высочествозының түште де, энгирде де курсак ичкедий күүни јок болгон.

— Мындый жут күнде мениң курсак јиир күүним келбей жат — деп, ол айтты.

Кижининг курсак јиир күүни күннинг аайыла кандый колбулу болгонын барон онгдол болбой турган, је, ончолоры принцтин айтканыла јөпсингилегенде, ол база јөпсинди:

— Мен јўк ле шўйлтемди айткам, слердинг высочество. Мында кандый ажаныш эди! Јалкыннаң ла кўкўрттенг мениң бойымның да тамагым јуурылганынаң улам, мен эмди сыпушканы да јуда салып болбос эдим!

Чынында дезе ол сўрекей аштаган болгон, оның высочество-зына удура айдарынаң јалтанбаган болзо, эки отургушты кўёнзеп кемирип салар эди.

Кўн туркунына көргөн тўймеен-шакпиртка чылаган бойы, принц учы-учында отурган стулында ла уйуктап калды. Оны ўстүненг јуурканла јабала, ажанатан кыпка энгирги курсак ичерге араайынаң баргылаган. Бу ёйдö чын да бозом кире берген.

Синьор Помидор курсакты сўрекей ас ичен, оның кийининде дезе, мениң уйуктаар күүним келет деп шылтактанип, столдон турарга графиялардан јёп сураган!

Чынында дезе синьор Помидор садка ёнгёлётп өдёлёт, деремне jaар басты.

„Не болды не? — деп, јолло браада, ол сананган.—Принц неге де чочып калган. Мынызы сўрекей серемжилў керек. Революция да болуп калган болзо, мен кайкабазым“.

Бу сўстонг оның бели јымырай берди. Ол чочыдулу санаазын сананбаска турды, је онызы катап ла катап келип турды. Коркүшту сўс оның кўзи алдында секирип, оны бойының кажы ла буквазыла чочыткан: Р-е-в-о-л-ю-ц-и-я!!! Р-Рим, Е-Европа, В-Венеция ла онон до ары... Революция...

Кенетийин ого кем де оны ээчий клеедири деп билдири. Ол чеденнинг кийин јанына јажынып алып, сакый берди. Бир минут-

тың бажында ыраактан синьор Мырчагаш көрүнип келди, ол, чий жымырткалардың ўстүле алтаган чылап, сүрекей аյкту ичкерлеп клееткен.

Адвокатка кавалер Помидордың кылыгы ажанатан кыпта да отургылаар тушта серемжилү деп билдириген. Кавалердин кыптаң чыгып браатканын көрөлөө, синьор Мырчагаш оның кийининен баарга мендеди.

„Мында не де бар. Кавалерди көстөнг лө јылыйтпайлыш!“ — деп, ол сананган.

Синьор Помидор бойының јажынган јеринен чыгып аларга турарда, кенетийин ыраакта база бир көлөткө элес этти.

Бу мынызын да ичкери ёткүрерге, кавалер чеденнин кийин јанына онон јабыс бökбайип алды.

Синьор Мырчагаштың кийининен öнгөлөп брааткан кижи синьор Петрушка болгон. Ажанатан кыптаң адвокаттың сурт эткенин аярып ийеле, ол оның кийининен көрөргө шүүнип алган. Жаан учурлу кандый да керек болуп калганын Вишенканың ўредүчизи бойының тон ёткүре узун, јыткыр тумчугула сезип ийеле, керектинг аайын билбей отурарга күүнзебеди.

Же оның кийининен база көргүлеп турганын синьор Петрушка сесспеген де. Оны ээчий герцог Мандарин öнгөлөп брааткан.

— Барон Апельсин де көрүнип келзе, мен бир де кайкабазым — деп, синьор Помидор ыңтыранып айдала, бойын билдиртпеске, тынбай отура берди.

Чындал та, жаан удабай абрачак таркырай берген кийининде барон көрүнип келген. Герцогтың кайдаар да јүре бергенин көрүп ийеле, оның укуту-тöстү тörööни кычыртулу кандый-кандый ужинге барган болор деп барон бодойло, ого кожуларга шүүнип алган. Абрачакты ичкери ийдип, карачкыда јол ичиндеги ойдыктайдиктерди де, таштарды да ајарбай, бор-ботко јуучы бараксан уур солуктап базып клеетти. Баронның ичи жаткан чыкырууш абрачак бирде ѡрө чачылып, бирде терен орого түжүп турган. Кажы ла ондый учуш-түжүштин кийининде баронның јүргеги жы-

мырт эдетен, је болгобогон кыйгыла эмезе онтула бойын билдиртпеске, барон јўк ле тиштерин бек тиштенип турган.

Барон бу санг башка базып брааткан улустың кийининдегизи болуп калган.

„Бу олор ончозы кайдаар браат не?“—деп, синьор Помидор санана, чеденниң кийин јанынаң чыгып алды.

Олор бирёзи бирёзин ээчий кере түниле ле базып јўргендер: синьор Помидорды табарга албаданып, синьор Мырчагаш карачыны темей ширтеп көргён, чынында дезе кавалер ончолорының кийининен брааткан; синьор Петрушка јана түшпей адвокаттың кийининен ёнголёгён; герцог синьор Петрушканы ээчий брааткан; барон герцогты көзинең јылыйтпай турган, Помидор дезе баронның кийининен баскан. Оның бойының кийининен аյыктагылап турганын сеспей, кажызы ла бойынаң озо браатканының не эткенин айыктаган.

Мырчагаш ла Петрушка бир канча катап јерлериле солышкан: бирде синьор Петрушка эпчил орой согуп қелгениле синьор Мырчагаштың ичкери алдында болуп калатан, бирде Мырчагаш Петрушканы озолой беретен. Онайдо, бирёзи бирёзинин кийининен айыктап, олор кере түниле айланып јўрўп, нени де билгилеп албай, јўк ле чинеези јок арткандар.

Танг адар алдында бастыра бу бийлер шибееге бурылып келерге шўүнип алгандар. Парктың аллеязында туштажып, олор баштарыла кекижеле, бойы-бойлорының су-кадыгы керегинде сураштылар. Тўндеги керектери керегинде олор унчукласка шўүнип алала, бойы-бойлорына таарга батпас тёғўн айдыжып берген.

— Бу слер кайда болдыгар?—деп, синьор Мырчагаштан синьор Помидор сураган.

— Мен карындајымның креске тўшкен тойында болгом.

— Кайкамчылу ла неме! Креске тўшкенинин тойы тўнде болотон беди?

— Тўште карындајымның онон јаан керектери бар!—деп, адвокат каруузын јандырган.

Кавалер Помидор каткырынып ийди, нениң учун дезе синьор Мырчагашта кандый да карындаштар качан да јок болгон.

Почтага ада-энеме письмо аткарып јүрдим деп, Петрушка айткан, је оның ада-энези ту качан ёйдö јада калган болгон. Ка-жызында да кармак јок то болгон болзо, герцог ло барон ажындыра јөптöшпöй, балык кармактадыс дешкен.

— Бу бис сууның јарадында канайып јолугушпадыс не?— деп, барон сураган.

— Санг ла башка неме!— деп, герцог айткан.

Ончолоры тың арыганынаң улам, көзин јумуп алган брааттылар, оның учун шибееениң башнязында Жайымның маанызы элбиреп турганын олордың јўк ле бирўзи кörüp ийген.

Ол мааныны түнде Вишенка ла Чиполлино илип салгандар. Олор экўлези эмди ёрё ўстүнде, башняда, отурып, мынан ары не болорын сакыгандар.

УЧАЛГА БАЖАЛЫҚ,
мында *Помидор* әкинчизин ыйлайт

ашняның ўстүнде Жайымның маанызын он-
чолорынан озо көрүп ийген кижи баш-
тап тарыйын онызы Вишенканың жаңы эткен кылышы деп бодо-
гон. Ол казырланып чыгала, бу коркушту мааныны тутканча ла
түжүре тартарга, оның кийининде дезе „чек уккурынан чыккан“
јиит графкаjakшы ла тажылган берерге шүүнип алды.

Бот ол синьор, калјуурганына тыныжы буулып, тепкишти ѡрө¹
јүгүрип, төрт баскышты ажыра калып туру. Ол мыжылдап, јўк
арайдан ла тыныш алынып, кажы ла алтам сайын там ла тың
кызарып ла чугул-кыйгазына там ла көп турат. Щире ўстүнен
једип барада, ол площадкага чыккан эжиктен ёдүп болбос деп
жалтанып турум. Меге оның тымыкта, жаан маскала соккон чылап,
тизиреде баскан алтамдары угулат. Удабай ла ол сырангай ѡрө²
ўстүнде болов. Ёдүп болгой не, јок не? Слер канайып бодоп
туругар?

Бот ол площадкага једип алды... Же, слердин кемигер чын
тапты?

Кем јок, мен слерге айдып берейин: ол ёдүп болбос деп слердинг кемигер сананган эди, олоры чын тапкан. Чындал тайтса, кавалер Помидор (байа тепкишти ёрө ол јүгүрген ине,— слер оны таныбадаар ба?) чугул-кыйгазына сүрекей көпкөниненг улам, эжик оның көксиненг эки катап тар болуп калган.

Бот эмди ол анда, ёрө ўстүнде, эзинге элбиреп турган коркушту мааныданг эки алтам ыраагында турат, је оны түжүре тартып болбой, ого колыла да једип болбой жат. Маанының сабы јанында бу ёйдо очказының шилин мендей арчыган Вишенкала коштой дезе база кем де турру...

Кавалердинг көрөр күүни јок, каргышту ѡштүзи, Чиполлино болбосто, база кем турган deer, мынанг озо бир катап оны, синьор Помидорды, ыйлаткан шак ол Чиполлино ине!

— Жакшылар, синьор кавалер!—деп, Чиполлино, бажын күндүлү бўкёйтип, айдат.

Аյқтан, Чиполлино! Сен бойынның мында кереги јок күндүчилинг ажыра бажынды јеткерге сугуп јадынг. Кавалер Помидорло баш бўкёйтип эзендежип турарында, сени чачыннан тударга, ого колын ичкери сунуп ийерге јеткил, ондый учурал бир тушта деремнеде болгон ине...

Синьор Помидор тынг калжуурганынанг улам, бойына кандый тўбек болорын эзебей де жат. Бот ол Чиполлиноны чўрмеш чачынан ала койоло, тынг искец ийерде, согоно чачтынг тудамы база ла оның колында артты. Ол ондонорго до јеткелекте, оның кози ачый берген, кузуктый козыр тамчылар козиненг, мёндўрдинг чарактары чылап, тоголонып, таш полго тарс эдип тўжўп турды.

Је бу тарыйын Помидор Чиполлиноның бир тудам согоно чачын ла јулуп алганынанг ыйлаган әмес. Ол калжуурганынанг огурган, ненинг учун дезе бойынның чек чыдал јогын сезип ийген...

„Бу не болотон—јўрўмимнинг учы ба? Јўрўмимнинг учы?“—деп, ол, калжуурганына тыныжы буулып, тамагы тыксып, сананып турды.

Мен ого бойынның козининг јажынанг тумаланып каларга эме-

зе баштапкы ла түртүштен тепкишти төмөн анданып түжерге күүнзеп жай берер эдим, је Чиполлино сүрекей ак санаалу боло-ло, ого тиібеген, куды чыккан синзор Помидор башнядан бойы-кача берди. Ол тепкишти төмөн казалап, төрт баскыш ажыра эмес, алты баскыш ажыра калып, төмөн алдына жеделе, бойының кыбына элес эдип кире конгон, анда ого күүнине жеткенче ыйлап аларга кем де чаптык этпес.

А мынаң ары не болгон деп айдар, балдар! Ой, не болгонын — түгезе айдып та болбозын!..

Принц учи-учында ойгонып, шибеениң кыптарыла тенип жүреле, ару кей тынарга әжиктен чыгып барды. Кенетийин ол башнядагы мааныны база көрүп ииди. Коркыганына көзин жумуп, ол бар-жок күчиле тап эдип казалаган бойынча, он жаны, сол жаны жаар бурып, каалгадан чыгара жүгүреле, мени анда тапкылабас деп, катап ла бойының ижемжилү жерине — күбүр өтөктин чогунтызына кирип алган.

Барон Апельсин де ойгонгон. Ол база ару кей тынарга күүнзейле, бойының ичи жаткан абрачактың жанында ўргүлелен жалчызын ийткиштеп ойгозып алган. Уйкудан ондонбай, көзин ачпай, Фасоль уур абрачакты әжиктен чыгара тоголоткон.

Шибеениң чедени ичинде оны күннинг жаркынду чогы ойгосты. Же керек күннинг жаркынду чогында ла болгон эмес. Фасоль көзин ѡрё көдүреле, шибеениң ўстүнде элбиреген мааныны көрүп ийген. Оның сабарларыла электричествоның оды Ѻдо конгондый болды...

— Абрачакты тут! Тут! — деп, чочыган барон Апельсин кый-гыра берди..

Же кайдан ондый болзын! Фасоль сабарларын ача тудуп, бойының эски абрачагының саптарын божодып ийерде, барон, чалкайто жыгылып, бооро ол жирме кире генералдарды жыга та-барар тушта канайып түрген тоголонгон эди, әмди шак онойып ок аллеяны төмөн тоголонып барды. Учи-учында ол алтын балыгаштарлу бассейнге мач эдип түжеле, мойынына жетире сууга чөнүп

калды. Оны анаартынан чыгарып аларга көп күч саларга келишкен болгон.

Эжик жынында баронның аайы-бажы јок алғырыжын угла, герцог Мандарин бассейн жаар тап эдип, оозынан суу тебилип чачылган, мрамордон эткен кижи сомының ўстүне калып чыгала, жаман ўниле кыйгырды:

— Эй, былар, башнядан мааныны тутканча ла кедери этпес болзогор, мен сууга түжүп ёлөрим!

— Көргөйис!—деп, Фасоль айдала, оны сууга ийде салды.

Учы-учында герцогты бассейннен чыгаргылап аларда, онын оозында алтын балыгаш болуп калган. Кайран балыгаш,—суу түбиндеги орого кирдим деп, ол сананган, је аштаган ооско учурал калган... Оның алтын канадычактары мөнкүлик жатсын!

Бу юйдөң ала керектер айдары јок түрген—бирүзи бирүзин ээчий ёдүп тураг болды. Бис база менгдейликтөр: күндер, јыртар календарьдын листтери чилеп, учат, неделе ёдё конот, бис дезе нени-нени көрөргө арай ла једедис. Кезик аразында кинодо онойып болот: картинаны механик тоң откүре түрген толгоп ийзе, туралар, улустар, машиналар, аттар слердин көзигер алдында торт ло элестеле берер, лента учы-учында араайлайла, жаантайынгы түргениле јылып барганда дезе, көп неме кийининде артып, экранда ончозы кубулып калган болор...

Принц ле графинялар бойлорының азыда ээлеген јерлеринен јүргүлөй берген. Принци алар болгожын, онызы иле-јарт, је графинялар нениң учун баргылаган? Карган ўй улусты ёркөдөргө, олорды курсак јок артызарга эмезе кей учун олордон јал аларга кем де сананбаган ине. Је, учы-учында, олор бойлоры кедери барганда, артык ла туру. Баргылагай ла!

Барон, азыда бойының јалчызын айдайтан камчы ошкош, чичке болуп калган.

Баштапкы юйдө ого тың торолоорго келишкен. Ол јеринен кыймыктабаган, нениң учун дезе оныңabraчагын тарткаладый кижи јок болгон. Оның учун ого бойының артыкту јуузыла азы-

ранарга келишкен. Барон күнүң ле, воск чылап, кайылып турган. Эки неделеге ол бойының бескезининг кабортозын јылыйткан, бу кабортозы дезе тегин кишининг бескезинен ўч катап уур болгон.

Барон танынан бойы, јалчы јокко, кыймыктанып јўрер аргалу боло берерде, оромдордо суралып јўрер болды. Је ёткён улус ого нени де бергилебайтен.

— Сени ле калак!—деп, олор айдатан.—Ондый једеен бойын суралып јўрединг. Барып иштейтен болzon!

— Је мен нени де эдип билбей јаткам да.

— Барып вокзалда чемодандар тажы.

Барон онайдо ло эткен, уур немелер тажыганынан теменедий коо боло берген. Бойының бир азыйги костюмдан ол бойына он эки јаңызын кёктёдип алган. Је бир эжерин ол анда да јок ўребей артызып салган. Слер ого кирип барзагар, ол слерге бу костюмын туйка көргүзип берер.

— Көрзöр дö—деп, ол ўшкўрип айдар,—бу јуукта ла мен ондый течпек болгом!

— Кайданг ондый болотон!—деп, слер кайкаарыгар.

— Не, бўтпей туругар ба? А?—деп, барон ачу каткырынып ийер.—Улустанг сурал уксагар, олор слерге айдып берер! О јайла, кандый јакшынақ öйлёр болгон!. Менинг ол тушта бир күнге ѡиген курсагым эмди меге ўч айга једет. Менинг ичим кандый, кёксим кандый, јалмажым кандый болгон, көрзöр дö!

А герцог кайда? Ол курсагын азыранарга сабарыла да кыймыктатпай, баронның беленине отурат. Тöрёни ого нени-нени бербей ле турганда, ол фонарь илген столмого кармактанып чыгала, бойын бойы öлтўргени керегинде графиняларга јетирзин деп сурал турат. Течпек болор туштагызынан јўрегинде эмеш килемкейи арткан барон ўшкўрип, тўште эмезе энгирде курсагын оныла ўлежип юйт.

Кум Тыква дезе эмди ўшкўрбей јат: ол шибеенинг главный садовники болуп калган, азыйги кавалер Помидор онын болушчизы болуп иштейт.

Синьор Помидорды јайымда артысқылаганы слерге јарабай туруу ба? Ол канча кире отурага учурлу болгон, анча кире отурган, оның кийчининде дезе оны түрмеден божодып ийгендөр.

Эмди Помидор капуста отургузат, ёлөнди қыскарта кайчылап турат. Кaa-jaa ол туйказынаң бойының салымына комудайт, је ондый учуралдар јўк ле кезикте, ол шибееде каруулчык болуп турган Петрушкала тушташканда, болуп јат.

Шибее эмди шибее эмес, балдардың ѡргөөзи. Анда јуруктар да јураарының кыбы, Буратинолу наадайлардың театры да, кино до, столдо ойноор теннис те, көп тоолу кандый ла ойындар да бар. Анда балдардың эң ле артык, эң ле јилбүлү ле тузалу ойны—школ до бар. Чиполлино ло Вишенка јаңыс партада коштой отургылап, арифметиканы, грамматиканы, географияны, историяны ла кандый ла кулугурлардан ла базынаачылардан коруланарага ла олорды төрөл ороонынаң ыраада тударга, јакшы билерге көректү бастыра ёскö дö предметтерди ўренгилейт.

— Ундыба, најым: таңмалар ак-јарыкта көп, бистин чыгара сүрген ѡштүлерис ойто бурылардан айабас—деп, карган Чиполлоне бойының Чиполлино уулына улам сайын айдып турат.

Је, олор качан да ойто бурылбас деп, мен бек бүдүп јадым. Адвокат синьор Мырчагаш та ойто бурылбас, ол качып бааррага мендеген, ненинг учун дезе оның чегинде килинчек ёйиненг ѡткүре көп болгон.

Ол бойының ижин кайда да ёскö ороондо эдип јат дежет. Чын, ого анда да јер болбос учурлу, је, ондый да болзо, бистин повесть божоорынаң озо ол оноң кедери тайылганы јакшы. Чынын айтса, ол кабынгыр, јылбындууш кулугурла берижерге менинг күүниме чек тийген.

Акыр, ус Виноградинка деремненинг старостазы болуп калганын мен слерге айдарга ундып салтырым. Бойының чегин уйатка түжүрбеске, ол јиткезин шибейле тырмайтан азыйги темигүзиненг чек айрылып алган. Јўк ле каа-jaa, јүрүмнинг сырантай ла јаан деген учуралдарында, ол шибей ордына курч учаган ка-

рандажын тузаланат, је онызы сырангай каа-јаа ла болуп јат.

Бир катап эртен тура деремнениң улустары бойлорының тураларының стенелеринде: „Бистинг староста эзендик болзын!“— деп, бичилгенин көрдилер.

Ол јаан букваларды стенелерге өдүктин сүрткүйжиле ус Виноградинка бойы бичиген деп, кума Тыквачак деремнениң ичиле таркадып ийген.

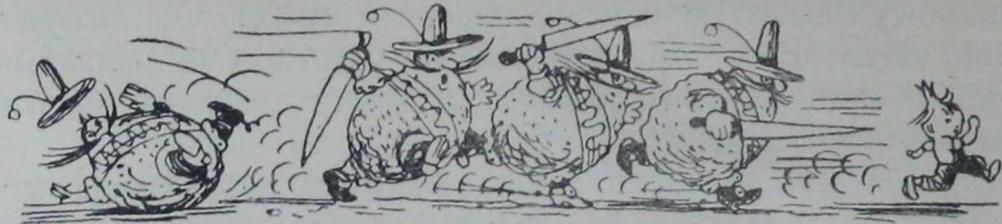
— Сүреен ле староста! Түндер сайын јүрүп, бойы бойына уткуулдар бичип јат—деп, арбанчак кума айдып турган.

Је мынызы иле тögүн болгон. Туралардагы бастыра сөстөрди Порей Согоно чийген, ол онызын колыла эмес, чернилага суккан сагалыла эткен. Эйе, эйе, Порей Согоно. Мен слерге чынын айдарга јалтанбай турум, нениң учун дезе слерде сагал јок, слер ого адаркап сагалыгарла бичибезеер.

Је, бистинг историябыс эмди чын ла божоды. Чындап, ак-ярыкта эм тургуза ёскö дö шибеелер ле принц Лимонноң ло синьор Помидордон башка, беленге отурган ёскö дö улустар бар, је ол до бийлерди качан бир тушта чыгара сүргүлеер, олордың парктарында балдар ойногылаар.

Шак ондый болзын!

БАЖАЛЫКТАР

БАШТАПҚЫ БАЖАЛЫК

Чиполлоне принц Лимонның будына базып шағени керегинде 3

ЭКИНЧИ БАЖАЛЫК

Чиполлино кавалер Помидорды баштапқы катап канайда ыллаттырган 11

ҮЧИНЧИ БАЖАЛЫК,

мында профессор Груша керегинде, Порей Согоно керегинде ле мун-
буттулар керегинде айдылат 23

ТӨРТИНЧИ БАЖАЛЫК

тың суузап турган Мастино ийтти Чиполлино канайда мекелеп салға-
ны керегинде 27

БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК

кум Карагат уурчыларга эжик ўстүне коночок илип турганы керегинде 33

АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫК,

мында графиняларга олордың төрбөндөри — барон Апельсин ле гер-
цог Мандарин канча кире көп шакпырт ла түбек жетиргени керегин-
де айдылат 39

ЈЕТИНЧИ БАЖАЛЫК,

мында Вишенка синьор Петрушканың јар бичигине ајару салбайт 49

СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫК,

шибеедең доктор Каштанды канайып сүргүллегени керегинде 58

ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК,

Чычкандардың главнокомандующийи юкто тескери баарына
сигнал бергени керегинде 63

ОНЫНЧЫ БАЖАЛЫК

Чиполлино ло Момон бир түрмеден экинчизине јоруктаганы 73

О Н БИРИНЧИ БАЖАЛЫК, мынызынан кавалер Помидордың чулукту уйукттайтаны көрүнет	85
О Н ЭКИНЧИ БАЖАЛЫК, мынызында Порей Согоно кайралдаткан ла каруузына тургустырган	94
О Н ҮЧИНЧИ БАЖАЛЫК Синьор Мырчагаш кавалердин тынын, онызын бойы күйүнзебей, ка- найда аргадап алганы керегинде	101
О Н ТОРТИНЧИ БАЖАЛЫК, мынызында синьор Мырчагаш эшафотко канайда чыкканы кере- гинде айдылат	106
О Н БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК, мынан озо болгон бажалыкты јартайт	108
О Н АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫК Мистер Моркоула база Тутсан-Капсан деп иятле болгон учуралдар	114
О Н ЖЕТИНЧИ БАЖАЛЫК Чиполлино сүрекей јакиши Айула наылажат	132
О Н СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫК Тон откүре узун тилдүй болгон тюлень	139
О Н ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК Жыргалду поездле јоруктасаны	149
ЖИРМЕЗИНЧИ БАЖАЛЫК Герцог Мандарин ле сары болуштол	156
ЖИРМЕ БИРИНЧИ БАЖАЛЫК Мистер Моркоу боксо ороонның советниги эдип тудулган	164
ЖИРМЕ ЭКИНЧИ БАЖАЛЫК Канайып барон жирме генералды болгобой болтүргени керегинде	171
ЖИРМЕ ҮЧИНЧИ БАЖАЛЫК Чиполлино почтальон-жөргөмөшлө таныжат	177
ЖИРМЕ ТОРТИНЧИ БАЖАЛЫК Чиполлино кандый ла ижемјизин јылыйтат	184
ЖИРМЕ БЕЖИНЧИ БАЖАЛЫК Тойтыкбут деп жөргөмөшлө база Жети-Жарым деп жөргөмөшлө бол- гон учуралдар	189
ЖИРМЕ АЛТЫНЧЫ БАЖАЛЫК, мында арифметиканы билбеген Лимонишика керегинде айдылат	198

ЖИРМЕ ЖЕТИНЧИ БАЖАЛЫК	
<i>Буудактарлуу јарыши</i>	206
ЖИРМЕ СЕГИЗИНЧИ БАЖАЛЫК	
<i>Синьор Помидор күннин аайына калан салат</i>	210
ЖИРМЕ ТОГУЗЫНЧЫ БАЖАЛЫК	
<i>Канаайып та токтот болбой турган күкүрт</i>	219
УЧАЛГА БАЖАЛЫК,	
<i>мында Помидор экинчизин ыйлайт</i>	228

ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Джанни Родари
ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЧИПОЛЛИНО

На алтайский язык перевел Н. П. Кучияк.

Редактор З. С. Суразакова.
Художественный редактор А. М. Кузнецов.
Технический редактор М. И. Техтиев.
Корректоры: А. А. Боконокова и А. И. Тодошев.

Сдано в набор 13/V 1960 г. Подписано к печати 20/X 1960 г.
Формат 70 x 92¹/₁₆. Физ. п. л. 15. Усл. п. л. 17,55. Уч.-изд. л. 11.
Тираж 1000 экз. Заказ № 1119. Цена без переплета 3 руб. 80 коп.
Переплёт 1 руб. С 1/I 1961 г. цена 48 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство,
типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект им. Сталина, 29.

ты 4 салк, 80 акча

1. 1 — 48 акча